

TÜRKÇEDE
SÖZ
DİZİMİ

LEYLÂ KARAHAN

TÜRKÇEDE SÖZ DİZİMİ

Leylâ Karahan

ISBN

978-975-338-279-3

Akçağ Yayınları: 58

Türk Dili ve Dilbilimi: 1

29. Baskı: Ankara 2023

Kitabın içeriği ile ilgili tüm hukuki sorumluluk yazarına aittir.

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 44397

© Akçağ Yayınları 2023

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayımlanamaz.

Baskı: Hira Grup Matbaacılık

Kazım Karabekir Caddesi Murat Çarşısı No: 39/10

İskitler / ANKARA

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.

Saraykent Sanayi Sitesi, Saray Mah. 52. Sok. No:23

Kahramankazan - ANKARA

Tel. 0312 432 17 98-433 86 51

Fax. 0312 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

TÜRKÇEDE SÖZ DİZİMİ

LEYLÂ KARAHAN

AKÇAĞ

*Hocam Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'a
sevgi, saygı ve minnetle...*

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI GİRİŞ

I. YARGILI DİL BİRİMİ: CÜMLE

1. Cümlenin Özellikleri	13
2. Cümlenin Ögeleri	17
2.1. Ana Ögeler.....	19
2.1.1. Yüklem.....	19
2.1.2. Özne	24
2.1.3. Nesne	33
2.1.4. Yer Tamlayıcısı.....	39
2.1.5. Zarf	43
2.2. Yardımcı Ögeler	48

II. YARGISIZ DİL BİRİMİ: KELİME GRUBU

1. Kelime Gruplarının Özellikleri.....	57
2. Başlıca Kelime Grupları.....	60
2.1. İsim Tamlaması.....	60
2.2. Sıfat Tamlaması	67
2.3. Sıfat-Fiil Grubu.....	72
2.4. İsim-Fiil Grubu.....	74
2.5. Zarf-Fiil Grubu	76
2.6. Tekrar Grubu.....	79
2.7. Edat Grubu	83
2.8. Bağlama Grubu	87

2.8.1. Bağlama Gruplarının Yapısı	89
2.9. Ünlem Grubu	90
2.10. Unvan Grubu	92
2.11. Kişi İsmi Grubu.....	93
2.12. Sayı Grubu	94
2.13. Birleşik Fiil	96
2.13.1. İsim + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller.....	96
2.13.2. Sıfat-Fiil + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller.....	101
2.13.3. İsim-Fiil+ Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller	102
2.13.4. Zarf-Fiil + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller	102
2.14. Kısaltma Grupları.....	105
2.14.1. Kısaltma Gruplarının Yapısı	106

III. İSİM VE FİİL CÜMLELERİ

1. Fiil Cümleleri.....	113
2. İsim Cümleleri.....	117

IV. CÜMLE ÖGELERİNİN DİZİLİŞİ

1. Kurallı (Düz) ve Devrik Cümleler	121
1.1. Kurallı (Düz) Cümleler	121
1.2. Devrik Cümleler	121

V. CÜMLELERİN BAĞLANMA YOLLARI

1. Bağlı Cümleler	125
1.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	125
1.2. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	132
1.3. Ortak Yüklemle Bağlanan Cümleler	134
2. Ardışık Cümlelerde Öge Ortaklığı.....	135
3. Dil Bilgisel Ortaklık Bulunmayan Ardışık Cümlelerde Anlam İlişkisi ...	135

VI. CÜMLE İNCELEMELERİ

KULLANILAN TERİMLER KISALTMALAR

Terim Kısaltmaları	204
Örneklere Kullanılan Kısaltmalar	204

KAYNAKLAR

Örneklerin Alındığı Kaynaklar	207
Bilgi Kaynakları.....	210

SÖZ BAŞI

Bu kitap, bugünkü Türkiye Türkçesinin söz dizimi özelliklerini tanıtmak / öğretmek amacıyla hazırlandı. İlk baskısı 1991 yılında yapılan kitap, o yıldan beri pek çok üniversitede ders kitabı olarak okutulmaktadır. Aradan geçen zaman içinde kitabın çeşitli baskıları yapıldı. Bu baskılarda önemli bir değişikliğe gidilmedi. Ancak özellikle cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda değişen bazı yaklaşımların artık kitaba yansıtılması bir ihtiyaç hâline gelmişti. Bu sebeple kitabın içeriği, yeni yaklaşımların ışığında tekrar ele alındı. Bilgiler ve terimler yeniden gözden geçirildi. Bazı örnekler çıkarıldı, yeni örnekler eklendi. Kitabın 2003 yılı baskısı bu değişiklikleri kapsamaktaydı.

2003 yılından sonra da Türkçenin söz dizimini konu alan pek çok makale ve kitap yayımlandı. Söz diziminin problemlili konularının da ele alındığı bu çalışmaların her biri, şüphesiz Türk dili alanına az veya çok yeni bilgiler kazandırmış, mevcut bilgileri sorgulama imkânı vermiştir. Bunlardan yararlanmamak, bunları yok saymak bilim anlayışına uygun düşmez. İşte yeni bilgilerin, yeni görüşlerin ışığında *Türkçede Söz Dizimi* kitabı yeniden gözden geçirildi; değişiklikler ve eklemeler yapıldı.

Kitapta, Türkçenin söz dizimi kuralları, çeşitli edebî metinlerden seçilmiş örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Altı bölümlük bu çalışmanın ilk beş bölümünde cümle öğeleri ile kelime gruplarının yapısı, görevleri ve çeşitleri, fiil ve isim cümleleri, cümle öğelerinin dizilişi, cümlelerin bağlanma yolları ele alınmıştır. Bu bölümlerde verilen bütün bilgiler, edebî eserlerden seçilen bir veya birkaç cümle veya kelime grubu ile örneklendirilmiştir. Kitabın uygulamaya ayrılan altıncı bölümünde ise çeşitli yazarlara ait farklı türlerdeki metinlerden seçilmiş cümleler, önceki bölümlerde verilen bilgilerin ışığında incelenmiştir.

Kitap hazırlanırken, hocam Prof. Dr. Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* kitabından ve Türk dili hakkında yazılan çeşitli eserlerden yararlanılmış ve bunlar *Kaynaklar* bölümünde gösterilmiştir.

Bu kitap, 1991 yılında meslektaşım Prof. Dr. Mustafa İsen'in teşvikleriyle hazırlandı, hocam Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından titizlikle gözden geçirildi. Öğrencim ve meslektaşım Prof. Dr. Dilek Ergönerç kitabın dizgisine yardımcı oldu. Kendilerine teşekkür borçluyum. Yine öğrencim ve meslektaşım olan Prof. Dr. Gülcan Çolak'ın kitabın bu yeni baskısında büyük emeği olduğunu belirtmek isterim. Baskıdan önce kitabın tamamını büyük bir dikkatle okudu. Özellikle tartışmalı konularda görüşlerini benimle paylaştı. Kendisine çok teşekkür ediyorum.

Bugüne kadar yapılan eleştiriler, tavsiyeler kitabın bu yeni baskısında da dikkate alınmıştır, bundan sonra da dikkate alınacaktır. Türk dili üzerinde düşünen bütün meslektaşlarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ankara 2023
Leylâ Karahan

GİRİŞ

Bir dilin kimliğini koruyan önemli unsurlardan biri de *söz dizimi* yapısıdır. Başka dillerin söz dizimini etkilemesi, o dilin yapısını, sistemini bozar; dili kimliksizleştirir. Bu etki, bir dil için alıntı kelimelerden daha tehlikelidir. Kelime alışverişi her dilde görülür. Türkler de tarih boyunca çeşitli kültür ve medeniyetlerle temasta bulunmuş, onlardan pek çok kelime almış ve onlara pek çok kelime vermiştir. Bu temaslardan en az etkilenen, *söz dizimi* olmuştur. Tarihî metinlerin dili ile Türkiye Türkçesi ve diğer çağdaş Türk yazı dilleri karşılaştırıldığında söz dizimi bakımından önemli bir farkın olmadığı görülür. Tarihî süreçte başka dillerle yaşanan ilişkiler, Türkçe söz diziminin ana yapısını değiştirememiştir.

Diller arasında söz dizimi yapıları bakımından bazı ortaklıklar ve benzerlikler bulunabilir. Bunların oranı, o diller arasındaki köken ilişkilerinin derecesine göre değişmektedir. Hatta aralarında hiç ilişki olmadığı kabul edilen diller arasında bile birtakım evrensel ortaklıklar görülebilir. Bütün bunlara rağmen her dilin kendisine özgü bir *söz dizimi* yapısı vardır.

Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik, Türkçeyi diğer birçok dilden, söz gelimi Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırırken, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Japonca gibi bugün köken birliği tartışılmakta olan bazı dillere yaklaştırır. Bu temel özelliğe rağmen öğelerin yeri bakımından belirli kurallar çerçevesinde esneklik gösterebilen Türkçe, öğelerin sadece yerlerini değiştirmek suretiyle bile bir cümleden farklı anlam yüküne çok sayıda cümle üretebilecek güce sahip bir dildir.

Belirli bir düzen içinde dizimsel bir yapı oluşturan kelimeler, ya yargı / bitmişlik bildirerek cümleyi ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak

kelime gruplarını meydana getirir. Bu diziliş, gelişigüzel değil belirli kurallara dayalı mantıklı ve anlamlı bir diziliştir. *Söz dizimi*, örneklerden hareketle bu dizilişin sistemini inceler. Yargısız dil birimleri olan kelime grupları ile yargılı bir dil birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri; yüklem türünün ve yerinin söz dizimine etkisi, cümlelerin bağlanma yolları, söz diziminin ana konularıdır.

I. YARGILI DİL BİRİMİ: CÜMLE

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu veya bir olayı yargı / bitmişlik bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine *cümle* denir. Cümle, dilin yargı bildiren en küçük anlatım birimidir.

Nasıl kavramlar kelime ve kelime gruplarıyla karşılanıyorsa / adlandırılıyorsa, duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar da cümleyle veya birden fazla cümleden meydana gelen dil birlikleriyle karşılanır. Kavramları temsil eden kelime ve kelime grupları, en küçük anlatım birimi olan cümle için birer malzemedir. Bu malzeme, dil kullanıcısı tarafından o dile özgü sistemli bir diziliş ile cümleyle dönüştürülür. Böylece anlama, anlatma ve anlaşma için gerekli olan cümle, kurulmuş olur. Bu ilk adımı, aralarında anlam ilişkisi bulunan başka cümleler takip eder. Cümlelerden bir kısmı, ilişkinin derecesine göre çeşitli dil öğeleriyle birbirine bağlanarak bağlı cümleleri meydana getirir.

1. Cümlelerin Özellikleri

a. Cümle, bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu veya bir olayı anlatır.

- *Bir ağacın ölümü, büyük bir mimari eserin kaybı gibi bir şeydir (düşünce). AHT*
- *Ben, sabırsızlıktan, üzüntüden çıldırıyordum (duygu). AHT*
- *Tavanda hevenk hevenk üzüm, elmalar, armutlar sarkıyordu (durum). SFA*
- *Kırk bir kişi, şimdi sarayın dış kapısına doğru yürüyordu (olay). HNA*

b. Cümlelerin kurulabilmesi için yargı bildiren bir dil birimine ihtiyaç vardır. Bunun için ekle veya eksiz çekimlenen bir fiil veya bir isim yeterlidir. Kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılayan bütün kelime ve kelime grup-

larına, ekle veya eksiz olarak yargı yüklemek ve böylece bu yapıları cümleye dönüştürmek mümkündür.

- *Fakih sustu, kızardı. Bir adım geriledi. ÖS*
- *Muhsin Çelebi, tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına bakındı. Oturacak bir şey yoktu. Gülümsedi. ÖS*
- *Hastaymış. Gidecek başka kimsesi de yokmuş. İlaç verdim. NB*
- *Evvelâ koltuk değneği geldi. Kullanmasını beceremedim. Öğrettiler. PS*
- *Yamtar kolay kolay doyar mı? Evi de kalabalık. HNA*

c. Çekim eksiz fiiller, teklik ikinci şahıs emir kipinde yargı yüklenir ve bitmişlik bildirir.

- *Uyan! Yeryüzü seni ve oğullarını bekliyor. AHM*
- *Sebzeyi, meyveyi yük etme. Bir de mavi demliği, şu kalan çayı al. NB*

ç. Çekim eksiz isimler, teklik üçüncü şahıs şimdiki / geniş zaman kipinde yargı yüklenebilir; bitmişlik bildirebilir.

- *Sağ taraftaki duvar, çaycının resimlerle dolu dokunulmaz köşesi. Solda kazan büyüklüğünde bir semaver var. NB*
- *Şu kadcırcık his yok kalbinde. ADA*

Aşağıdaki örneklerde, sorulara verilen cevap sözleri, ek kullanılmadan yargı yüklenerek cümleye dönüştürülmüştür. Böyle yapıların cümle olduğu-anlaşılabilmesi için bağlama ihtiyaç vardır.

- *-Adın ne?*
- *-Rüstem. HEA*
- *-Bu adamlar nerede?*
- *-Bizim evde. ÖS*

d. Cümle, bir kelime veya kelime dizisidir. Kelime sayısı ihtiyaca göre değişir. En küçük cümle, tek yüklemden meydana gelen cümledir. Aşağıda kelime sayıları farklı cümle örnekleri verilmiştir.

- *Kınalı'dan ayrılmışlardı. Konuşmuyorlardı. Uzun zaman bir şey konuşmadılar. SFA*
- *Odada çocuk gibi koşuyor, oynuyordum. Balkonun altında çalışan genç rençperin köydeki aşk hikâyesini hatırladım, güldüm. HEA*

- *Yerinden doğrulmak, Büyükhanım'ın ellerine sarılmak istedi. Yapamadı. Karanlık bir uçuruma doğru devrilirken gözünün ucundan bir damla yaş süzüldü. NB*

e. Cevap / onay cümleleri de bazen sadece yüklemden meydana gelebilir.

Anlam, soru cümlesinin veya yanındaki bir cümlenin yardımıyla anlaşılır.

- *-Bugün o doktorun annesi gelmedi mi?*
-Geldi (Bugün o doktorun annesi geldi). PS
- *-İhsan nerede?*
-Odasında (İhsan, odasında). AHM
- *-Sen çok güzel Türkçe biliyorsun.*
-Biliyorum (Ben çok güzel Türkçe biliyorum). ÖS

f. Bir cümlede kelime sayısı fazla olsa da böyle cümleler bazen duygu, düşünce, olay ve durumların anlatımı için yeterli olmayabilir. Bu cümlelerin anlamı, yanındaki diğer cümle veya cümlelerin oluşturduğu bağlam içinde tamamlanır.

Aşağıdaki işaretli cümlelerin anlamları, diğer cümlelerin yardımıyla açıklık kazanmaktadır.

- *Birdenbire önümde bir adamla bir kadın gördüm. Kalpazankaya yolunu sordular. SFA*
- *Kayığı temizleyenler sekiz kişi idi. Yedisi bizim adadandı. SFA*
- *Bizim topumuz tüfeğimiz hep köpeklerimizdir. Gece, kurda ve hırsıza karşı koyunlarımızı onlar korurlar. AH*
- *Şimdi düşünüyordu. Bu vatanın her avuç toprağı bir şehit kanyla yağrulmuş iken nasıl oluyor da bahçelerinde yine beyaz güller, ak zambaklar, sarı papatyalar yetişiyor? AHM*

g. Bir soruya karşılık olarak kullanılan *evet, hayır, tamam, olur, peki* vb. kelimeler, cümle değil cümle değerindeki dil birimleridir. Bunlar, ancak bağlam içinde anlam kazanırlar.

- *-Kuzum... Bir şeye mi darıldın?*
-Hayır! (Bir şeye darılmadım.) PS
- *-Gazete geldi mi?*
-Evet... (Gazete geldi.) KT

ğ. Cümlede yargı bildiren öge, *yüklem*'dir. Cümle, yüklem üzerine kurulur. Bu öge, ihtiyaca göre başka ögelerle desteklenir.

- *Yakalamışlar.*
- *Himmet çocuğu / yakalamışlar (Kimi?).*
- *Düşmanlar, / Himmet çocuğu / yakalamışlar (Kim?).*
- *Bu uğursuz derede / düşmanlar, / Himmet çocuğu / yakalamışlar (Nerede?).*
- *Üç ay önce / bu uğursuz derede / düşmanlar, / Himmet çocuğu yakalamışlar (Ne zaman?).* HEA

h. Yüklem anlamı, *özne*, *nesne*, *yer tamlayıcısı* ve *zarf* adı verilen ögelerle tamamlanır. Bir cümlede bu ögelerin tamamı veya bir kısmı bulunabilir.

- *Türklük (ö), / beş yüz seneden beri (z) / İstanbul'u ve Boğaziçi'ni (n) / bütün beşeriyetin hayaline (yt) / böyle (z) / nakşetti (y).* YKB
- *Hiçbir zaman (z), / kader (ö) / bizi (n) / senden (yt) / ayırmazın (y).* YKB
- *Bütün ova (ö), / billur döşenmiş gibi (z) / parlıyordu (y).* AHT
- *Ben de (ö) / bir vârisin olmakla (z) / bugün (z) / mağrurum (y).* YKB
- *Birden (z) / kapı (ö) / olanca ağırlığıyla (z) / elleri üzerinde (yt) kalıverdi.* RHK

1. Ögelerin dizilişindeki genel eğilim şöyledir: *Yüklem, cümlenin sonunda bulunur. Belirtisiz nesne ve bazı zarflar, yüklem yanında yer alır. Diğer ögelerin yeri değişkendir. Genellikle vurgulanmak istenen öge, yüklem yanındadır.* Bu genel eğilime rağmen ögelerin dizilişinde görülen hareketlilik / esneklik, Türkçenin anlatım imkânlarını genişleten önemli bir özelliktir.

Aşağıdaki cümlelerde vurgulanmak istenen ögeler yüklem yanında yer almıştır.

- *İhtiyar bekçi, yolda beyaz köşkün tarihini kısaca anlattı. ÖS*
- *Gürültü avludan geliyordu. KT*
- *Benim kitaptan okuduklarımı ve o gün okuyamadıklarımın hepsini bir de babam anlattı. ABH*
- *Geceler toprağa benimle inmiş. NFK*
- *Yabani güller, dağ çiçekleri göğüslerini ışıkların okşayışlarıyla yavaş yavaş açıyorlardı. AHM*
- *Bu sırada masanın üstündeki çiçekliğin içinde duran bir beyaz gülü, Samime gördü. AHM*

i. Bir cümledeki ögeler yer değiştirdikçe, verilmek istenen mesajlar da değişir.

- *Yiğit bu akşam tiyatroya gidecek (Başka yere değil, tiyatroya).*
- *Bu akşam tiyatroya Yiğit gidecek (Başkası değil, Yiğit).*
- *Yiğit tiyatroya bu akşam gidecek (Başka zaman değil, bu akşam).*

j. Sözlü anlatımda vurgu, anlamın belirlenmesine yardım eder. Vurgu, belirtilmek istenen öge üzerinde bulunur. Aynı kelimelerden oluşan ve öge dizilişi aynı olan cümlelerde, vurguların yerini değiştirerek farklı mesajlar elde etmek mümkündür.

- *Zeynep, bu romanı geçen hafta okudu (Zeynep geçen hafta başka romanı değil, bu romanı okudu).*
- *Zeynep, bu romanı geçen hafta okudu (Bu romanı geçen hafta başkası değil, Zeynep okudu).*
- *Zeynep, bu romanı geçen hafta okudu (Zeynep, bu romanı başka zaman değil geçen hafta okudu).*

2. Cümlelerin Ögeleri

Cümlelerin yapısında, bir yüklem ve gerekiyorsa yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayacak olan başka ögeler bulunur. *Özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf* adı verilen bu ögelerin varlığı, sayısı ve yeri, yüklem türüne, yani isim veya fiil oluşuna, anlamına, çatı bakımından niteliğine ve ihtiyaca göre değişir.

Yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf, cümlelerin *ana ögeleri*dir. Ana ögelerin bir kısmı *zorunlu*, bir kısmı da *seçimlik* ögelerdir. *Zorunlu ögeler*, yüklem gösterdiği, kılış, oluş ve durumun ortaya çıkabilmesi için gerekli olan ögelerdir. Söz gelimi *O, çiçek(i) sever* örneğinde olduğu gibi *sev-* fiilinin yüklem dışında özne ve eksiz / ekli ($\{+(y)I\}$) nesne olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu ögeler cümle içinde bir kelime veya kelime grubu olarak yer almasalar da varlıkları bağlamdan anlaşılır. *O, kızar* cümlesinde $\{+(y)A\}$ ekli (*O, buna kızar.*) ve *O, korktu* cümlesinde $\{+DAn\}$ ekli (*O, bundan korktu.*) bir yer tamlayıcısına; *O, dans etti* cümlesinde ise $\{+(y)IA\}$ ekli (*O, bununla dans etti.*) bir zarfa ihtiyaç vardır.

Bazı fiiller ikiden fazla zorunlu öge isteyebilir. Söz gelimi *Bana kitap yolladı* cümlesinde öznenen başka $\{+a\}$ ekli yer tamlayıcısı ile eksiz nesne, *yolla-* fiilinin zorunlu ögeleri. *Ali, kedisini mamayla besledi* cümlesinde de özne-

den başka {+i} ekli nesne ile {+(y)la} ekli zarf, *besle-* fiilinin istediği zorunlu ögelerdir. Yüklem bildirdiği anlamın gerçekleşebilmesi için bu ögelere ihtiyaç vardır.

Zorunlu olmayan / seçimlik ögeler, kılış, oluş ve durumun ortaya çıkışında etkili olmayan, yüklemi yer, zaman, tarz vb. yönlerden tamamlayan ögelerdir. Söz gelimi *O, büyüdü; Yapraklar sarardı; Genç kız iyileşti* cümlelerinde yüklem, özne dışında zorunlu bir öge istemez. Bu cümlelerin kurulabilmesi için yüklem ve özne yeterlidir. Ancak ihtiyaç duyulduğu takdirde cümlelere *O, çabuk büyüdü; O, burada büyüdü; Yapraklar güneşten sarardı; Genç kız hemen iyileşti* örneklerinde olduğu gibi yüklemi çeşitli bakımlardan tamamlayan *seçimlik ögeler* katılabilir.

Özne ve nesne, içinde buldukları cümlelerin daima zorunlu ögesidir. Ancak bazı yüklem özne ve nesne istemez. Yer tamlayıcısı ve zarf ise cümle içinde yüklem niteliğine göre bazen zorunlu, bazen de zorunlu olmayan / seçimlik öge görevi yapar. Aşağıdaki cümlelerde özne ve nesne zorunlu; zarf ve yer tamlayıcıları ise seçimlik ögelerdir.

- *(O) Birden (z) / yanında (yt) / Türkçe bir lakırdı (n) / işitti (y). RHK*
- *(Ben) Trenin penceresinin önünden geçen bir meşale ışığında (yt) / arkadaşımın yüzünü (n) / gördüm (y). HEA*
- *Duvarları kaplayan yeşil çiniler (ö) / bu mâbedin içine (yt) / esrarengiz bir denizaltı aydınlığı (n) / veriyordu. AH*

Bir cümlede ana ögelerden başka yükleme bağlı olmayan, ancak *açıklama, bağlama, vurgulama, seslenme* vb. anlam ilişkileri kurmak üzere söz diziminde görev alan başka ögeler de bulunabilir. Bunlar, *yardımcı (cümle dışı) ögeler*dir. Bu ögelerin -yükleme bağlı olmasalar da- söz diziminde anlamı etkileyen önemli görevleri vardır.

Aşağıdaki ilk metinde *fakat* kelimesi, bir yardımcı öge olarak iki cümleyi birbirine bağlamaktadır. İkinci metinde ise bir seslenme sözü olan *Ya Rabbi*, konuşmanın muhatabını işaret ederek cümlenin anlamına katkı sağlayan bir yardımcı ögedir. Son örnekte *belki de* kelimesi, yüklem taşıdığı kipin anlamını *ihtimal* anlamına dönüştürmektedir.

- *O güne dek kazdıkları bir kulaç yüksekliğindeki dehlizin uzunluğu yüz on yedi adımı bulmuş, fakat kendileri de soğuk havada onca çalışmadan sonra adamakıllı zayıflamışlardı. İOA*

- **Ya Rabbi, kışın her an geri dönebileceği böyle bir mevsimin uzayıp giden yollarından nasıl sağ çıkacak, nasıl dayanacaklardı? NB**
- **Çocuk belki de upuzun yatmak istiyor şuraya. ADA**

2.1. Ana Ögeler

2.1.1. Yüklem

Cümlede yargı / bitmişlik bildiren öge, *yüklem*'dir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem, cümlenin temel ögesidir. Cümle bu temel üzerine kurulur. Diğer ögeler, yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlamak üzere cümlede yer alır.

Özellikleri:

a. Yüklem, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir. Eksiz çekimlenen fiil, teklik ikinci şahıs emir; eksiz çekimlenen isim de teklik üçüncü şahıs geniş / şimdiki zaman bildirir. Diğer çekimler ekli yapılıdır.

Aşağıdaki üç cümlenin yüklemi de çekimli fiildir. Bu cümlelerdeki *anlat-* fiili, görülen geçmiş zaman kipinde çekime girmiştir. *Sür-* fiili geniş zaman kipinde ekle; *kurul-* fiili de emir kipinde eksiz çekimlenmiştir.

- *İhtiyar, ağlayarak Cem'in eski kahramanlıklarını anlattı. ÖS*
- *Akşehir'de sonbahar kısa sürer. TB*
- *Ömrüm oldukça gönül tahtıma keyfince kurul. YKB*

Aşağıdaki cümlelerin yüklemeleri ise birer isimdir. Birinci cümlenin yüklemi olan *saklı* kelimesi, eksiz olarak teklik üçüncü şahıs geniş / şimdiki zaman kipinde çekimlenmiştir. İkinci cümlenin yüklemi *varmış*, öğrenilen geçmiş zaman eki alan ek-fiille; üçüncü cümlenin yüklemi *imkânsızdı* da görülen geçmiş zaman eki alan ek-fiille çekime girmiştir.

- *İçimde en güzel duygular saklı. YBB*
- *Gökyüzünün başka rengi de varmış. CST*
- *Kış bastırırsa erzak tedariki imkânsızdı. ÖS*

b. Yüklem, genellikle cümlenin sonunda bulunur. Ancak bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, şiirde ahenk endişesi vb. sebepler, diğer ögelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir. Bu değişkenlik, esneklik, hareketlilik, Türkçenin anlatım imkânlarının zenginliğini gösteren bir özelliktir.

Yazılı metinlerde yüklem yeri türden türe farklılık gösterir. Söz gelimi makalelerde yüklem daha çok cümlenin sonunda iken roman, hikâye ve özellikle şiirde yüklem yeri değişkendir. Sözlü dilde ise yüklem yeri kişiye, ortama, konuya, mesaja ve şartlara göre değişen bir esnekliğe sahiptir.

Aşağıda, yüklemi sonda bulunmayan örneklere yer verilmiştir:

- *Sakla samanı, gelir zamanı (Atasözü).*
- *Ek tohumun hasını, çekme yiyecek yasını (Atasözü).*
- *Birden kapandı birbiri ardınca perdeler. YKB*
- *Düşmez bir damla yağmur, kavrulur toprak,
Ve çıplak ayaklar basamaz yere. YBB*
- *Sen git, dedi, ben gelmeyeceğim bu akşam. TB*
- *Çoğu geceler uyur kalırmışım kitabımın başında. ABH*
- *Hayal meyal hatırladığım dedemin hikâyesi mi benim huzurumu kaçırır? NB*

c. Bir cümlede birden fazla özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf bulunabilir. Ancak yüklem tektir. Bir söz dizisi içindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir.

- *Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı,
Bir dakika araba yerinde durakladı (3 cümle). FNÇ*
- *Keskin bir sigara dumanı vardı; tıkandı, öksürdü (3 cümle). EI*
- *Yer güzel, önümüz su, gölge ılık, hava sakin (4 cümle). MŞE*
- *Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya,
Yüz üstü çok süründün, ayağa kalk Sakarya! (5 cümle). NFK*
- *Bir gün çıkıp gelsen, vursan kapıma,
Atılsan boynuma kollarını açarak,
Otursan dizlerime yaramaz bakışlarla,
Konuşsan yine öyle yarım yamalak (5 cümle). YBB*
- *Yalnız başıma bir köseye ilişirdim, kıvıldamazdım, susardım, beklerdim,
korkudan büzülürdüm, rengimin uçtuğunu hissederdim (6 cümle). PS*
- *Sancağının gölgesinde dolaşsam,
Öpsem, öpsem toprağını, taşını(3 cümle). OSO*

ç. Yüklem yeri türü, diğer cümle öğelerinin de belirleyicisidir. Söz gelimi yüklemi isim olan cümleler nesne almaz. Yüklemi fiil olan bazı cümlelerde de nesne bulunmayabilir.

Aşağıdaki cümlelerde yüklem, nesne istemez.

- *İki üç gündən beri, sert bir kış rüzgârı esiyor. AH*
- *Baba oğul, öküzün ölmüş olması korkusuyla sarardılar. RHK*
- *Elleriyle duvarlara tutunarak yürürken içinde hemen düşmek üzere olduğu bir uçurumdan kurtulmuş olanların sevinci vardı. HEA*

d. Bazı cümlelerde yüklem, kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Böyle cümlelerde anlam, dinleyenin, okuyanın zihninde, muhayyilesinde tamamlanır. Bu cümleler, **eksiltili** cümlelerdir.

- *Dehlizin sonlarında, görünmeden açılıp kapanan bir kapının gıcirtısı... Muşambalara sürtünen bir ayak sesi... Köpüklenerek uçan ve uzaklarda kaybolan bir beyaz gömlek... PS*
- *Seni istikbal için önce gelmek cihana,
Ve başkasından almak sonra geliş müjdeni,
Bir nefes dinlenmeden yıllarca koşmak sana,
Aramak her tarafta bulmamak asla seni. FNÇ*
- *Sevgi süzgecinden geçirmek kavuniçi ufukları,
Bütün kıyıları, karaları, suları
Yumuşak ellerle okşamak,
Yeryüzünün rengine içimizden renk katmak,
Gülümsetmek, konuşturmak dağı taşı,
Sözlerin en güzelini söylemek. CE*

e. Bazı eksiltili cümlelerde anlam, önceki veya sonraki cümlelerin yardımı ile tamamlanır.

- *Bilmiyorum aradan ne kadar zaman geçti. Belki altı ay... Belki bir yıl. ÖS*
- *Şimdi korkunç bir sükût... İki genç boyunları bükülmüş, kalpleri durmuş, gözleri fırlamış, düşünüyorlardı. AHM*
- *Ben onu buraya gelmeden evvel tanıdım. Sirkeci'de, garda, tren beklerken... PS*
- *Buralarda hiç yol yoktur. Hatta keçi yolu bile... ÖS*
- *Bir baca üstünden ufka çizilen bir leylek şekli, muhayyileye neler hatırlatmaz: Maviliği içi bayıltan, sonsuz, derin gökyüzü... Yeşil bir vadi-
de gizlenmiş minareli, küçük, beyaz bir şehir... AH*
- *Doğu'yu Batı ile zenginleştirecektik, ama Doğu'nun büyük değerlerini tanıdıktan sonra... CM*

- *Mahalle kahvesinin önündeki setin üstü, sanki ufak bir bahçecikti. Ortada küçük bir havuz, içinde gazoz şişeleri, etrafında biraz çimen, kına çiçekleri... MŞE*
- *Çocuk büyümek ister, Kuş kanatlanmak, çiçek açılmak, Ağaç boy vermek. CE*
- *Derin bir sükût... Sonra müthiş bir uğultu... Bedenlerin siperlerinde koşuşmalar... Küfürler, kumandalar... Barhan Bey'in bulunduğu tarafta oklar atılmaya başlandı. ÖS*

f. Daha çok karşılıklı konuşmalarda kullanılan yüklemsiz soru / cevap cümleleri de birer *eksilteli cümle*'dir. Böyle cümlelerde yüklem, önceki cümleden anlaşılabilir.

- *-Ne yazıyorsun?*
-Bu odada gördüklerimi (yazıyorum). PS
- *-Nerede oturuyorsun?*
-Şehzadebaşı'nda (Şehzadebaşı'nda oturuyorum). HEA
- *-Hiç vakit kaybetmeden çiftliğe gideceğiz.*
-Hangi çiftliğe (gideceğiz) ?
-Semra Hanım'ın çiftliğine (gideceğiz). KT

g. Art arda sıralanmış bazı cümlelerde yüklem veya yüklem bir parçası ortak olabilir. Tekrardan kaçma eğilimi, ortak olan yüklemelerden birini veya birkaçını düşürebilir.

- *Rüzgâr onun saçlarını benimkilerine (karıştırıyor), teninin kokusunu denizinkine karıştırıyor. PS*
- *Senelerden beri hasretini çektiği şehir, bu şehir (değil mi idi); senelerden beri acısını ruhunda taşıdığı ev, bu ev (değil mi idi)? YKK*
- *Eşyalarımız birer sandıkta (durur), sandıklar da birer odada durur. ÖS*
- *Erkenci müşterilerden biri çaydan (şikâyet etti), diğeri kahveden şikâyet etti. NB*
- *Çıkmaz sokağın ağzında bir çeşme (vardı), bir de hayvanları sulamak için yalak vardı. HB*

ğ. Yüklem, isim veya fiil cinsinden bir kelime grubu olabilir.

- *Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir, bu (yüklem: isim tamlaması). YKB*

- *Dönülmez akşamın ufkundayız (yüklem: isim tamlaması). YKB*
- *Yay ve ok, at sırtında yaşayan, bir yerde oturmak ve kök salmaktan hoşlanmayan atlı göçebenin sembolüdür (yüklem: isim tamlaması). MEK*
- *Vagonların çelik şangırtısı veya geminin gürültüsü içinde, esrarengiz bir talih işaretine doğru giden bir yolcu için sahilin her kıvıldaayan ışığı, yerlerini ve âdetlerini değiştirmeye lüzum görmemiş makul insanların mesut bir toplanma noktasıdır (yüklem: isim tamlaması). AH*
- *Bunların çoğu, toza toprağa bulanmış, silahlarını taşımaktan bıkmış yorgun düşman askerleri idi (yüklem: sıfat tamlaması). YKK*
- *Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir, bu (yüklem: sıfat tamlaması). YKB*
- *En güzel şiiir, hiçbir zaman başka bir dile tercüme edilemeyen şiiirdir (yüklem: sıfat tamlaması). BRE*
- *Güneş, bütün gün insana doğru fakat acı şeyler söyleyen bir arkadaştır (yüklem: sıfat tamlaması). AH*
- *Kökü mazide olan atiyim (yüklem: sıfat tamlaması). YKB*
- *Bir serin rüzgârın yüzüme vuran, Yüreğimi yakan bir avuç korsun (yüklemler: sıfat tamlaması). YBB*
- *Akdeniz'in esatir yuvası nihayetsiz ufuklarına bakan küçük tepe, mini mini bir çiçek ormanı gibiydi (yüklem: edat grubu). ÖS*
- *Güzel yüzü, geniş bir gülümseyişle ışıl ışıldı (yüklem: tekrar grubu). TB*
- *Paşa, bir iki kahkaha ile bana taraftarlığını ilan etmişti (yüklem: birleşik fiil). PS*
- *Diriliş, şaşırtıcı ve düşündürücüydü (yüklem: bağlama grubu). SÇ*
- *Memleketin ancak okuyup yazmakla kurtulacağına inananlardayım (yüklem: sıfat-fiil grubu). RNG*
- *Bedbahtlar, ölümü düşünmeye vakit bulanlardır (yüklem: sıfat-fiil grubu). FRA*
- *Genç Kalemler'de başlatılan ve Gökalp tarafından sistemleştirilen sadeleşme akımının ana prensibi, yazı dilini konuşma diline yaklaştırmaktır (yüklem: isim-fiil grubu). ABE*

2.1.2. Özne

Cümlelerin ikinci derecede önemli ögesi, *özne*'dir. Özne, yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alan; yapanı, yapılanı, olanı bildiren ögedir.

Özellikleri:

a. Özne, yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde *olan*'ı karşılar. *Çocuk iyileşti* örneğinde oluş bildiren bir yüklem ve *olan*'ı üzerine alan bir özne vardır. Aynı durum yüklemi edilgen fiil olan cümlelerde de görülür. *Kapı açıldı* cümlesinde özne yine *olan*'ı karşılayan ögedir. Yüklemi *kılış* anlamlı bir fiil olan cümlelerde ise özne, *Kedi, miyavladı* örneğinde olduğu gibi *yapan*, yani kılışı gerçekleştiren ögedir.

Yüklemi isim olan cümlelerde özne, yüklem gösterdiği *durum*'u üzerine alır. *Bahçe sessizdi* örneğinde durumu anlatılan, *bahçe*'dir.

- *Hava durgundu* (özne: durumu üzerine alan). HEA
- *Tekerlek izleri, hayvan izleriyle örtülü yol yine تنها idi* (özne: durumu üzerine alan). ÖS
- *Muayene odasının kapısı açılır* (özne: olan). PS
- *Rabia, çabuk iyileşti* (özne: olan). HEA
- *Sokak kapısına çıktığı zaman ortalık kararıyordu* (özne: olan). TB
- *Cevdet Bey, bahçeyi suluyordu* (özne: yapan). SÇ
- *Kocaman kavuklu, mini mini nahif bir ihtiyar, belirsiz bir gölge gibi içeri girdi* (özne: yapan). ÖS
- *Çatıların üstünde kuşlar cıvıdayarak uçuşuyordu* (özne: yapan). ÖS

b. Özne, yükleme çokluk, iyelik ve aitlik eki dışında çekim eki almadan bağlanır.

- *Hızır Reis hemen savaş durumu ilan etmişti.* HB
- *Gurbet çeken gönüller, kuşatmıştı ocağı.* FNÇ
- *İkisi de ağılaya ağılaya abdest aldılar.* AHM
- *Otobüstekiler buna benzer didişmelere alıştıkları için aldırmadılar.* ABH

Bazı eksilteli yapılarda bu kurala aykırılıklar görülebilir. Söz gelimi *Kimin kitabı yok?* sorusuna verilebilecek *Ali'nin (kitabı) yok* cevabında özne, *Ali'nin*'dir. Bu kelime *Ali'nin kitabı* yapısından kısaltıldığı için {+nin} ekini taşı-

maktadır. Bir başka eksiltme de {+DAn} ekli yapılarda görülür. *Bu çiçeklerden (aynısı, bazıları vb.) bizde de var* cümlesinde özne, *bu çiçeklerden*'dir.¹

c. Özne, bazı cümlelerde, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Öznenin varlığı, tek kelimelik bir cümlede dahi yüklem taşıdığı şahıs ifadesinden anlaşılabilir. Şahıs ekinin işaret ettiği zamir, cümlenin öznesidir. Söz gelimi *Geldik* cümlesinde {-k} şahıs eki *biz* öznesini; *Gel* cümlesinde teklik ikinci şahıs emir kipindeki yüklem de *sen* öznesini işaret eder.

- *(ben) Uçurumun başına çöktüm. HEA*
- *(sen) Şu ışıklar içinde görünüp kaybolan kadınlara bak. AH*
- *(o) Karanlığın, yağmurun, rüzgârın içinde dört nala uzaklaştı. ÖS*
- *(biz) Geniş merdivenden yukarı kata çıktık. AHM*
- *(siz) Katran çamlarının gölgesine kavuşabilmek için katır sırtı araya-caksınız. FRA*
- *(onlar) Gölgelerinde koyunlar otlayan badem ağaçlarının altından geçtiler. ÖS*

ç. Teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin yüklem olduğu cümlelerde özne ve yüklem arasındaki uyum, yukarıdaki cümlelerden farklıdır. Söz gelimi *Bu resmi yapan, benim; Bu yazıyı getirenler, sizsiniz; Cevabı bulanlar, biziz; Bu resimdeki, sensin* cümlelerindeki özneler, yüklem taşıdığı şahıs ekleriyle işaretlenmez.²

- *Canlı olmamın nedeni, sizsiniz. HB*
- *Bu tayyarede uçan, biziz. SFA*
- *Arkadaşlarım arasında ilk memuriyet alan, benim. RNG*
- *Ayağının altında görünen şu geniş çihanın hâkimi, sensin. AHM*

d. Yüklem taşıdığı şahıs eki özneyi işaret ettiği için zamirle karşılanan özneler genellikle cümlede kullanılmaz. Ancak özne vurgulanmak istendiğinde özne görevi yapan zamir, cümlede yer alır; yükleme yaklaştıkça da vurgu derecesi artar ve yüklem gösterdiği oluş ve kılışı *başkası değil, bizzat kendisi* üzerine aldığını ifade eder.

¹ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesinde "Özne" Durum Biçimbirimi Alabilir mi?* 2009, s. 2371-2377.

² Caner Kerimoğlu, *Özne-Yüklem Uyumu Bakımından Farklı Bir Cümle Tipi*, 2008, s. 749-756.

- *Gece, kurda ve hırsıza karşı koyunlarımızı onlar korurlar. AH*
- *Bir kere de biz arayalım, belki bir kayıt bulunur. PS*
- *Salih'in korkulu bir adam olduğunu ben de bilirim... PS*
- *Söylemesem ben suçlu düşecektim. OK*
- *Bu vakaya biz sebep olduk, değil mi? RNG*
- *Sen sorguyu suali bırak da ben vakayı olduğu gibi baştan anlatayım. RHK*
- *Bu şehrin çilesini ben çekerim yıllardır, Hasretini ben duyuyum. YBB*
- *Ben buradan düşmanı kovmadan köye dönemem. Sen nişanlıyı götür. Onun hizmetini de ben görürüm. AHM*

e. Bir cümlede birden fazla özne bulunabilir. Ancak bu özneler yan yana olmak zorundadır.

- *Her saz, / her ot, / her kanat çırpınışı, bütün kenarlar ve renkler gibi gümüş bir parıltı içinde erir. AHT*
- *Bu şehirde ufak bir yıkıntı, / bir küçük ihmal, / yerine konulması unutulmuş bir taş, / kapatılmamış bir çukur yok mu? AH*
- *Çiğnenmiş / kara kalpaklar, / temiz duvaklar. YBB*
- *Uzak bir iklimin ılık havasında Güneş, / yer, / gök, / deniz iç içe kaynaşır. CST*
- *Otomobiller, / atlar, / arabalar coşkun bir sel uğultusu ile geçiyordu. YKK*
- *Hatırlatacak bize şen çocukluğumuzu, Erguvanlı bir bahçe, / mor salkımlı bir duvar. ZOS*
- *Karısı, / kızları, / çocukları korkudan sapsarı kesildiler. ÖS*
- *Tenha korular, / sevinçli mazilere benzeyen gölgeli yollar, / dallarda geçmiş bir saadetin canlı hatıraları gibi uçan kuşlar, bana ilahi bir teselli füsunu ile tesir eder. ÖS*

f. Ortak yüklemli her cümlede tekrarlanmayan bağlı cümlelerde özneler yan yana bulunmaz.

- *Bu harikulade günlerde gökyüzü daha parlak (görülür), deniz daha berrak (görülür), dünya daha tılsımlı (görülür), hayat daha mucizeli (görülür), tabiat hem daha putperest hem daha ilahi görülür. AŞH*

g. Bazı cümlelerde öznelerden biri veya birkaçı, diğer özneyi / özneleri çeşitli bakımlardan açıklamak üzere cümlede bulunur. Böyle özneler, şekil bakımından asıl özneye bağlı değildir. Çok özneli cümlelerde, özneleri bağlama edatıyla bağlamak mümkün olduğu hâlde, asıl özne(ler) ile açıklayıcı özne(ler), bağlama edatlarıyla birbirine bağlanamaz.

- **Deniz, / tehlikeli deniz, uslu bir fil gibi hortumunu toplamış, toprağın çıplak çocuklarını sırtında eğlendiriyor. AH**
- **Eyüp, / Türklerin ölüm şehri Eyüp, Avrupa toprağının bittiği sahilde İslam cennetinin bir bahçesi gibi yeşil duruyor. YKB**
- **Etrafa hoş ve olgun bir koku, / yeni kesilmiş geçkince bir karpuz kokusu yayıldı. RHK**
- **Tarih, / sanat eserleri, / gelenekler, / hepsi, cemiyetin süreklilik şuurudur. AHT**
- **Bu sayfalarda, / hayatımın bütünü, / yani bütün sevgilerim, / bütün kinlerim, / bütün tecrübelerim var. CM**
- **Bahar, / şu arkamdaki bahar bizi sevinçten deli ederdi. ÖS**

ğ. Özne açıklamaları, cümlede zarf görevi yapan {-sA} ekli kelime gruplarıyla da yapılabilir. {-sA} ekli bir grubun zarf olarak yüklemle bağlantısı azaldığında grup, cümlede özneyi açıklayıcı bir görev üstlenir. Hatta asıl özne cümlede yer almayabilir.

- **Sıcak yaz günü evde kim varsa, / küçük büyük, / çoluk çocuk toplandı. MŞE**
- **Kırmızı astarlı cübbesini çıkarıp havada bir iki sallayınca, dağda ne kadar haydut varsa (hepsi), aşağı inip yanına geldi. İOA**
- **Kırkıncı odanın kapısındaım
Ne varsa (hepsi) bu kapı arkasındadır. CST**

h. Arka arkaya sıralanmış bazı cümlelerde özne ortak olabilir.

- **Doktor etrafına bakındı ve masaya doğru yürüdü. Aydın'ın kitapları ve karalanmış rakamlarla dolu kâğıtları arasında bir yer buldu, çantasını açtı ve hazırlığa başladı. PS**
- **Ahmet, çırağa surat ederdi. Yüz vermez, konuşmazdı. Hatta bazen homurdanırdı. SFA**
- **Arkamda açık duran balkon kapısından hafif bir rüzgâr giriyor, salona ihlamur ve gül kokusu getiriyordu. PS**

1. Yükleme çokluk üçüncü şahsı bildiren bazı cümlelerde yüklem şekil bakımından *onlar* öznesini işaret etse de böyle özneler belirsiz / genel anlamlı öznelerdir. Daha çok atasözlerinde görülen bu tür cümlelerin edilgen yapı cümlelere denk olması, öznelerinin belirsiz / genel olmasından kaynaklanmaktadır.³

- *(Onlar?) Bülbül altın kafese koymuşlar, yine vatanım demiş (Bülbül altın kafese konulmuş, yine vatanım demiş).*
- *(Onlar?) Ağlamayan çocuğa süt vermezler (Ağlamayan çocuğa süt verilmez).*
- *(Onlar?) Sarımsağı gelin etmişler, üç gün kokusu çıkmamış (Sarımsak gelin edilmiş, üç gün kokusu çıkmamış).*
- *(Onlar?) Geline oyna demişler, yerim dar demiş (Geline oyna denmiş, yerim dar demiş).*
- *(Onlar?) Akılları pazara çıkarmışlar, herkes yine kendi aklını almış (Akıllar pazara çıkarılmış, herkes yine kendi aklını almış).*

İ. Bazı cümleler, öznesiz de kurulabilmektedir. Bunu yüklem yapısı ve anlamı belirler.

Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne yoktur. Bu fiillerin yalnız teklik üçüncü şahsı kullanılır.

- *Rihtımdan yalıya, mermer iki üç basamakla çıkılır, basıkça tavanlı, loşça, mermer döşeli büyük bir avluya girilirdi. AŞH*
- *Bu yoldan ikinci bir sofaya gelinir ve bunun sağ tarafındaki ilk kapıdan bu odaya girilirdi. AŞH*
- *İkinci kata yayvan ve geniş merdivenlerle çıkılır. AŞH*
- *Boğaziçi'nde yalısı, köşkü olup da kiraya vermekten sakınanlara, ya çok zengin, ya çok hesapsız gözüyle bakılıyor. YKK*
- *Yeni açılan, daima seviyeli insanların uğrağı bulunan, adı da Huzur olan çayhanede kahvaltı edildikten sonra, kıyı yolundan Çamlı Koru'ya gidilecek, güneş batarken dönülecekti. HNA*

Gereklik kipinin teklik üçüncü şahsı ile kurulan cümlelerde bağlam, bazen öznenin varlığını belirsizleştirir. Söz gelimi *Sokağa çıkmalı* cümlesinde

³ Leylâ Karahan, *Köktürkçe Metinlerdeki Üçüncü Şahıs Özneli Ardeşik Cümlelerde Özne Bağlantıları ve Belirsiz Özneli Cümleler*, 2011, s. 457-462.

özne *o* olabilir. Ancak aynı cümle ve onu takip eden diğer cümleler, aşağıdaki bağlam içinde öznesizdir.

- *Sokağa çıkmalı, bir kahveye gitmeli, İstanbul'a inmeli mi, inmemeli mi diye düşünmeli, sonra ortalık kararınca, bastona dayana dayana eve dönmeli. Oturmalı, okumalı. Hep aşk hikâyeleri okumalı. İnsanların birbirini sevmeye buradan başladığını sanmalı. SFA*

Yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde birleşik fiil, özne ve yüklem anlamca kaynaşmasından veya deyimleşmesinden meydana gelmiştir.⁴ Böyle cümlelerde de özne yoktur.

- *Biraz önce onlara güzel bir oyun oynamaya karar verdiğim hâlde şimdi beni sezmelerinden ödüm kopuyordu. RNG*
- *Arkadaşlarım arasında, salıncağa önce binmek yüzünden kavga çıkmıştı. RNG*
- *Başka âlemin, yabancı hayatların bizim halkta alaka uyandıracığına, bir türlü aklı ermiyordu. HEA*
- *Geceleri beni uyku tutmuyor. MŞE*
- *Hesaba da aklım erer. MŞE*
- *Anamı, babamı göreceğim geldi. SFA*
- *Kayığım, yalaktaki suyun üzerinde yüzünce dünyalar benim oldu. HB*

j. Seslenme / hitap işlevli ögeler, yükleme bağlanmadıkları için özne değil yardımcı öge'dir. Bu ögenin anlam bakımından özne ile örtüşmesi şart değildir. Söz gelimi *Mert, (sen) basketbolu seviyor musun?* cümlesinin öznesi, *sen*'dir. Özne, bu cümlede seslenme işlevli bir yardımcı öge olan *Mert* ile anlam bakımından örtüşmektedir. Böyle bir durumda *Mert* ögesi, özne değildir. *Nazlı, resim öğretmenini seni çok beğeniyor* cümlesinin öznesi ise *resim öğretmenini*'dir. Bu cümlede özne ile hitap edilen kişi aynı değildir.

- *Şair! Sen üzülürken ve öldükçe yaşarsın (özne: sen). FNÇ*
- *Bir gün sılaya geldiğimde
Bir şeyler sezersen hâlimde
Hiç şaşmayasın anacığım (özne: sen). CST*
- *Ne şirin komşumuzdun sen, Fahriye abla (özne: sen). AMD*
- *Islak geceyi örtün kalbim, uyu (özne: sen). AMD*

⁴ Selma Gülsevin, *Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha*, 2001, s. 197-204.

- **Ulu mabet, seni ancak bu sabah anlıyorum (özne: ben).** YKB
- **Bahara geç kavuşur, sevgilim, büyük dağlar (özne: büyük dağlar).** FNÇ
- **Ey güneş, ey dünyanın ruhu! Gözlerimiz senin ışığıyla görür, kanımız senin sıcaklığıyla kaynar, yüreğimiz senin gücünle çarpar (özneler: gözlerimiz, kanımız, yüreğimiz).** AHM
- **Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin? (özneler: kıyametler koparmak, derdin)** MAE

k. İsim cinsinden kelime grupları cümlede özne görevi yapabilir.

- **Türklerin bu yalçın kayalar üstüne ne zaman konuştuğu bilinmez (özne: isim tamlaması).** FRA
- **Yahya Kemal'in tarihimizin derinliklerine doğru uzanan sevgisi, muazzam ve muhteşem bir sevgidir (özne: isim tamlaması).** BRE
- **İlkbaharın tatlı rüzgârıyla sarhoş olan martılar, çılgın naralarla havayı çınlatıyorlardı (özne: sıfat tamlaması).** ÖS
- **Köpekleri hiç sevmediğimi bilen dostlarımdan bir avcı, geçen gün bana yolda rast geldi (özne: sıfat tamlaması).** AH
- **Sesin bir perde alçalmasından, heyecanının zirveden aşağı düşmeye başladığını sezen Besim, telkin dozunu bu inişin derecelerine göre ayarlayarak ablasına yaklaştı (özne: sıfat tamlaması).** PS
- **Yıldız Hanım, bu gece siyah tüllerine büründü (özne: unvan grubu).** AHM
- **Abdülhak Hamit, gelen kuşaklarla tanışmayı âdet etmiş olanlardandı (özne: kişi ismi grubu).** FRA
- **Sevgiyi tanımayanlar, ayrılığın acısını da bilmezler (özne: sıfat-fiil grubu).** MEK
- **Bir uykuyu cananla beraber uyuyanlar, Ömrün bütün ikbalini vuslatta duyanlar**
Bir hazzı tükenmez gece sanmakla zamanı
Görmezler ufuklarda şafak söktüğü anı (özneler: sıfat-fiil grubu). YKB
- **Bu temel kitabı okumak, Türk aydını olmanın ilk şartlarındandı (özne: isim- fiil grubu).** ABE
- **Merhametlerin, birer şaşkın güvercin telaşıyla bu mahir avcının kurduğu tuzağa düşmek için nasıl kanat çırpıklarını görmek, benim her sabahki eğlencemdir (özne: isim-fiil grubu).** AH

- *Orada, kocaman vahşi kayalar, tuhaf kuşlar ve derin uçurumlar vardır (bağlama grubu). SFA*
- *Omuzlardan geriye doğru uçuşan saçları, altın kaftanının rüzgârı yalayan etekleri ve tulparının duman gibi süzülen yelesi, bir şiirin üç mısrası gibiydi (özne: bağlama grubu). ABE*
- *Çoluk çocuk, banliyölerde duran trenlere ellerini uzatıp, yine kalem, kâğıt, para isterler miydi? (özne: tekrar grubu). SÇ*

l. Cümle incelemelerinde yüklemle sorulan *kim*, *ne* soruları, özneyi bulmaya yardım edebilir. Yanıltma ihtimali bulunan bu yol yerine yüklem gösterdiği kılış, oluş ve durumdan hareketle *yapan'ı* ve *olan'ı* aramak daha doğrudur.

- *Kamyon, karanlık bir vadiden geçiyordu (Geçen ne? Ne geçiyor?). HEA*
- *Anadolu Hisarı'nda bir gün geçiren insan, Türk ruhunu derinden derine öğrenir (Öğrenen kim? Kim öğrenir?). YKB*
- *Hayatta en hakiki mürşit, ilimdir (İlim olan nedir?). A*

m. Cümlede özne ile yüklem arasındaki teklik-çokluk ilişkisi şöyledir: Çokluk ekli insan isimlerinin özne olduğu cümlelerde yüklemde teklik veya çokluk özelliği aranmaz.

- *Güneşin sıcaklığından kaçanlar, deniz sularının serinliğine sığınıyor (teklik). AH*
- *Sapanca'da kadınlar ve çocuklar elma satıyorlar (çokluk). HEA*

Öznesi çokluk ekli bitki veya hayvan ismi olan bir cümlede, yüklem genellikle teklik olarak kullanılır.

- *Horozlar ötmeye başlamış, doğu ufkunda bir kızılık belirmişti (teklik). İOA*
- *Yeşili yorulmuş otların arasındaki taşlardan fıskırmış yabanî incir ağaçları hâlâ yaz kokusu salıyordu (teklik). NB*
- *Berrak suyun içinde kırmızı balıklar uyuyorlardı (çokluk). ÖS*
- *İri ve azgın köpekler arkasından koşuyor ve havlıyorlardı (çokluk). ÖS*

Özne olan çokluk cansız isimleri, genellikle teklik bildiren yüklemle bağlanır.

- *Bu göz alıcı ışık yağmurunun altında bayraklar, bayraklar, bayraklar dalgalanıyordu (teklik). TB*

- *Ankara'nın ışıkları artık çok gerilerde kalmıştı (teklik). TB*
- *Kasabamın doğuya meyilli sokaklarında sağlı sollu ırmaklar peyda olmuştu (teklik). TB*
- *Kalın bir fırçayla resmedilmiş ışık dolu, top top bulutlar vardı. (Bulutlar) İçlerindeki ışığı sızdırıyor, taşıyorlardı (çokluk). NB*

Özne olan çokluk organ isimleri, teklik bildiren yükleme bağlanır.

- *Mavi gözleri birdenbire bulutlanmıştı. ÖS*
- *Küçük Ağa'nın şakaklarındaki adaleler titreyip duruyor. TB*

Özne olan çokluk soyut isimler, teklik bildiren yükleme bağlanır.

- *Günler, belki aylar geçti. HEA*
- *Dağların doruklarından aşan bakışlar, hür maviliklerde kaybolur. ABH*

Özne olan teklik veya çokluk topluluk isimleri, teklik bildiren yükleme bağlanır.

- *Dışarıda karmakarışık bir kalabalık, dalgalanarak, kaynaşarak akıp gidiyordu. ÖS*
- *Halk, kaldırımlara, caddenin ortasındaki çimenliğe sıralanmıştı. TB*

Öznesi sayı sıfatlarıyla veya birkaç, birçok vb. belirsizlik sıfatlarıyla kurulmuş bir sıfat tamlaması olan cümlelerde, yüklem genellikle teklik bildirir.

- *Gecelerden bir gece, birkaç yeniçeri onu kısıvrak yakaladı (teklik). İOA*
- *Üç Rus subayı yaklaştı yanına, az ötede iki İngiliz devriyesi kimlik sordu (teklik). NB*
- *Sofya ve Vasili'nin masasında ise üç beş Acem bağıra çağıra pazarlık ediyorlardı (çokluk). NB*
- *İki zaptiye, mescidin önündeki dibek taşına oturmuş, konuşuyorlardı (çokluk). TB*

n. Özne ile yüklem arasında şahıs bakımından bir uygunluk bulunur. Öznesi değişik şahıslardan oluşmuş bir cümlede öznenin yükleme uyumlu olması gerekir.

Öznesi teklik veya çokluk birinci ve üçüncü şahıs olan cümlenin yüklemi, çokluk birinci şahıs bildirir.

- *Ben ve dostlarım bin zahmetle ancak üçüncü tren için bilet alabildik. AH*

Öznesi teklik veya çokluk birinci ve ikinci şahıs olan cümlelerin yüklemi, çokluk birinci şahıs bildirir.

- *Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız. NFK*

Öznesi teklik veya çokluk ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlelerin yüklemi, çokluk ikinci veya üçüncü şahıstır.

- *Sen ve o, bu işi yapmalısınız.*
- *Sen ve yoldaşların da, gönül kırıp yanlış ettiyseک başışlamalıdır. TB*

Öznesi teklik veya çokluk birinci, ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlelerin yüklemi, çokluk birinci şahıs bildirir.

- *Biz, siz ve onlar, bu işi halletmeye çalışacağız.*

2.1.3. Nesne

Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, *nesne*dir.

Nesne, yüklemi geçişli fiil olan cümlelerin zorunlu öğelerinden biridir. Nesneli cümlelerde fiil, nesneye yönelerek onu etkiler; yani fiilin gösterdiği, öznenin yaptığı hareketin *nesne* olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Söz gelimi *Çocuk kitap aldı* cümlesinde *çocuk* öznesinin gerçekleştirdiği *al-* fiili, *alınan şey'e* de işaret eder. Cümlede *alan*, yani özne *çocuk*; *çocuğun aldığı*, yani nesne de *kitap'tır*.

Bazı fiiller, *Gül yanaklar ayva gibi sarardı* (HEA) cümlesinde olduğu gibi nesne almaz. Böyle cümlelerde yüklem gösterdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen bir öge yoktur.

Özellikleri:

a. Nesne, fiile hâl eki almadan veya belirtme eki ile bağlanır.

- *Günler kısaldı, Kanlıca'nın ihtiyarları*
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları. YKB
- *Bugün sizin öğrendiğiniz hakikati, yarın başkaları da öğrenecek. RNG*
- *Yeşil pencereden bir gül at bana. AMD*
- *Nakışları birbirine benzer daha iki halı görmedim. AHM*

Bazı nesnelere eksiltme yoluyla farklı ekler taşıyabilir. Söz gelimi *Ali elmadan (bir parçayı / bir dilimi) yedi* örneğinde eksiltme yoluyla *bir parçayı / bir dilimi* kelimeleri düşmüş, {+DAn} eki taşıyan *elmadan* kelimesi nesne görevini üstlenmiştir.⁵

- *Pastadan yemelisiniz Beyefendi. ADA*

b. Belirtme eki taşımayan nesnelere *belirtisiz nesne*'dir; genel bir varlığı, bir türü karşılar.

- *Adam, ağacın altına gelişigüzel bırakılmış sandıklara kuru ot dizdi. SÇ*
- *Vedia, ona sigara uzatıyordu. PS*
- *Her şey eski zaman olurken birden hafif bir melodi işittik. NB*
- *Gökyüzünden her başak bir damla su arıyor. FNÇ*

c. Bazı belirtisiz nesnelere de anlamca belirli bir kavramı işaret edebilir.

- *Onun yerine Türkçeyi bir mevlit gibi âdeta tecvitle telaffuz eden bir hoca, beş mumluk petrol lambası ışığında Battal Gazi okuyordu. AHT*
- *Osman, Kulacahisar'dan döndüğü zaman Gülşık Hatun, Cankız'ın baş ucunda, Kur'an okuyor, ötekiler de başları eğik, gözleri yumuk, dua ediyordu. TB*

ç. Cümle kuruluşundaki nesnelere, belirtme eki almaz.

- *"Küçük bir çırak tutmalıyız." derdi. SFA*
- *Atalar, "Otu çek, köküne bak." demişler. ABH*
- *Şark için "Ölümün sırrına sahiptir." derler. AHT*
- *Dağlı çobanlar "Size prenslerimizi gösterelim." dediler. AH*
- *Yemeğimi o pişirsin, hizmetime o baksın isterdim. YKK*
- *Şu anda Yıldız da yanımda bulunsun istiyorum. ADA*
- *Gurbet nedir bilir mi o menfaya gitmeyen? YKB*

d. Belirtisiz nesne, yüklem yanında yer alır. Belirtisiz nesne ile yüklem arasında daimi bir ilişki vardır. Bu sebeple yüklemle belirtisiz nesne arasında *da / de, dahi, bile, olsun* gibi görevli kelimeler ve soru eki {-mI} dışında genellikle başka bir öge giremez.

- *Senelerden beri leylek görmüyordum. AH*

⁵ Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine*, 2004, s. 501-512.

- *Son gece Tevfik, küçük seyircilerine bedava şeker dağıttı. HEA*
- *Yirmi dört saatte üç mevsim değiştirirsiniz. AH*
- *Duvarları kaplayan yeşil çiniler, bu mabedin içine esrarengiz bir deniz altı aydınlığı veriyordu. AH*
- *Cebinden kocamanca bir gümüş saat çıkardı. SFA*
- *Kahveci yeni gelene hâlâ bir çay olsun getirmiyordu. SFA*
- *Fikret eline fırça da almıştı. NSB*
- *Sana yan mı baktılar, bir şey mi söylediler? NFK*
- *Ağırılık olmasın diye sadak bile almamıştı. HNA*

Bir kitap sen al, bir kitap da ben alayım gibi sıralama, karşılaştırma bildiren bazı bağlı yapılarda, sıfat tamlaması kuruluşundaki belirtisiz nesne yüklemden uzaklaşabilmektedir. İlk cümle, yapı bakımından kural dışı bir cümledir; ancak *da / de* bağlama edatı alan ikinci cümleyle birlikte kullanılabilir. İkinci cümleyi tek başına kullanılabilir yapan, *da / de* bağlama edatıdır.⁶

e. Belirtme eki taşıyan nesnelere, *belirtili nesne*'dir; belirtilen, işaret edilen bir varlığı karşılar.

- *Onun neşesi, daima bu evi sessizliğin fırtınalarından kurtarmıştır. PS*
- *Bütün bu yalılar eski Boğaziçi hatıralarını sayıklarlar. AŞH*
- *Burada son fırtına son dalı kırıyordu. FNÇ*
- *Pertev Bey parmağına sarıp çözdüğü kösteğini usulca yeleğinin cebine koydu. Elini yanağına dayadı. Gözlerini kapadı. AHM*

f. Belirtili nesnenin cümle içindeki yeri değişkendir. Belirtme eki, nesneye sadece belirlilik değil aynı zamanda söz dizimi içindeki yeri bakımından bağımsızlık da kazandırır.

- *Cesur Arslan Bey, kır atını ileriye sürdü. ÖS*
- *Zehra, bu gece anasını o zamanki hâliyle görüyordu. RNG*
- *Hiçbir dost ve arkadaş gözüyle karşılaşmayan kara gözleri, ruhunun zilletini ve acılarını büyük bir sır gibi saklamıştı. RNG*

g. Nesne görevindeki zamirler bir cümlede ancak belirtili nesne olabilir.

- *Bunu bana bir çocuk anlattı. HEA*
- *Ben elli senedir onu kovalıyorum. HEA*

⁶ Leylâ Karahan, *Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine*, 2004, s. 1615 -1624.

- *Orada her ayna seni gösterir. NB*

ğ. Bir cümlede birden fazla nesne bulunabilir.

- *Gurbette duyduğum sonu gelmez hüzünleri / Yaprakların döküldüğü hicranlı günleri, Andım birer birer, acıdım kendi hâlime. YKB*
- *Her çağ kendi rüyalarını, / kendi emellerini söylemiş kelimeye. CM*
- *Yıldızlara bakarken, büyük bir haz duyduğumu, / içimi her zaman ılık bir hüznün kapladığını, / mesafenin, uzağın, bilinmeyenin çekici hüznünü teneffüs ettiğimi / hatırlıyorum. BRE*
- *Dağılmış eşyaları, / titreyen çocukları, / oraya buraya şaşkın koşuşan kadınları buğulu buğulu gördüm. EI*
- *Sırma bohçayı, / altın kılıcı, / murassa topuzu sedirin üstüne bıraktı. ÖS*
- *Yarım saat sonra jandarmalar, Mahmut Ağa'yı, / Selim'i, / Kâmil'i karakola götürdüler. EI*
- *Acaba hiç üstü kapalı bir ev, / bir dam altı bulamayacak mıyız? YKK*
- *Yüzlerce kişi haftalarca her gün taze yemiş, / taze sebze, / taze balık yiyor. FRA*

h. Bazı cümlelerde nesnelere biri diğerlerinin açıklayıcısıdır. Böyle nesnelere birbirine bağlama edatıyla bağlanamaz.

- *Ansızın bir çığlık, / kendi sesine benzer bir feryat işitmişti. AHM*
- *Surların önünde, kemerlerinde hâlâ o ilk girişten bir akis saklayan kapılara bakarak Türk tarihinin en güzel ve en büyük iklimlerinden biri olan o "Mayıs günü"nü, / bize bu şehri ve onun emsalsiz güzelliğini hediye eden günü beraberce yaşadık. AHT*

ı. Birden fazla nesnelere cümlelerde nesnelere hepsi ya belirtili ya da belirtisiz olmak zorundadır. Belirtili ve belirtisiz nesnelere aynı cümle içinde yer alamaz. Söz gelimi *Seni hasta sanmıştım* cümlesinde nesne, *seni'*dir. *Hasta* kelimesi nesne değil zarftır.

- *Metrislerden gelen yeniçeriler bir ara onu (bln), ölü (z) zannettiler. İOA*
- *Nevin, âdeta sinirleniyor, bu hâli (bln) zarafete karşı bir kayıtsızlık (z) sayıyordu. PS*
- *Savcılık, haberi (bln) ihbar (z) kabul etti. EI*

i. Birden fazla nesneli cümlelerde nesnelere yan yana olmak zorundadır. *Bu kitabı arkadaşşımdan (aldım), diğeriini kütüphaneden aldım* örneğinde olduğu gibi nesnelere yan yana bulunmayan bir söz dizisi, birden fazla cümleyi işaret eder.

- *Size insanı insanla (anlatacağım), ağacı ağaçla (anlatacağım), gökyüzünü bulutla anlatacağım.* BRE

j. Nesne açıklamaları, cümlede zarf görevi yapan {-sA} ekli gruplarla da yapılabilir. {-sA} ekli bir grubun zarf olarak yüklemle bağlantısı azaldığında grup, cümlede nesneyi açıklayıcı bir görev üstlenebilir. Hatta asıl nesne cümlede yer almayabilir.

- *Her vakit yaptığı gibi evde kim varsa / hepsini odasına toplamıştı.* PS
- *Çalgi namına ne varsa (hepsini) al.* PS
- *Ne kadar eski eşya varsa / hepsini tavan aralarına ve mahzenlere attırdı.* YKK

k. Art arda sıralanan bazı cümlelerde nesne ortak olabilir.

- *Alçak düşman, bu güzel memleketi topa tutmuş, zapta kalkmıştı.* ÖS
- *İki sütun üzerine, kırmızı ve ince çiçekler içine yazılmış olan bu sataırları daima okur, hatta ezberlerdi.* ÖS
- *Fatma, beni bohça gibi sırtına bağlar, kızgın güneşin altında dolaştırır, hurma ağaçlarının tepesine çıkarırmış.* RNG

l. Yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde birleşik fiil, yüklem ve nesnenin yapı ve anlam bakımından kalıplaşmasıyla meydana gelmiştir.⁷

- *Mehmet Ali gittiği günden beri Zeynep Kadın'ın ağızını bıçak açmıyor.* YKK
- *Paltomu sırtıma geçirerek tekrar serginin yolunu tuttum.* SA

m. İsim cümleleri nesne almaz. Sadece {+A} borçludur yapılı isim cümlelerinde nesnenin varlığının kabul edilmesi, konuyu tartışmalı hâle getirmiştir. Her aykırı örnek, sebebi tam olarak açıklanmadığı sürece sorunludur.⁸

⁷ Açıklama ve başka örnekler için bk. Selma Gülsevin, *Geçişli Fiillerle Kurulmuş "Deyimleşmiş Birleşik Fiiller" in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi*, 2011, s. 1181-1185.

⁸ Söz gelimi "Ali, başarısını sana borçludur." cümlesinde yüklem "başarısını sana borçludur" şeklinde bir kısaltma grubu olduğunu söylemek de mümkündür. Ancak belirtme ekli ögenin bir fiile bağlanma zorunluluğu, grubun borçlu ol- fiilinden kısaltıldığını göstermektedir.

c. Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir.

- *Ben, bizim dut ağacının dibinde, / mahalle çocuklarına / o günkü oynadığımız oyundan, sudan ve su kenarından bahsetmekteydim. SFA*
- *Ormanlardan, / derelerden, / köprülerden, / tepelerden, / uçurumlardan şimşek gibi geçti. ÖS*
- *Tozlu yollarından geçtiğim uzak İklîmînden şarkılar getirdim sana. AMD*
- *Küçük gövdesi üstünden kocaman başını zahmetle çevirerek bana bakıyor. YKK*
- *Gökâlp ve arkadaşları, hem edebî eserlerinde hem de Türkçeyi sadeleştirmek için ortaya koydukları prensiplerde / halka yöneldiler. ABE*
- *Bütün gün kırlarda, / deniz kenarlarında dolaştık. AH*
- *Güneş, eski el aynalarını andıran bu göllerde, / dehasını sadece peyzaj kabartmasına sarf etmekten hoşlanan eski zaman ustasına benzer. AHT*

ç. Bazı yer tamlayıcıları, kendilerinden önceki yer tamlayıcılarının açıklayıcısıdır. Açıklamaya, çoğunlukla genelden özele / ayrıntıya, geniş mekândan dar mekâna –bazen tersine- yönelişi anlatmak için başvurulur. Bu tür yer tamlayıcıları, bağlama edatıyla birbirine bağlanamaz.

- *Derme çatma bir kır bahçesinde, / genç bir dut ağacının gölgesinde oturdum. AH*
- *Anasını kucakladıktan sonra karşı kahveye, / arkadaşlarının yanına koştu. SFA*
- *Benim odamda, / kapının arkasında iki büyük kutu var. ÖS*
- *Gerilerde, / kapıya yakın bir yerde dururdum. MK*
- *Çalılığın üstünde, / tatlı avının etrafında, / havada birkaç defa dolandı. AHM*
- *Büyük Hanım'ın yetiştirmesi ne kadar hizmetçi varsa / hepsine yol verdi. YKK*
- *İstanbul'da / Boğaziçi'nde,
Bir fakir Orhan Veli'yim;
Veli'nin oğluyum. OVK*

d. Bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları isim cümlelerinde yaygın olarak kullanılır. Yönelme ve ayrılma hâli eki taşıyan yer tamlayıcıları ise isim cümlelerinde daha az görülür.

- *Hâlbuki, bu sergilerin getireceği sanat ve güzellik terbiyesine bilhassa biz muhtacız. AHT*
- *Her şeyde kimsenin bilmediği bir eksiklik vardı. ŞK*
- *Evinin yukarı kısmında ışık yoktu. RHK*

e. Yönelme, bulunma ve ayrılma hâli eki taşıyan ögeler, yönelme, bulunma ve ayrılma dışında *zaman, fiyat, sebep, tarz* vb. anlamlarla da yüklemi tamamlayabilir. Böyle ögeler, yer tamlayıcısı değil, tarz / durum, zaman ve azlık-çokluk (miktar) zarflarıdır.

- *Tek başına tek odalı bir evde otururdu. El*
- *Görüş günü olmadığı hâlde biraz sonra teyzelerim beni görmeye geldiler. RNG*
- *Sisli havalarda vapur ve sis düdüklarının seslerine dikkat ettiniz mi? AHT*
- *Odalara çoktan karanlık basmıştı. TB*

f. Art arda sıralanan bazı cümlelerde yer tamlayıcıları ortak olabilir.

- *Günün birçok saatlerinde, dar sokaklarında başıboş dolaşır, eski Anadolu evlerini seyredirdim. AHT*
- *Bu ağaç, bin yıl boyunca bu topraklar üzerinde büyümüş, gelişmiş ve meyvelerini vermiştir. MEK*

g. Yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde birleşik fiil, yer tamlayıcısı ve yüklem anlamca kaynaşmasından veya deyimleşmesinden meydana gelmiştir.

- *Hepsi, kendi başının derdine düşmüştü. YKK*
- *Emirlerini yerine tam getirmesen bile, bu emirleri alaya almıyorsun. El*
- *Muhtarın oğlu bu hasta köpeklere düşman olduğu günden beri bütün zekâsı ve temizliğine rağmen gözümden düştü. SFA*

ğ. Yönelme, bulunma ve ayrılma bildirerek yüklemi tamamlayan bütün kelime grupları, cümlede yer tamlayıcısı görevi yapabilir.

- *Bir aydır, İstanbullunun hayatı altını, gümüşü, her cins kıymetli taşı, firuze ve zümrüdü, mineyi hiç esirgemeyen bu eski ustanın atölyesinde Hürrem Sultan'ın mücevherleri gibi dövülüyor (yer tamlayıcısı: isim tamlaması). AHT*
- *İnsanoğlu bir tarihin, bir coğrafyanın, bir geleneğin, bir dilin, bir kültürün içinde yer alır (yer tamlayıcısı: isim tamlaması). MEK*
- *Konak, çamurlu ve bozuk bir yolun sağında kurulmuştu (yer tamlayıcısı: isim tamlaması). ÖS*
- *Ocağın başına asılmış isli bir yağ kandili gölgesinde yemeğimi yedim (yer tamlayıcısı: isim tamlaması). MŞE*
- *Kızarmış ekmek kokan odada semaver ne güzel kaynardı (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması). SFA*
- *Kuleye çıkınca, sabah güneşinin henüz dağıtmadığı hafif sislerle örtülü ufka dikkatle baktı (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması). ÖS*
- *Kapıdan çıkmak üzere olan yengemin piyano üstünde bir şey aramak bahanesiyle odada kaldığına ve benim cevabımı beklediğine dikkat ettim (yer tamlayıcısı: bağlama grubu). PS*
- *Siyah kelebek, felakete, / matem ve ölüme delalet ederdi (ikinci yer tamlayıcısı: bağlama grubu). ÖS*
- *Toprağın gübreli taşkınlığından üç beş karınca çıkıp sağa sola dağıldılar (yer tamlayıcısı: tekrar grubu). SÇ*
- *Ayağını toprağa basmaktan ürküyordu (yer tamlayıcısı: isim-fiil grubu). RHK*

h. Cümle incelemelerinde yüklem sorulan *kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden* soruları bu ögeyi bulmayı kolaylaştırır. {+(y)A}, {+DA}, {+DAN} ekli ögelerin yönelme, bulunma, ayrılma bildirip bildirmediğine dikkat edilerek yer tamlayıcısını tanımak, daha sağlıklı bir yoldur.

- *Kabirde / böceklere ezberletirim güzelliğini (Nerede ezberletirim? Neye ezberletirim?). CST*
- *Sabahları cıvıldaayan tarla kuşlarının saklandığı ekin deryaları içinde yürürdü (Nerede yürürdü?). ÖS*
- *Doktor sardığı sigarayı doğrulup mumdan yaktı (Neden / hangi şeyden yaktı?). TB*

2.1.5. Zarf

Zaman, süre, tarz / durum, sebep, azlık-çokluk (miktar), yön, vasıta, beraberlik ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarf'tır.

Özellikleri:

a. Zarf görevi yapan kelime ve kelime grupları, yüklemi *zaman, süre, tarz / durum, sebep, azlık-çokluk (miktar), yön, vasıta, beraberlik ve şart* bildirerek tamamlar.

- *Bu şiiri yağmur yağarken yazdım (zaman). YBB*
- *Toprak derin derin ürperdi (durum). AHT*
- *Bir deva bulmak için bağrındaki yaraya Toplanmıştı garipler şimdi kervansaraya (sebep, zaman). FNÇ*
- *Soğuk bir kış günü / karanfil almak için çiçekçi dükkânına girdim (zaman, sebep). AH*
- *Ben resim çekmeyi de çok seviyorum (azlık-çokluk). SÇ*
- *Taşlığın üstünde deminden beri rastgele itişip kakışan çocuklar, Atlıboğ'dan çıkan köycüleri görür görmez, / her zamanki gibi / ihtiyar çama doğru atıldılar (zaman, durum, yön). ŞK*
- *Canlandı o meşhur ova at kişnemesiyle (vasıta). YKB*
- *Bu hastahanedeyse aylarca kalırsa, / üç beş ameliyata dayanırsa, kurtarmaya çalışırız (şart). PS*
- *Zeynep Kadın, kızları ve gelinleriyle beraber, / sabahtan akşama kadar, / durmaksızın çalışıyor (beraberlik, süre, durum). YKK*
- *Sandım ki uzaklaştı yağın kar ve karanlık Uykumda / bütün bir gece Körfez'deyim artık (zaman, süre). YKB*

b. Zarf, cümlelerin genellikle seçimlik ögesidir. Seyrek olarak bazı cümlelerde zorunlu öge olabilir.

- *İnsan, âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar (seçimlik öge). YKB*
- *Yalnız ara sıra teyzeme benzeyen bir büyük hanımla konuşuyorum (zorunlu öge). RNG*

c. İsimler veya isimlerle oluşturulmuş kelime grupları çekim eksiz veya eşitlik, vasıta hâli eki ve diğer bazı hâl ekleriyle cümlede zarf görevi yaparlar. Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılmış olan yön ekleri, günümüzde *İçeri, dışarı, yukarı, ileri, geri, beri* gibi kelimelerde kalıplaşmıştır. Yön bildiren

bu kelimeler, yönelme hâli eki almamış biçimleriyle cümlede zarf görevinde kullanılırlar. İşlekliliğini yitirmiş olan {+n} vasıta hâli eki de *yayan, kışın, yazın, güzün* gibi bazı kelimelerde ve {-sızlın} ekinde kalıplaşmıştır.

- *Kurduğun devlet asırlarca / muzaffer yürüdü. YKB*
- *Kapıcı söylene söylene içeri giriyordu. SFA*
- *Ankara, uzun tarihinin şaşırtıcı terkipleriyle doludur. AHT*
- *Hana sağ indi, ölü çıktı geçende. FNÇ*
- *Eliyle uzaklaşmalarını işaret ettikten sonra dışarı çıktı. PS*
- *Kulak verdin mi yürekten kavala saza. YBB*
- *Yazın barınılmaz ovada sinekten. KT*
- *Vildan beni bütün ciddiyetiyle dinlerken ansızın güldü. PS*
- *Solfasol köyünden iki kadın, beni görmeye gelmişlerdi. HEA*

ç. Fiiller, zarf-fiil ekleri olarak cümlede zarf görevi yaparlar. Bu eklerin bir kısmı asıl zarf-fiil ekleri, bir kısmı da sıfat-fiil ve isim-fiil eklerinden yapılmış birleşik eklerdir.

- *Karşılık gelmeyince, Kerim Çelebi hayvanın başını çayıra çevirdi. KT*
- *Biraz sonra, bağırışan, koşuşan, itişen kalabalığın arasından sıyrılıp yola çıktılar. El*
- *Huriye, komşunun çocuğuna aktardan, kurma bir otomobil almış, evde kurup koşturacak yer olmadığından hastaneye getirmişti. MŞE*
- *Yetişemeyeceğini anladığından her bağırtıda, hopluyor, bir işe yarayabilirmiş gibi, kılıcı başının üstünde çeviriyordu. KT*
- *Yüksek dallardaki fazla olgun, ballı şeftaliler, saplarından kurtularak dolgun yumuşak bir sesle yerlere, çimenler içine yatanların üzerine, durmamacasına yavaş yavaş dökülürdü. RHK*
- *Anası, bir köşeye büzülüp melul melul oturan kızına baktı, baktı; acıyaçağına öfkelenildi. RHK*
- *Bu mektup beni kendi gözümde durmaksızın yüceltiyordu. ADA*
- *Kımıldamaksızın imanı küfre çiğnettik! MAE*

d. Bir cümlede aynı veya ayrı görevde birden fazla zarf bulunabilir. Farklı görevdeki zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede, genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır. Azlık-çokluk (miktar) bildiren zarflar ise yüklem hemen yanındadır.

- *İri mavi gözlerinde parlayan iştaktan, yüzünün niçin güldüğünü onu hiç tanımayanlar da bir bakışta anlayabilirlerdi (durum, durum). PS*
- *Ankara'ya geldiği zaman, Hacı Bayram'ı müritleriyle ovada mahsul toplarken gördü (zaman, durum). AHT*
- *Mağlupken ordu, / yaslı dururken bütün vatan Rüyama girdi her gece bir fatihane zan (durum, durum, zaman). YKB*
- *Bekir boş, / yorgun, / kimsesiz bakakaldı (durum, durum, durum). El*
- *Şaşkınlığı çok sürmedi (azlık-çokluk). ÖS*
- *Ölgün yaz denizini seyrederken, bu ezayı ruhu pençeleyen bir kuvvetle hissettim (zaman, durum). AH*
- *Araba köşk kapısının önünden hareket etti mi, evde kalanlardan biri hemen kapıdan sokağa birkaç kova su dökerdi (zaman, durum). AŞH*
- *Genç adamın bu hareketi ve bu sözü, Seniha'yı heyecanlandırarak yerde kızdırdı (durum). YKK*
- *Gece bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış Eski Şiraz'ı hayal ettiren ahengiyle (zaman, süre, durum). YKB*
- *İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıldönümüne ait bahislerin gazetelerde sık sık yer aldığı bu günlerde, bu gazel, bana birdenbire, / bu fethin genç yaşlarıma karışmış canlı bir hatırası gibi göründü (zaman, durum, durum). AHT*
- *Yumurtaları ilk gördüğünde / çok sevinmişti (zaman, azlık-çokluk). ŞK*
- *Atlarımızdan inip / kendilerine bir kovuk arayan kurtlar gibi dolaşyoruz (durum, durum). YKK*
- *Ayağımdaki terliklerle sokağa fırladığım hâlde yetişemedim (durum). RNG*
- *Ertesi günü öğleye doğru odasına gelen Sekine Hanım, onu yatakta, bu kat kat örtüler altında kaybolmuş buldu (durum). YKK*
- *Seniha, kalbinin bu bir günlük imtihanından epeyce değişmiş çıktı (durum). YKK*
- *Rabbim isterse sular büklüm büklüm burulur. Sırtına Sakarya'nın Türk tarihi vurulur (şart). NFK*

e. Bazı zarflar, kendilerinden önceki zarfların açıklayıcısı olabilir. Bu tür zarflar, bağlama edatıyla bağlanamaz.

- *Balkan Harbi'nin sonunda, / iki felaketli muharebe arasındaki o kısa, azaplı soluk alma yılının başında, babamın memur bulunduğu bir şark sancağından dönüyorduk. AHT*

f. Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarf ortak olabilir.

- *Bulutlar bize küsünce nehirler kurur, tarlalar ölür. AH*
- *Yaz, bir sevgili gibi yüzüme saçlarını yaklaştırmış, ruhuma sarılmıştı. AH*
- *Oyunda canım yanarsa ağlamayacak, onu kimseye şikâyet etmeyecektim. RNG*
- *Bütün bir yaz / bir kez olsun plaja inmemiş, denize girmemişti. MK*

g. Yükleme birleşik fiil olan bazı cümlelerde zarf, yüklem içinde yer alabilir. Zarf, yüklemle anlamca kaynaşarak, deyimleşerek birleşik fiil oluşturur.

- *Yatsıyı ipe çekti ve döşeğine uzandı. İOA*
- *Herkes ucuza kolayca eğlenebildiğinden başkasının keyfini çok görmüyor, çekememezlik etmiyordu. RHK*

ğ. Zarflar, ya doğrudan yüklem ya da özne veya nesnenin bir niteliğini karşılayarak yüklemi tamamlar.⁹

- *Hepimize iyi davranır (iyi: yüklem niteliği).*
- *Çocuklar okula çantasız gelmişler (çantasız: öznenin niteliği).*
- *Onu başarısıyla hatırlıyorum (başarısıyla: nesnenin niteliği).*
- *İzmit'ten bindikleri bir körfez vapuru onları parasız Karamürsel'e bıraktı (parasız: nesnenin niteliği). RHK*
- *Şadırvanın mermer oluşuna hareketsiz, cansız düştü (hareketsiz, cansız: öznenin niteliği). RHK*
- *Denizden yeni mi çıkmıştı, neydi; Saçları, dudakları, Deniz koktu sabaha kadar (deniz: öznenin niteliği). OVK*

h. Zaman, süre, tarz / durum, sebep, vasıta, beraberlik, azlık-çokluk (miktar), yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf görevi yapabilir.

⁹ Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Ümit Hunutlu, *Zarf Tümlenci-Yüklem İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım*, 2017, s. 157-166.

- **Tuna boyuna yaklaştıkça** içinizde yepyeni bir hissin ürpermeye başladığını duyarsınız (zarf: zarf-fiil grubu). FRA
- **Geçmiş ola bir kez yumuldu mu gözlerimiz** (zarf: zarf-fiil grubu). CST
- **Artık demir almak günü gelmişse zamandan**
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan (zarf: zarf-fiil grubu). YKB
- **Türklerin medeni kabiliyeti çok yüksek olmasaydı, bu viraneyi o kadar çabuk imar edebilirler miydi?** (zarflar: zarf-fiil grubu, sıfat tamlaması). YKB
- **Günün güzel gözlere benzeyen aydınlığı, akşamın tadını duymaya başlayan bir gönlün hüznünde ezilince ruha ve gözlere, bu göklerden ve sulardan gelme serin bir mavilik serilirdi** (zarf: zarf-fiil grubu). AŞH
- **Erzurum'a yağmurlu bir günde, / Zakir Beyin bahsettiği bu bitmez tükenmez mezarlığın arasından geçerek girdim** (zarflar: sıfat tamlaması, zarf-fiil grubu). AHT
- **Hayata beraber başladığımız**
Dostlarla da yollar ayrıldı **bir bir** (zarf: tekrar grubu). CST
- **İlahi tabiatın ortasında bir buhurdan gibi tüten Bizans'a doğru yürüdü** (zarf: edat grubu). YKB
- **İnce ve kırmızı bakır levhalarını döven bu işçiler, bana daima, / İstanbul akşamlarını ve sabahlarını gözümün önünde hazırlayan mitolojik mahluklar gibi görünmüştür** (zarf: edat grubu). AHT

1. Cümle incelemelerinde yükleme sorulan *nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne* gibi sorular, zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır. Zarfın yüklemi hangi bakımlardan tamamladığı bilindiğinde bu öge daha kolay bulunacaktır.

- **Karanlık çökünce / heyecanla kabak çekirdekçiyi bekliyordum** (Ne zaman bekliyordum? Nasıl bekliyordum?). HEA
- **Uçar gider yüreğimiz kuşlarla / İklimden iklimlere doğru** (Ne ile gider? Nereye doğru gider?). YA
- **Bu insanları biraz tanıdım** (Ne kadar tanıdım?). PS

2.2. Yardımcı Ögeler

Yüklemle doğrudan bağlantısı olmayan, cümlelerin / cümlelerin, cümle ve kelime grubu içindeki ögelerin anlamına yardımcı olan ögelerdir.¹⁰ Yardımcı ögeler, cümlelerin herhangi bir yerinde bulunabilir. Başlıca görevleri şunlardır:

a. Söz diziminde cümlelerin veya kelime grubunun herhangi bir ögesi- ni öne çıkarma, sınırlandırma, kuvvetlendirme, ilişkilendirme, karşılaştırma vb. anlamlarla vurgulamak.¹¹

Bu yardımcı ögeler, cümlelerin ve kelime grubunun herhangi bir ögesini, önünde veya sonunda yer alarak vurgular. *Sadece, sade, yalnızca, yalnız, tek, bir tek, ancak, bilhassa, hele* vb. kelimeler ögelerin önünde; *da, dahi, bile, ise, ml* vb. dil birimleri de ögelerin sonunda bulunur. Yardımcı ögeler, kelime gruplarında grubu oluşturan unsurlar arasında da bulunur.

Vurgulanan öge, önceki veya sonraki -yüzey yapıda olan veya olmayan bir cümlelerin aynı ögesine gönderme yapar. Söz gelimi *Kemal, kitap okumayı da sever* cümlesinde nesnenin sonunda bulunan *da* bağlama edatı, nesneyi -yüzey yapıda olsun veya olmasın- *Kemal film izlemeyi sever* şeklindeki bir ön cümlelerin nesnesine yönlendirir. Böylece *da* bağlama edatı yardımıyla *Kemal*'in kitap okumaktan başka bir şeyi de sevdiği anlaşılabilir. *Kemal sadece kitap okumayı sever* cümlesinde ise nesne, *sadece* kelimesi ile yüzey yapıda olan veya olmayan sonraki cümlelerin nesnesine yönlendirilir. Bu cümleden *Kemal*'in kitap okumadan başka bir şeyi sevmediği anlaşılır.

Bu yardımcı ögelerin her biri, farklı anlam değerleri kazandırmak üzere ögelerin yanında yer alır. Söz gelimi *yalnız, yalnızca, sadece* kelimeleri sınırlandırma; *ise, bile dahi* kelimeleri ise karşılaştırma işleviyle ögeleri vurgular.

Kelime türü olarak bu kelimeler, bağlama edatları içinde değerlendirilebilir.¹²

¹⁰ Daha önce kullanılan *cümle dışı öge / unsur* terimi, bu ögelerin işlevlerini yeterince karşılamadığı düşünüldüğü için *yardımcı öge* terimiyle değiştirilmiştir. Konuyla ilgili eleştiriler ve terim teklifleri hakkında bk. Murat Ceritoğlu, *Cümle Dışı Unsur Üzerine*, 2015, s. 499-505.

¹¹ Leylâ Karahan, *Vurgulama İşlevli Dil Birimleri Üzerine*, 2009, s. 311-321.

¹² Bağlama edatı / bağlaç terimi, *bağlama, kuvvetlendirme, pekiştirme, sınırlandırma, karşılaştırma* vb. işlevli dil birimlerini içinde barındıran geniş bir kategoridir.

Aşağıdaki örneklerde *sadece* kelimesinin cümlede yer değiştirdiğinde anlamı nasıl etkilediği gösterilmiştir:

- (*özneden önce*) *Sadece o, bugün kardeşini tiyatroya götürdü* (*Başkaları kardeşlerini götürmedi*).
- (*zarftan önce*) *O, sadece bugün kardeşini tiyatroya götürdü* (*Başka zaman götürmedi*).
- (*nesneden önce*) *O, bugün sadece kardeşini tiyatroya götürdü* (*Başkasını götürmedi*).
- (*yer tamlayıcısından önce*) *O, bugün kardeşini sadece tiyatroya götürdü* (*Başka yere götürmedi*).
- (*yüklemden önce*) *O, bugün kardeşini tiyatroya sadece götürdü* (*Götürdü, bıraktı, içeri girmedi*).

Yüklemin ve yükleme en yakın ögenin başındaki yardımcı öge bazen cümlelenin sonuna kayabilir.

- *Bacaklarıma söz geçiremiyordum, yavaşlamaya çalıştıkça hızlanıyordum sadece.* NB
- *Üzerinde bir tembellik olduğunu ve yataktan geç kalktığını hatırlıyordu sadece.* ABE

Bu yardımcı ögeler, kelime gruplarının ögelerinden birini de vurgulayabilir:

- *Annemin ve bilhassa babamın bana sık sık: "Yahu, sen kız olacaktımsın ama yanlış doğmuşsun!" dediklerini hatırlıyorum.* SA
- *Ede Balı da anlatmayı değil, düşündüklerini söylemeyi ve özellikle düşündürmeyi seviyordu.* TB
- *Kuşların bile gidemeyeceği yerlerdeki o yayvan tepelerin üzerindeki bulut kümecikleri kan kırmızıdır.* TB
- *Köylerin bile birer misafir odası var.* FRA

Bu yardımcı ögelerin görevleri cümle ile sınırlıdır. Eşlik ettikleri ögelerle bir kelime grubu oluşturmazlar. Söz gelimi *O, eski arkadaşlarıyla da görüşür* cümlesinde zarf, *eski arkadaşlarıyla da*'dır. Buradaki kelime grubu ise *eski arkadaşlar*'dır. Yardımcı öge olan *da*, asıl ögeye dâhil, ama kelime grubuna dâhil değildir.

- *Böyle zamanlarında tercüme yapmayı da ihmal ediyor, çok kere kalemi yanına bırakarak saatlerce önündeki kâğıtları seyrediyordu.* SA

- **Herkesin merakını uyandırmayı da göze alarak, perdeler açılıp kapandıkça dikkatle içeri bakıyordum. SA**
- **Yalnız sık sık gülmesine ve hayreti, öfkeyi, inadı, şuhluğunu ifade eden nidalar koyuvermesine izin verirdim. YKK**
- **İçlerinden yalnız Salih Ağa, papuçlarını sürükleyerek benden yana geldi. YKK**
- **Bu sazların duyulur her telinde sade vatan, Sihirli rüzgâr eser daima bu topraktan. YKB**
- **Yapacak bir şey yok. Bir tek atım kaldı. Onu da kesip yiyeceğiz. HNA**
- **Ölümün eşiğine gelen memleketi ancak ve ancak Anadolu hareketi kurtarabilirdi. TB**
- **Yılların müderrisi ancak çok öfkelenildiğinde, çok heyecanlandığında kırk yıllık karısına adıyla seslenirdi. NB**
- **Ateşin içinden henüz çıkmış olan Mehmet Ali bile artık bunları geçmiş zamana ait bir masal gibi dinliyordu. YKK**
- **Tekke'de neler olup bittiğini umursamıyordu bile. TB**
- **Aylardır görünmeyen Mümtaz bile günün birinde saat dörde doğru apartmanın kapısını çaldı. AHT**
- **İsviçre bile refahını ecnebi seyyahlara borçlu olduğu hâlde, böyle değildir. SA**
- **Odam ne güzeldi. Hele mehtaplı gecelerde ne şirin olurdu. SFA**
- **Zamanımızda bilhassa göze hitap eden muhtelif sanat eserlerine toplu bir hâlde ancak müzelerde tesadüf ediyoruz. BRE**

Özellikle yüklemden sonra kullanılan bazı yardımcı öğelerin pekiştirme işlevi daha baskındır.

- **Settarhan avluya indiğinde Azam çoktan uyanmış, Firdevs Usta da kiremit kırmızısı kök boya aramaya gitmişti bile. NB**
- **Güzel kadın başını kımıldatmadı bile. Gözünü açmadı bile... AHM**

b. Cümleleri sıralama, karşılaştırma, benzetme, açıklama, sebep, sonuç, amaç, karşıtlık, eşitlik, beraberlik, söz açma vb. işlevlerle birbirine bağlamak.

Bağlama görevi, bağlama edatları ile yapılır. Bu edatlar, aynı zamanda bağlanan cümleler arasındaki ilişkinin yönünü de belirler. Türkçede *ki, ve, ama, fakat, çünkü, da, meğer, ancak, oysa, zaten, hâlbuki, o hâlde, bununla birlikte,*

bu sebeple, bundan dolayı, dolayısıyla gibi köken, yapı ve işlev bakımından birbirinden farklı çok sayıda bağlama edatı vardır.¹³ Bu edatların bir kısmı Türkçe, bir kısmı yabancı kökenlidir. Bağlama edatları kelime, kelime grubu, kalıplaşmış söz veya cümle şeklinde söz diziminde görev alırlar.

- *Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor. **Lakin** vatandan ayrılışın ıstırabı zor. YKB*
- ***Bilindiği gibi** ilk şiirler, asırlarca hatta çağlarca musiki aletlerinden çıkan seslerle birlikte söylenmiştir. NSB*
- *Havuzun başında Nüzhet'le geceleyin oturduğumuz demir kanepeye oturdum. **Fakat** bahçeyi göremiyordum. PS*
- *Bankadan ayrıldım, seneler geçti, bu elbise üstümde lime lime oldu. **Fakat** bu sevgi yakamı bırakmadı. AHT*
- *Ben kendim hep böyle yaptım. **Onun içindir ki** bu hatıraları okuyanlar hiçbir yalan ve iftiraya tesadüf etmeyecekler, sadece birtakım şimdiye kadar gizli kalmış hakikatleri öğreneceklerdir. AHT*
- *Zavallı komşum biraz ağlayıp sızladıktan sonra üç çocuğunu almış ve buraya gelmiş. **Gelgelelim** kocası bu işten hiç memnun olmamış. RNG*
- *Tıpla alakası olmayanlardan bile salık istiyordu. **Bununla beraber** ne evin içinde, ne hariçte hiç kimsenin kendi endişesine iştirak ettiğini görmedi. YKK*
- *Sesler giderek yaklaştı. Aralarında bir adımdan fazla mesafe olmadığı açıktı, **ama** gürültü üstlerinden bir yerden geliyordu... **Fakat** bu sevinçleri kısa sürdü, **çünkü** bir başka yerden gelen sesi işittiklerinde, kaledekilerin ikinci bir lağım daha kazmakta olduklarını anladılar. **Üstelik** bu, tam da onların bulunduğu derinlikte açılıyordu. İOA*

c. Kelime, kelime grubu veya cümle yardımıyla cümle içindeki bir ögeyi açıklamak.

Açıklama görevli yardımcı ögeler, yazılı anlatımda, genellikle iki çizgi veya iki virgül arasında ve parantez içinde gösterilir. Bazen, özel bir işaret kullanılmayabilir. *Ki* bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında bulunabilir.

¹³ Bu bağlama edatlarının bir kısmı aslında zarf olup, bağlayıcı öge görevi de yapabilen kelime / kelime gruplarıdır. Böyle yapıların cümledeki görevini, anlam belirler: *ancak, bundan dolayı, bununla birlikte* vb.

- *Mahallede, ticarethanede -o zaman Tünel Şirketinden ayrılmış, hususi bir müessesede çalışıyordum- herkes bana karşı yapılan haksızlığa isyan ediyor ve kendi mizacına göre tepkiler gösteriyordu. AHT*
- *Kim olursa olsun, bir insanın yaşamakla ölmek arasındaki büyük köprüde çabalaması korkunç bir şeydi. SA*
- *Hayatımı düşündükçe -yaşım buna müsaittir- daima kendimde seyirci hâletiruhiyesinin hâkim olduğunu gördüm. AHT*
- *Mimarlarımız, eksik olmasınlar, şimdye kadar bizden bu imkânı esirgediler. BRE*
- *Elim çenemde -hayır, böğrümde- düşünüyorum, düşünüyorum. ADA*
- *Gece, Allah inandırsın hiç uyuyamadım. MŞE*
- *Müthiş bir dalga, her an gemiyi o büyük kayaya çarpacak gibi yaklaşıyor, sonra, nasıl oluyor bilinmez, dalga gelip gemiye çarpıyordu. SFA*
- *İstanbul ve Boğaziçi mimarisini -galiba bu sonuncusu bugün pek az kaldı- tanıyan ve seven bir insan, Paris'te kolay kolay mağlup olmaz. AHT*
- *Eski duvarlar, dikkat ettiniz mi, hep birbirine benzer. AŞH*
- *Üsküp ki Yıldırım Beyazıt Han diyarıdır, Evlad-ı Fatihân'a onun yadigârıdır. YKB*
- *Ben bile bu yaşta işimle gücümle meşgul olacağım yerde radyo başına oturup saatlerce, bir kere bile gidip görmediğim, -tabii sinemalardaki havadis filmleri hariç- futbol maçlarının, boks güreşlerinin hikâyesini dinliyorum. AHT*
- *Bir gün, hâlâ aklımdadır, bir cuma günü akşamı Raif Efendi'nin başucundaki iskemleye oturmuş, hiç konuşmadan, onun göğsü hırıldayarak nefes alışını seyrediyordum. SA*
- *Yüzünde, nedense hep o beni küçük görmek, benimle alay etmek isteyen şımarık ifade vardı. SA*
- *Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli. MAE*
- *O gün, Fuat Paşa ile kendisi, -o zaman daha efendydiler- bir müddet evvel Bursa'da hazırladıkları Kavâid-i Osmaniye'yi padişaha takdim ederler. AHT*
- *Sert rüzgârda, bulunduğumuz tepenin yatsı şekli -Evliya Çelebi olsa Peşte için yaptığı gibi bademe benzetirdi- tam bir gemi küpeştesi hâlini aldı. AHT*

- *İnsan çeşitli yerlerde ölür -ne bileyim, dağda, taşta, savaş alanlarında- ama denizden başka her yerde bir izi, bir kemiği, dikili bir mezar taşı kalır. HB*

ç. Bildirme ve tasarlama kipleriyle sağlanan zaman ve kiple ilgili sınırlı bilgiye *kesinlik, ihtimal, tahmin, şüphe, varsayım, gereklilik, istek, kabul, ret vb. ifadeler katmak.*¹⁴

Cümle içinde yüklemün işaret ettiği kipi etkileme görevi *acaba, âdeta, aslında, belki, elbette, farz edelim, galiba, genellikle, güya, hakikaten, gerçekten, herhâlde, inşallah, kanımca, kesinlikle, keşke, kuşkusuz, lütfen, muhakkak, muhtemelen, mutlaka, ne olur, ola ki, olsa olsa, sanırım, sanki, şüphesiz, tabii, yanılmıyorsam, kim bilir, evet, hayır, yok, olur, hay hay, peki, tabii, tamam vb. sözler yardımıyla yapılır.*

Söz gelimi emir kipli bir yüklemün *emir* anlamını *lütfen* kelimesi, *rica, istek* anlamına çevirebilir. Yüklemi gelecek zaman bildiren bir cümlede, *herhâlde, galiba, belki* gibi kelimelerle *kesinlik* anlamı, *ihtimal* anlamına dönüştürülebilir.

- *Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilal. MAE*
- *Bu evde hanımefendi olsaydı belki kendisine ısrar eder, birkaç gece kalmasını isterdi. PS*
- *Herkesten sakladığı ruhunu ihtimal ki bu deftere dökmüştü ve şimdi onunla beraber gitmek istiyordu. SA*
- *Ne olurdu, çocukluğumda tanıdığım o her şeyi bilen, bir kere öğrendiğini bir daha unutmayan meraklı ihtiyarlara benzeseydim. AHT*
- *Cihan yıkılsa, emin ol bu cephe sarsılmaz. MAE*
- *Az kalsın beni parçalayacaklardı... Bereket versin bir simitçi geçiyordu, beni kurtardı. RNG*
- *Anlaşılan onları yeterince derinde aramıyorlardı. İOA*
- *Varsın, tan ağarmadan kumral saçın ağarsın. Sen sonu cennet olan yolundan dönme! Varsın, Yolunu kesmek için zincirini koparsın Dokuz yıl artığınla beslediğin köpekler! FNÇ*
- *Varsın sonunda bizzat yarattığımız bu eser bizi inkâr etsin. Yolun yarısında bırakmış olsa bile o yine bizimdir. AHT*

¹⁴ Caner Kerimoğlu, *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları*, 2017, s. 87-125.

- Bu gecelerde ayın füsunu gönlüme ve bütün hatıralarıma sineli **belki** kırk sene geçmiştir. AŞH
- Babam bütün bunları görmemek için **olacak**, sokağa çıkmıştı. OK
- Başını bu serpuşla örtülü görünce **âdeta** kendinden geçirdi. YKK
- Ara yerde bir gölge parçası, bir yol ağzında serince bir nefes, **sanki** hayatı hafifletiyordu. AHT
- Altın sarısı saçakları yere doğru uzanan bir yorganın örttüğü yatak, **sanki** havada asılı duruyordu. ABE
- Dallarda tek tük meyveye rastlansa da yarısı kuşlar tarafından yenmiş, yarısı da çürümüş oluyordu **mutlaka**. ŞK
- **Bereket versin ki** onunla pek seyrek konuşuyoruz. YKK
- Küçücük, ortalıkta kayboluvermiş denecek kadar küçük hayatının etrafında o kadar çok ve manasız şeyler uydurulmuştu **ki...** AHT
- **Evet**, her şey bende gizli bir düğüm. NFK
- Benim yeniden şahlanmış inancım o gün, o kadının karşısında yıkılmadı, **hayır**. ADA
- Neden Demircan Ağa'yı bulmadı da sürüp geldi Söğüt'e kadar, **peki?** KT
- **Tamam!** Ben de babama derim işin içyüzünü. KT

d. Ünlem veya ünlem değerindeki isimlerle seslenme bildirmek.

Seslenme ögesi bazen cümlelerin öznesi ile anlam bakımından örtüşebilir; ancak seslenme ögeleri özne değildir. Seslenme ögeleri yapı bakımından kelime veya kelime grubu olabilir.

- **Nereden geldi sana yavrum** ölüm korkusu? FNÇ
- **Eski gazeteleri bana verir misin teyze?** HEA
- **Ruhumun senden İlahî şudur ancak emeli.** MAE
- **Neden, fakat, heyecanın? Nedir yüzündeki yaş?**
Sonunda yolcunu incitme, **ey güzel yoldaş!** MAE
- **Benim mi Allah'ım** bu çizgili yüz? CST
- **Akşamın en güzel saatindeyiz çocuğum.** CE
- **Geniş kanatlarım da gösteriyor ki Rabbim**
Ben bir dağdan bir dağa koşmak için doğmuşum. FNÇ
- **Babam rahatsız efendim**, yatağından çıkamıyor, siz içeri buyurun. SA
- **Sana dün bir tepeden baktım, aziz İstanbul.** YKB
- **Şu kopan fırtına Türk ordusudur ya Rabbî.** YKB

- **Sarı çiçek, / cemresiz yaylaların hüznü**
Saldın içime dağ benizlerin türküsünü. YA
- **Ey mermeri nakış nakış işleyip konuşturan ulularım, neredesiniz?**
YBB
- **Neden böyle düşman görünürsünüz**
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar. CST
- **Ne çok yıldızın var, saymakla bitmiyor**
Meltemi cana can katan yaz gecesi! CST
- **Saadetimi fark etmiyor musun a sersem!** SA
- **Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra**
Yüce dağlar gibidir gördüğün iş **Türk oğlu.** YKB
- **Üsküdar, bir ulu rüyayı görenler şehri**
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri. YKB
- **Gönlüm, dilim, kanım ve mizacımla sizdenim,**
Dünya ve ahirette vatandaşlarım benim. YKB
- **İnsanlar, hepinizi seviyorum!**
İçinizde dostlarım, kardeşlerim var.
Ey şehir! Bütün hemşerilerim.
Bayramınız bayramım, kederiniz kederim.
Yoksullar, hastalar, zavallılar,
Sizler için gözlerimdeki pınar. ZOS

e. **Ah, ay, of, oh, aman, eyvah vb. ünlemler yardımıyla cümleye duygu değeri katmak.**

- **Of, o kadar çok teşekkür ediyorsunuz ki!** SA
- **Oh, ne güzel kokuyor.** YKK
- **Eyvah, bir otomobil, Mebrure'yi islatarak geçti.** PS
- **Eyvah, o kötü, o meşum söylentilere demek ben de inanmaya başladım.**
YKK
- **Aman, tka burnunu. Bir de eski, iyice eski kokulara dönersek işimiz var!**
ADA

II. YARGISIZ DİL BİRİMİ: KELİME GRUBU

Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi doğrudan veya belirterek, pekiştirerek, niteleyerek karşılamak / adlandırmak üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.

1. Kelime Gruplarının Özellikleri

a. Kelime gruplarının bir kısmı dilde tek kelimelik karşılıkları bulunmayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılar. Böyle kelime grupları, dilin söz varlığının bir parçasıdır ve bir sözlük birimi olarak sözlüklerde yer alır.

Söz gelimi *bilgisayar, sonbahar, akciğer, yarımada, göz yaşı, hava alanı, ipek böceği, fotoğraf makinesi, telefon etmek, yok etmek, var olmak, söz vermek* vb. kavramların dilimizde tek kelimelik karşılıkları yoktur. *Hastalanmak / hasta olmak, iyileşmek / iyi olmak* gibi bazı kavramların da hem tek kelimelik, hem de çok kelimelik karşılıkları bulunmaktadır.

b. Kelime gruplarının bazıları ise varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek, belirterek, niteleyerek veya pekiştirerek karşılar. Böyle kelime grupları geçici adlandırmalar olduğu için sözlükte yer almaz.

Çocuk / çiçeği / arkadaşına / uzattı cümlesini, *Küçük çocuk / elindeki kırmızı çiçekleri / çok sevdiği arkadaşına / uzattı* şeklinde varlıkların niteliklerini belirterek de kurabiliriz. Bu özellikleri taşıyan *küçük çocuk, kırmızı çiçek, çok sevdiği arkadaş* kelime grupları geçici adlandırmalardır.

c. Kelime grupları yargısız dil birimleridir. Yargı yüklenmediği sürece bütün kelime grupları, cümle için birer malzemedir.

eski dostlar, gözlerinin rengi, sonsuzluğa doğru, ruh ve beden, ağır ağır, vatansever olmak vb.

ç. Kelime grupları, söz dizimi içinde tek kelime gibi isim, sıfat, zarf ve yüklem görevi yapar. Aşağıdaki cümlede, birinci kelime grubu isim, ikinci kelime grubu zarf, üçüncü kelime grubu isim, dördüncü kelime grubu da çekime giderek yüklem görevi ile cümlede yer almıştır. *Kaybol-* fiili, cümledeki diğer kelime gruplarından farklı olarak bir sözlük birimidir. Birinci kelime grubu içinde sıfat görevi yapan bir başka kelime grubu daha vardır.

- *Dallarda uzanan hışırtılar, / ağaçtan ağaca sürüklenerek, / ormanın kızıl derinliklerinde / kayboluyordu. AH*

d. Kelimelerin grup içindeki sıralanışında belirli kurallar vardır.

Görev bakımından birbirine denk olmayan unsurların bulunduğu bir kelime grubunda ana unsur genellikle grubun sonundadır. *Yemyeşil ovalar ve kuş sesleri* isim tamlamalarında, grubun ana unsurları olan *ovalar* ve *sesleri* kelimeleri sonda; yardımcı unsurlar *yemyeşil* ve *kuş* kelimeleri ise baştadır. Fiil ile dayalı gruplarda bu düzen, aynı zamanda hareketin oluş sırasını gösterir. *Gülü koparıp koklayınca* zarf-fiil grubunda *kopar-* fiili, *kokla-* fiilinden önce gerçekleştiği için başta; ana unsur *koklayınca* zarf-fiili sonda bulunmaktadır.

Bazı kelime gruplarında ana unsur başta bulunur. Bu gruplarda ikinci unsur, bir çekim unsuru gibi görev yapar. Söz gelimi *çocuk gibi* edat grubunda *gibi* edatı (+CA) ekinin işlevine denk (*çocukça*) bir işlev üstlenmiştir. *Gibi* edatı anlamlı değil görevli bir dil birimi olduğu için ana unsur olamaz. Dolayısıyla ana unsur olan *çocuk*, grubun başında yer almıştır. *İyi ol-* birleşik fiilinde de *ol-* yardımcı fiili (+IA-ş-) ekinin işlevini (*iyileş-*) yerine getirmektedir. Yardımcı fiiller de ana unsur olamaz. Ana unsur olan *iyi* ismi başta bulunur.

Görev bakımından bütün unsurları denk olan kelime grupları da vardır. Söz gelimi bir tekrar grubu olan *irili ufaklı* örneğinde her iki unsur da grubun kuruluşuna eşit olarak katılır.

e. Kelime gruplarında unsurların sıralanışında belirli kurallar varsa da Türkçe, cümle öğelerine olduğu gibi kelime gruplarına da bu bakımdan bir esneklik tanımıştır. Gruplarda unsurların sırası, özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.

- *Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklal (Hakk'a tapan milletimin hakkı). MAE*
- *Gönlümü Maraşlının yaktı kara haberi (Maraşlının kara haberi). FNÇ*
- *Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak (yaprak yaprak açılan bir gül). AMD*

- *Kandilli yüzerken uykularda (Kandilli uykularda yüzerken). YKB*
- *Sırtına Sakarya'nın Türk tarihi vurulur (Sakarya'nın sırtına). NFK*
- *Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin (engin denizlerin tuzu). YKB*
- *Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal (helal ol-). MAE*

f. Kelime gruplarının diğer kelime ve kelime gruplarıyla ilişkisi grubun sonundaki hâl ekleriyle sağlanır. Hâl eki, sadece birleştiği kelimeye değil, o kelime grubunun tamamına aittir.

Aşağıdaki cümlede birinci kelime grubu çekim eki almamış, ikinci kelime grubu {+i} belirtme eki almış; üçüncü kelime grubu da {+a} yönelme hâli eki ile fiile bağlanmıştır.

- *Çalışan insan, / kendi varlığında hüküm süren bir ahengi / bütün kâinata / nakleder. AHT*

g. Fiile dayalı sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil gruplarında, cümlede olduğu gibi fiilin anlamını tamamlayan öğeler vardır. Bunlar da *özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf* şeklinde adlandırılır. Ancak bu gruplar yargı bildirmediikleri için cümle değildir.

- *tarla yapmak için (z) / yaban ormanının bir parçasını (bln) / yakan (y) FRA (sıfat-fiil grubu)*
- *hazan yaprağı gibi (z) / titreyerek (y) RNG (zarf-fiil grubu)*
- *bîçareleri (bln) / er geç kaybedecekleri bu rüyadan (yt) / uyandırma-mak (y) RNG (isim-fiil grubu)*

ğ. İki kelimeli kelime gruplarında iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan başka kelime grupları da bulunur. Gruplar bütünden parçaya doğru çözümlenir. Yani önce bütün, sonra da bütünü meydana getiren parçalar incelenir. Çözümleme, grupta tek kelime kalıncaya kadar devam eder.

Küçük odadaki mumun / soluk ışığı isim tamlamasının birinci ve ikinci unsuru sıfat tamlamasıdır: *küçük odadaki mum, soluk ışık*. Bunlardan *küçük odadaki / mum* tamlamasının birinci unsuru olan *küçük oda* da bir sıfat tamlamasıdır.

h. Kelime gruplarının vurgusu gruptan gruba değişir. Vurgu, başta, sonda veya sondan bir önceki kelime üzerinde olabilir. Bazı gruplarda, bütün unsurların vurgusu aynıdır.

1. Kelime grupları, kuruluşları, unsurlarının sıralanışı, cümledeki görevleri vb. bakımlardan sınıflandırılabilir.¹⁵

2. Başlıca Kelime Grupları

2.1. İsim Tamlaması

İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru *aitlik*, *içinde bulunma*, *sınırlandırma*, *belirtme* vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır.

Özellikleri:

a. İsim tamlamasında birinci unsurun ikinci unsurla bağlantısı, zamirlerde ekli, isimlerde ise ekli veya eksizdir. Tamlamanın ikinci unsuru daima iyelik eki taşır.

isim unsuru (+ ilgi eki) + isim unsuru + iyelik eki = isim tamlaması

- *köy + yol + u = köy yolu*
- *ova + nın + yeşil + i = ovanın yeşili*
- *biz + im + ses + (i)miz = bizim sesimiz*
- *o + nun + düşünce + si = onun düşüncesi*

b. Bu tamlamada ana unsur sonda bulunur. Birinci unsur tamlayan, ikinci unsur tamlanandır.

- *çoban (ty) / çeşmesi (tn) FNÇ*
- *sabrın (ty) / acı meyvesi (tn) AHT*
- *mayısın (ty) / taze rüzgârı (tn) YKB*
- *uzak bir iklimin (ty) / ılık havası (tn) CST*
- *benim (ty) / sadık yârim (tn) AV*
- *gurbet (ty) / duygusu (tn) MEK*
- *erik ağaçlarının (ty) / pembe, beyaz çiçekleri (tn) HEA*
- *köhne Üsküdar'ın (ty) / dost ışıkları (tn) YKB*

c. Birinci unsuru {+(n)In} ilgi eki taşıyan isim tamlaması *belirtili isim tamlaması*'dir. Bu tamlama bilinen, belirli bir varlığı işaret eder.

¹⁵ Usta 2007'de kelime gruplarının; kuruluşlarına, kullanımlarına, kelime türlerine, kalıplaşmış olup olmamasına göre sınıflandırılabileceği belirtilmiştir. Bk. Halil İbrahim Usta, *Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?* 2007, s. 414-421.

- *savaşın (ty) / kartalı (tn) ANA*
- *şehrin (ty) / kenar evleri (tn) FNÇ*
- *eylül meyvelerinin (ty) / baygın kokuları (tn) AH*
- *türbenin (ty) / rengârenk çini bahçesi (tn) AH*
- *çınar ve dut ağaçlarının (ty) / gölgesi (tn) AH*
- *çifte direkli yeşil çadırın (ty) / kapısı (tn) ÖS*

ç. Belirtili isim tamlamasında iki isim unsuru arasında ekle sağlanan geçici bir ilişki kurulmuştur. Bundan dolayı tamlamanın unsurları arasına bağlama edatları, soru eki ve cümle öğeleri girebilir.

- *Acaba bahar, atların da mı kanını zehirliyor? AH*
- *Kanının atışı çoğalırsa onun da rengi çoğalır. NB*
- *Şehrin artık dışındayız. AH*
- *Aranızda yaşadığım bunca yıldan beri sizin de bazılarınız, çoluk çocuklarınızı ve daha başka sevdiklerinizi kaybettiniz. RNG*
- *O böyle söylerken yanında bulunanların korkudan benzi sararır, birer birer yanından sıvıştırlardı. YKK*
- *Başımda kumruların duydum kanat sesini. FNÇ*
- *Bîçare gönüller! Ne giden son gemidir bu, Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu. YKB*
- *Yoksa Cihangir'in aşkının mı kurbanı olmuştur? FRA*

d. Belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir.

- *Kimse duymaz çilesini tütmeyen ocakların (tütmeyen ocakların çilesi). YBB*
- *Yapraklarla, mevsimlerle, gün gün, Geçip gidişi ömrün... (ömrün yapraklarla, mevsimlerle, gün gün geçip gidişi). ZOS*
- *Gördün mü dehşetini tipinin, karın? (tipinin, karın dehşeti). YBB*
- *Gıcırtyla açılan, baltayla yontulmuş kapıları vardı evlerin (evlerin gıcırtyla açılan, baltayla yontulmuş kapıları). ŞK*
- *Bir kısmı da buraya kadar geldi zavallıların (zavallıların bir kısmı). NB*

Aşağıdaki örnekte tamlayan, tamlananın içinde yer almıştır.

- *Emir Timur'un türbesi başında Türk heyetinin el kaldırarak Fatiha okuması, Özbekleri ve diğer yabancı konukları şaşırttı (Türk heyetinin Emir Timur'un türbesi başında, el kaldırarak Fatiha okuması). ABE*

e. Belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili veya belirtisiz isim tamlaması olabilir. Tamlayan unsur, belirtili isim tamlaması olduğunda bu yapıda $\{+(n)In\}$ eki yardımıyla bir *zincirleme* olayı meydana gelir. Bilindiği üzere zincir, en az iki halkadan oluşur. İsim tamlamalarında bu halkalar $\{+(n)In\}$ ekidir. Bu ekin bir isim tamlamasında art arda birden fazla kullanılması, *zincirleme* demektir. *Üç halkalı* isim tamlamaları, bir anlatım kusuru kabul edilir.

İki $\{+(n)In\}$ ekiyle zincirlenen bir yapıda üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir. $\{+(n)In\}$ ekinin sayısı ne olursa olsun (bir veya iki) bu yapılar birer belirtili isim tamlamasıdır.

- *Türk kültürünün / özellikleri (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması)*
- *ders kitabının / kapağı (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması)*
- *elbisenin yakasının / düğmesi (tamlayan: belirtili isim tamlaması)*
- *halının saçağının / rengi (tamlayan: belirtili isim tamlaması)*
- *denizin sularının / serinliği (tamlayan: belirtili isim tamlaması)*
- *Makedonya Dağlarının eriyen karlarının / serin ve genç suları (tamlayan: belirtili isim tamlaması) FRA*
- *Hürriyetin o devrini idrak edenlerin / hülyaları (tamlayan: belirtili isim tamlaması) YKB*
- *Yezd'in, çölle baş etmeyi öğrenirken birbirine, hele emeğe saygı göstermeyi, sevmeyi, hiç olmazsa hoş görmeyi de öğrenen kibar ve sabırlı insanların / şöhreti (tamlayan: belirtili isim tamlaması) NB*

f. Birinci unsurunda ilgi eki bulunmayan isim tamlaması, *belirtisiz isim tamlaması*'dır. Bu tamlama, belirli olmayan genel bir nesneyi, bir türü, bir kavramı karşılar.

- *ishak (ty) / kuşu (tn) CST*
- *hayal (ty) / iklimleri (tn) AMA*
- *Ulu Cami (ty) / avlusu (tn) YBB*
- *ahududu (ty) / şerbeti (tn) AH*
- *azap (ty) / toprakları (tn) EI*
- *su ve ezan (ty) / sesleri (tn) AH*
- *ıhlamur ve gül (ty) / kokusu (tn) PS*
- *Âşık Kerem (ty) / devri (tn) ÖS*

g. Belirtisiz isim tamlamasının iki unsuru arasında sıkı ve daimi bir ilişki mevcuttur. Tamlamada iki unsur arasına başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı belirtisiz isim tamlaması, kavram karşılığında en fazla kullanılan kelime grubudur.

Söz gelimi *buzdolabı, kahverengi, gökyüzü, atasözü, hanımeli, yüzbaşı, ya-yınevi* gibi isimler, belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır ve hepsi sözlükte madde başı olarak yer alır.

Millî Eğitim eski Bakanı, Ankara eski Belediye Başkanı gibi yapılar, belirtisiz isim tamlamalarının arasına başka unsurlar getirildiği için Türkçenin dizi-liş özelliklerine aykırıdır. *Eski* sıfatı, iki unsurun arasında değil tamlamanın başında bulunmalıdır: *eski Millî Eğitim Bakanı, eski Ankara Belediye Başkanı*.

ğ. *Kadı Köyü, Top Kapısı, şiş kebapı* gibi belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki bazı isimler zamanla iyelik eklerini düşürerek *Kadıköy, Topkapı, şiş-kebab* şeklinde kalıplaşmıştır. Son dönemlerde belirli mesleklerin konuşma dilinde bu tür *çocuk ayakkabı, erkek pantolon, mercimek çorba, çoban salata* gibi kullanımlar görülmektedir. *Güniz Sokak, Çakır Sokak* vb. örneklerdeki kural dışı yapı ise çok daha önceleri ortaya çıkmış ve bugün artık yaygınlaşmıştır. Benzer örneklere başka alanlarda da rastlanmaktadır.

h. Belirtisiz isim tamlamalarının tamlayan unsuru bir cümle olabilir.

- *"Birleşme aşkın mezarıdır" iftirası ÖS*
- *"Kiralıktır" levhası ÖS*
- *"Zorlara dağlar dayanmaz" itikadında olan bir milletin azmi ile bu yalçın sahile, bu muazzam taş eserin temellerini atmış. TB*
- *Arkasından bir de "Çakırsaraylı Akşehir'i basacakmış" haberi çıkınca Hüseyin'e karşı duyulan tiksintiye kızgınlık karıştı. TB*
- *Bütün bu hatıraların yerini bir tek duygu, fena bir duygu, "Fena oluyorum, çok fenayım" duygusu kapladı. PS*

ı. Bazı belirtisiz isim tamlamalarında tamlanan {+II}, {+sIz}, {+CI}, {+IIk}, {+SAI} eklerini aldığı anda tamlamanın iyelik eki düşer.

- *asker şapkası - asker şapka(sı)ı (bir adam)*
- *gece lambası - gece lamba(sı)sız (bir oda)*
- *dil bilimi - dil bilim(i)ci*
- *kâğıt helvası - kâğıt helva(sı)cı*

- demiryolu- demiryol(ı)cu (memurlar)
- başörtüsü - başörtü(şü)lük (kumaş)
- biber salçası - biber salça(ş)lık (malzeme)
- gök bilimi - gök bilim(t)sel (bir olay)

i. Bir isim tamlaması, başka bir isim tamlamasında tamlanan unsur olarak görev yaptığında kendi iyelik ekini düşürür, ana tamlamanın iyelik ekini alır. Aşağıdaki örneklerde düşen iyelik eklerinin üstü çizilmiştir. Son iki örnekte {+miz} ve {+n} eklerinden önce gelen ünlüler, yardımcı ünlülerdir.

- çamaşır makinesi → (benim) çamaşır makine(ş)i)/m
- şiir dünyası → (benim) şiir dünya(ş)m
- göz rengi → (onun) göz reng(t)i
- duvar saati → (bizim) duvar saat(t)i)+i+miz
- dünya görüşü → (senin) dünya görüş(ü)+ü+n

j. Her belirtisiz isim tamlamasını belirtili; her belirtili isim tamlamasını da belirtisiz isim tamlamasına dönüştürmek mümkün değildir. Söz gelimi *öğle vakti, 1951 yılı, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara şehri* gibi belirtisiz isim tamlamalarında; *onun elbisesi* gibi tamlayanı zamir olan isim tamlamalarında dönüşüm yapılamaz. Dönüşümü veya dönüşmezliği belirleyen tamlama unsurları arasındaki anlam ilişkisi veya unsurların yapısıdır.

k. İsim tamlamalarında tamlanan unsur sıfat-fiil (grubu) veya isim-fiil (grubu) olabilir. Böyle tamlamalarda tamlayan unsur genellikle ilgi eki taşır.

- *Bingöl çobanlarının / koyun otlatırken çaldıkları AHT*
- *çılgın fırtınaların / döve döve yosunlattığı ÖS*
- *önündeki mezarın / birden yeşil nurlarla tutuştuğu ÖS*
- *yavrusunun / bir kartalın pençeleri arasında bulutlara doğru süzülüp yükseldiği AHM*
- *parçaların / hızla kayarak etrafa yayıldığı ŞK*
- *ihthiyar kadının / battaniyeyi yanına bıraktıktan sonra baş örtüsünün ucuyla gözlerini sildiği RNG*
- *geleceğin / daha güzel olacağı ADA*
- *kızıl alevlerin ve dumanların / kepenkler arasından ve çatıdan fıskırdığı AHT*
- *böyle birinin / tesadüflere kolay kolay inanmayacağı İOA*

- *çocuklarımızın / bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynayarak büyümesi* AHT
- *bir ufak hendek kazılarak halledilecek bu zorluğun / idrak olunmaması* RHK
- *Zehra'nın / ağlayarak odaya atılması* RNG
- *saçlarının / geriye doğru atılması* AI
- *bir arının / iğnesini soktuğu insanda bırakması* HB

l. Tamlananı sıfat-fiil grubu veya isim-fiil grubu olan isim tamlamalarında tamlananın bazı unsurları tamlayanın önüne geçebilir.

- *bu gerçek ve yüksek kültürü bugünkü okulların veremediği (bugünkü okulların / bu gerçek ve yüksek kültürü veremediği)* PS
- *üç gün içinde bu felaketin çıkacağı (bu felaketin / üç gün içinde çıkacağı)* İOA
- *memlekette her türlü fenalıkların artması (her türlü fenalıkların / memlekette artması)* RHK
- *korkudan ağlarken çıkardığı hafif iniltileri babasının duyması (babasının / korkudan ağlarken çıkardığı hafif iniltileri duyması)* RNG

m. İsim tamlamasının tamlayan ve tamlanan unsurları kelime grubu olabilir.

- *taşlara sürülen kumlu ayakkabıların (ty) / çıtırtısı (tn) (tamlayan: sıfat tamlaması)* PS
- *Türkçenin (ty) / en son ve en mükemmel sonbahar şiiri (tn) (tamlanan: sıfat tamlaması)* AH
- *Türklüğün (ty) / ceylan yürekli töresi (tn) (tamlanan: sıfat tamlaması)* YBB
- *çakmak çakmak gözlerin (ty) / karanlığı yardığı (tn) (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat-fiil grubu)* SÇ
- *aşkın (ty) / şeref diyarı (tn) (tamlanan: isim tamlaması)* YKB
- *bahçenin (ty) / ölüm ve ahiret kokusu dağıtabilmesi (tn) (tamlanan: isim-fiil grubu)* AH
- *gurbet duygusunun (ty) / hem kaynağı hem de sembolü (tn) (tamlayan: isim tamlaması, tamlanan: bağlama grubu)* MEK

- *ömrün (ty) / muradımızca geçen mutlu günleri (tn) (tamlanan: sıfat tamlaması) YKB*
- *göğün ve denizin (ty) / gözleri ve ruhu alabildiğine çeken mavilikleri (tn) (tamlayan: bağlama grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) AŞH*
- *bu gece ağacın üstünde onunla yüz yüze gelmek (ty) / fikri (tn) (tamlayan: isim-fiil grubu) RNG*

n. İsim tamlamasında birden fazla tamlayan ve tamlanan unsur bulunabilir.

- *evin (ty) / kapısı (tn), penceresi (tn)*
- *göğün (ty), ovanın (ty) / rengi (tn)*
- *insanların (ty) / yapamayacağı (tn), erişemeyeceği (tn)*
- *göklerin (ty) / gülleri (tn), nergisleri (tn), sümbülleri (tn), yaseminleri (tn) AHM*
- *sizin (ty) / çiçekleriniz (tn), bahçeleriniz (tn), ağaçlarınız (tn) NB*
- *yirmi senenin (ty) / yazları (tn), kışları (tn), fırtınaları (tn), güneşleri (tn) ÖS*
- *yeni bir ümidin (ty), yeni bir emelin (ty), yeni bir tasavvurun (ty) / şulesi (tn) YKK*
- *Zöhre Hanım'ın (ty) / meşrubatları arka arkaya ikram etmesi (tn), İran fıstıklarını avuçlarımıza doldurması (tn) NB*

Aşağıdaki örnekte, tamlayanlardan biri diğerinin açıklayıcısıdır.

- *savaşın (ty), kızıl ve korkunç facianın (ty) / nasıl olduğu (tn)*

o. İsim tamlamaları söz dizimi içinde genellikle isim görevi yapar. Sıfat ve zarf olarak kullanıldığı cümleler de vardır.

- *Süleymaniye Camii, / bir imanın eseridir (isim, isim). MEK*
- *Ketenlik Yaylasının dimdik inen yamacında idiler (isim). TB*
- *Vadide yaratılış öncesinin sessizliği vardı (isim). TB*
- *Bitip tükenmeyecek gibi görünen beyazın en ağırı köyü bastırması, boğmuş (isim). El*
- *Pencerenin yakınındaki ağacın çiçekli dalları altında siyah bir kelebek uçuyordu (isim). ÖS*
- *Hiçbir yerde, hiçbir kimse bana onun ne olduğunu, nereye gittiğini söylemedi (isim). YKK*

- *Ocağın başına asılmış isli bir yağ kandili gölgesinde yemeğimi yedim (isim). MŞE*
- *Meral'in bütün bunları kavrayabilecek bir sezgi dehasına sahip olduğunu umdum (isim). PS*
- *Mesele diye karşımıza çıkan zorlukların çoğunu, / kendi ruhumuzun içinde halledebiliriz (isim, isim). PS*
- *Toprakların en bereketlisini sende sürdürdüm (isim). CST*
- *Dünyanın her tarafından Paris'e resim ve heykel tahsil etmeye gelenlerin hepsi, Monparnas Bulvarı'na düğümlenen ufak sokaklardaki atölyelere dağılmışlardır (isim). BRE*
- *Kibleye karşı yüzükoyun uzanmış yatan bu şehidin büyük yeşil sarığı henüz bozulmamıştı (isim). ÖS*
- *Ayşe'nin sofraya koyduğu çay ibriğinden çıkan dumanın kokusu, / burun kanatlarımı titretiyordu (isim, isim). PS*
- *Ertesi sabah Settarhan, Tiflis trenine binmek üzere gara geldiğinde Bakü ile Batum arasındaki petrol taşımacılığının büyük kısmını sağlayan petrol renkli vagonların bütün hatları doldurduğunu gördü (isim). NB*
- *Paris gibi coşkun bir hayat ve hareket şehrinde duyduğu bu hiçten zevkleri, notlarının bu son sahifesinde hatırlamaktan sıkılmayan adamın saflığı niceleri için belki çocukçadır (isim). AH*
- *Ortaya çıkaracağı tek akçe, çıktırından çıkmış şu fukaraların birbirini ezmesine sebep olurdu (isim). NB*
- *Fatih'in geçtiği kapı (sıfat) YKB*
- *sert rüzgârın savurduğu sağanak (sıfat) AHT*
- *El yazması eserler, çok pahalı (sıfat).*
- *Avlunun kaymak taşıyla döşenmiş zemininde, / ikinci güneşinin gölgesi ağır ağır koyulaşıyordu (isim, isim). Aİ*
- *Bütün aile pazar günleri bir araya gelirdi (zarf).*

ö. Belirtili isim tamlamasında, her iki unsorda da hafif bir vurgu vardır. Belirtisiz isim tamlamasında ise vurgu birinci unsur üzerinde bulunur.

2.2. Sıfat Tamlaması

Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.

sıfat unsuru + isim unsuru = sıfat tamlaması

- *verimli + topraklar = verimli topraklar*
- *bütün + insanlar = bütün insanlar*
- *gülümseyen + yüzler = gülümseyen yüzler*

Özellikleri:

a. Sıfat tamlamasında ana unsur isimdir, sonda bulunur. Sıfat, yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Yani sıfat tamlayan, isim tamlanan unsurdur. Bu tamlamada, isim ve sıfat unsurları gruplaşmayı sağlayan herhangi bir ek taşımaz. Sıfat unsurunun aldığı hiçbir ek, grup kurucu ek değildir.

- *kanlı / ağıt YBB*
- *açan / gül FNÇ*
- *biz / insanlar PS*
- *bizim / musiki AHM*
- *kurşun yüklü / bulutlar TB*
- *zahmetli / yolculuk YKB*
- *pembe çiçekli / bademlik HEA*
- *güneşle yıkanan / karşı tepeler CE*
- *çinilere sinmiş / Kur'an sesi AHT*
- *yeşil palmiye altındaki / kırmızı halılar HEA*
- *kadrini bilmediğim / günler MAE*
- *gecesi sümbül kokan / İstanbul NFK*
- *güneşin çenesini dayadığı / nokta ŞK*
- *kavuniçi bulutlara doğru süzülen / kırlangıçlar CE*
- *üzerindeki renkli resimlere parmağım ile dokunmak istediğim / bir vazo RNG*

Aşağıdaki örneklerde sıfat unsurları hâl eki taşımaktadır. Bu ekler, tamlama kuran ekler değildir; bir eksilti sonucu sıfat unsurunun sonunda yer almışlardır.

- *dört parmak eninde (olan) / gümüş kakmalı bir kemer İP*
- *ipek astarlı kırmızı çuhalardan (yapılmış) / ağır işlemeli perdeler İP*

b. Tamlayanı sıfat-fiil veya sıfat-fiil grubu olan bir sıfat tamlamasında nesne, hareket niteliği ile tamamlanır.

- *mavileşen / manzara* YKB
- *ilk sevgiye benzeyen / ilk acı* FNÇ
- *giriş kapısının yaylı kanatları üzerinde parlayan / buzlu camlar* YKK
- *uykuya varmış gibi görünen / yılan yollar* FNÇ
- *yıldızlı göklerin altında ateş böceği gibi yanan / çocuklar* CE
- *eserken yelken açmadığım / rüzgâr* CST
- *ufukları ormanlarla, dağlarla çevrilmiş / ıssız vadi* ÖS
- *daha deniz görmemiş / bir çoban çocuğu* KK
- *kokusu parmaklarıma sinmiş / kekikler* CE
- *taşı toprağı değil, mekânları ve zamanları kuşatan / bir güzellik* İP

c. Bu tamlamada unsurların biri veya hepsi kelime grubu olabilir.

- *mum rengi / çehreler* (sıfat unsuru: isim tamlaması) ÖS
- *yumuşak ve korkak / adımlar* (sıfat unsuru: bağlama grubu) AHM
- *ay ışığındaki / büyüül şeffaflık ve nur* (sıfat unsuru: isim tamlaması, isim unsuru: sıfat tamlaması) HEA
- *o / hangi vazoya koyacağımızı şaşırdığımız çiçekler* (isim unsuru: sıfat tamlaması) CE
- *koklamadan attığım / gül demeti* (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu, isim unsuru: isim tamlaması) CST
- *bin yıl sürecek zannedilen / kar sesi* (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu, isim unsuru: isim tamlaması) YKB
- *İstanbul'un şurasında burasında tek başlarına yükselen / ihtiyaç ve yüksek ağaçlar* (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu, isim unsuru: sıfat tamlaması) AHT
- *dükânın duvarlarındaki / talik ve sülüs hat ile yazılmış nakışlı levhalar* (sıfat unsuru: isim tamlaması, isim unsuru: sıfat tamlaması) İP

ç. Bir sıfat tamlaması, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşuna sıfat veya isim unsuru olarak katılabilir. Tamlamaların iç içe girdiği bu yapıda unsurlar birbirine karıştırılmamalıdır.

Şu / gözlüklü adam sıfat tamlamasında, isim unsuru olan *gözlüklü adam* da sıfat tamlamasıdır. *Şu* sıfatı *gözlüklü adamı* belirtmekte, *gözlüklü* sıfatı da *adamı* nitелеmektedir. Bu tamlamanın yapısını *şu gözlüklü / adam* şeklinde düşünmek doğru değildir.

Bacalara takılan / şu beyaz bulutlar (CST) sıfat tamlamasında isim unsuru olan *şu beyaz bulutlar*, bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamanın isim unsuru

olan *beyaz / bulutlar* da sıfat tamlamasıdır. Tamlamanın yapısı *bacalara takılan, şu beyaz / bulutlar* şeklinde düşünülemez.

Sıfat tamlamaları şu örneklerde başka sıfat tamlamalarının içinde yer almıştır:

- *üç günlük / siyah bir ekmek parçası* HEA
üç / günlük: sıfat tamlaması
siyah / bir ekmek parçası: sıfat tamlaması
bir / ekmek parçası: sıfat tamlaması
ekmek / parçası: isim tamlaması
- *arkada zincirlenen / yüksek Toros Dağları* FNÇ
yüksek / Toros Dağları: sıfat tamlaması
Toros / Dağları: isim tamlaması
arkada / zincirlenen: sıfat-fiil grubu
- *bir / engin seher musikisi* YKB
engin / seher musikisi: sıfat tamlaması
seher / musikisi: isim tamlaması
- *o / eski çocukluk günleri* MNS
eski / çocukluk günleri: sıfat tamlaması
çocukluk / günleri: isim tamlaması

d. Bir sıfat tamlamasında, ismi niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabilir.

- *ne serin, ne tuhaf / rüzgârlar* SFA
- *kırmızı kiremitli, beyaz badanalı / evler* EI
- *kırış kırış, kırmızı, sopsöğük / el* TB
- *kesici, dondurucu / bir karayel fırtınası* HEA
- *yavaş, vakur, tatlı / bir kadın sesi* AHM
- *gecesi sümbül kokan, Türkçesi bülbül kokan / İstanbul* NFK
- *büyük sineklerin yırtıp geçtiği, küçüklerin takılıp kaldığı / bir örümcek ağı* CM

e. Birden fazla isim unsuru da bir sıfat unsuru ile nitelenebilir.

- *fark olunmaz sisler altındaki / dağlar, korular, beyaz yalılar* ÖS
- *ipek yığınlarına sarılmış / sırmalar, tuğlar, sancaklar* ÖS
- *bu / şüpheler, kuruntular* PS

- *denize nazır semahannede dervişleri dönerken görmek isteyen / yabancı tacirler, maslahatgüzarlar, kaptanlar, elçiler, gezginler, ressamlar İP*
- *sadrazamın şehrin dört bir yanına yaptırdığı / kasırlar, köşkler, saraylar İP*

f. Nesnenin neden yapıldığını belirten *demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer* gibi tamlamalar, isim tamlaması değil sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamalar, *demirden yapılmış kapı, demirden kapı, camdan yapılmış bardak, camdan bardak* şeklindeki yapılardan kısalma yoluyla ortaya çıkmıştır.

- *Altından / köşk yaptırdım. SFA*
- *Sofra, tahtadan / bir yer sofrasıydı. SFA*
- *Sırtlarında ışıktan / bir el mi gezdi yoksa? ZOS*

g. Sıfat ve zarfların anlamlarını, azlık-çokluk (miktar) ve derece bakımından tamamlayan kelimelerle oluşturulmuş gruplar da bir sıfat tamlaması kuruluşundadır.

- *en / tatlı, çok / güzel, pek / doğru, daha / gösterişli vb.*

ğ. Türkçede kavram karşılama yollarından biri de sıfat tamlamasıdır.

- *Akdeniz, akciğer, atardamar, açığıöz, başbakan, boşboğaz, ilkbahar, karabiber, yüzyıl, toplu iğne vb.*

h. Sıfat tamlamalarında sıfat ve isim unsurları arasına *da / de* edatı ve {-ml} soru eki girebilir.

- *Yanımda bir de kılavuzum vardı. PS*
- *Her file ikişer yolcu, ikişer de avcı yerleştirdiler. FRA*
- *Arkanda bıraktığın teyzelerden, teyze çocuklarından, eski arkadaşlarından, çocukluğunun geçtiği yerlerden ayrılmak, sana pek mi tatlı gelecek? RNG*

ı. Sıfat tamlaması, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.

- *Bu yumuşak ve pembe tenli avı, pençesinde sıkarak yükseldi (isim). AHM*
- *Aydın, kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişi (isim). CM*
- *Sabah ezanı okunurken başlayan yağmur, birdenbire sağnak hâlini aldı (isim). TB*

- *Zaman korkunç daire,*
Bazı geriden gelen yüz bin devir ilerde (isim, sıfat). NFK
- *Ağacın dibindeki adam gölgelere bürünmüştü (isim). SÇ*
- *Bütün insanlara kapısı ve gönlü açık olan eski Türk evi, / bu hayat felsefesinin canlı olarak yaşandığı bir çevreydi (isim, isim). MEK*
- *Rüyama girdi her gece, / bir fatihane zan (zarf, isim). YKB*
- *Fırtınadan bitap düşen biz, kıyıda geminin boşalmasını bekliyorduk (isim). NB*
- *O, beyaz bir kuştı, ak kanatlıydı,*
Yel gibi dağları aşan atlıydı (isim, isim, isim). OSO
- *Deli veya dâhi cinsinden birtakım insanların toplandığı bu köşede bütün garipliklerin asil bir çekiciliği var (isim). AH*

I. Grubun vurgusu, birinci unsur üzerindedir.

2.3. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılarla kurulan kelime grubudur.

Özellikleri:

a. Grubun ana unsuru sıfat-fiildir; genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil, yargı bildirmez.

- *eski İstanbul'un güzel semtlerini (bln) / yaratan (y) (Türklük) YKB*
- *Şems-i Sivasî'nin mübarek türbesinde (yt) / kandil kandil (z) / yanan (y) AHT*
- *bu anı (bln) / ışıklarla (z) / Türk eden (y) (sizlersiniz) YKB*
- *her içine girdiği odaya (yt) / bir şefkat serinliği (bsn) / getiren (y) (bu kız) AH*
- *sonbahar aylarında (z) / kendisiyle birlikte (z) / تنها Yakacak kırlarında (yt) / al meyveli koca yemişi fidanları arasında (yt) / dolaştığımız (y) (bir Fransız dostum) AH*
- *yüksek burcun demir saçaklı küçük penceresinden (yt) / ufukları ormanlarla çevrilmiş ıssız vadiye (yt) / dalgın dalgın (z) / bakan (y) (Barhan Bey) ÖS.*

b. Sıfat-fiilin grup içindeki yeri özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.

- **Çiçeklendiği gün sabır ağacı**
Gerçeklenir dilde bütün dilekler. CE
- **Kimse bilmez nasıl özlediğimi**
Küçük şehirdeki dostlarımı. CE

c. Ortak bir sıfat-fiille kurulmuş gruplarda sıfat-fiil tekrar edilmez. Böyle yapılarda birden fazla sıfat-fiil grubu vardır.

- *Oğuz, Türkistan akşamlarının bu kadar ılık (olacağını) ve sohbetin bu kadar sıcak olacağını asla tahmin edemezdi. ABE*

ç. Sıfat-fiil grubu, söz dizimi içinde isim ve sıfat görevi yapar.

- *Sıcak yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara, tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına dönüyorlar (isim). AH*
- *Mısralarında nağme hissedilmeyen bir manzume (sıfat) YKB*
- *Kızının Samim'den ayrılmayan düşünceli gözlerinde şüpheye, öfkeye, meraka benzeyen tuhaf bakışlar uçuyordu (sıfat, sıfat). PS*
- *Türk hayalinde daima bir irade ve himmet hamlesi gibi kalacak bu tablo (sıfat) YKB*
- *"Lalelerin dikim zamanı geçiyor oğulcuğum! Gelecek bahara inşallah Katre-i Hayat yetiştireceğiz" diyen ses (sıfat) İP*
- *Her mevsimiyle insanı ayrı ayrı saran bunca güzellik (sıfat) CST*
- *Unutmadım yolda kalmış gözlerdeki vefayı
Sabrından saray yapan sultanları bilirim (sıfat, sıfat). YA*
- *Her varışında "Kara gözlü yavrum gelmiş" deyip yerinden fırlayan, sevincinden âdeta göklere yükselen anam, bu kez donuk donuk bakıyor yüzüme (sıfat, sıfat). OÇ*
- *Ahmet Sabri geçen yıl, Cumhuriyet Bayramı balosunda yanıma sokulup da gadre uğradığından, Hariciye'ye gireli üç sene olduğu hâlde henüz dışarıda bir vazifeye gönderilmediğinden yana yakıla şikâyet etmemiş miydi? (isim, isim) YKK*
- *Ateş rengiyle yemyeşil tarhların içinde yakut yüzük taşı gibi duran o kızıl lale (sıfat) İP*

d. Sıfat-fiil grupları, kavram karşılıamada başvuru kelime gruplarından biridir.

- *vatansever, çöpçatan, cankurtaran, arabozan, bilgisayar, açölçer* vb.

e. Grubun vurgusu, sıfat-fiilden önceki unsur üzerindedir.

2.4. İsim-Fiil Grubu

Bir hareket veya iş ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılarla kurulan kelime grubudur.

Özellikleri:

a. Hareket isimleri {-mAk}; iş isimleri de {-mA} ve {-(y)Iş} ekleri ile yapılır. Grubun ana unsuru hareket / iş ismidir; genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan hareket / iş isminin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan isim-fiil yargı bildirmez.

- *onu (bln) / biraz sonra çekeceği acıya (yt) / hazırlamak (y) PS*
- *millî ruhu (bln) / bugünkü neslin sağlam insanlarında yahut eski kitapların sahifelerinde (yt) / aramak (y) A*
- *Suda, rüzgârda, kuşta senin sedanı duyup (z) / Seni (bln) beyaz çiçekli dallar içinde (yt) sanmak (y), Vuslatın rüyasını görmek üzere uyuyup (z) Hasretin azabına ermek için (z) uyanmak (y) FNÇ*
- *şiiir duygusunu (bln) / lisan hâline getirinceye kadar (z) / yoğurmak (y) YKB*
- *bütün bu acı efsaneyi (bln) / kavalına (yt) / ağlatarak (z) / söyletmek (y) HEA*
- *övdüğü şeyin yazısı kadar güzel olduğuna (yt) / herkesi (bln) / inandırma (y) AH*
- *halk sanatına,(yt) / halk ağzına,(yt) / halk hayatına (yt) / daima (z) / açık olma (y) AHT*
- *cinayetin azabını (bln) / daima (z) / çekme (y) AHM*
- *vatan çocuklarına (yt) bir milletin yarattığı ve yaşattığı dili (bln); bütün güzellikleri, incelikleri, yücelikleri ve güzel sesleriyle (z) / öğretmek (y) NSB*
- *uzun bir ayrılıktan sonra (z) / sılaya (yt) / dönüş (y) MEK*
- *etrafına (yt) / bir keklük gibi (z) / ürke ürke (z) / bakış (y) AHM*

- *İstanbul'u alarak (z) / Bizans İmparatorluğunun yerine (yt) / yerleşiş (y) YKB*
- b. Bu grupta isim-fiilin yeri özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.
 - *Seni istikbal için önce **gelmek** cihana,
Ve başkasından **almak** sonra geliş müjdeni. FNÇ*
 - ***Şükretmek** türküsüne daldaki her bülbülün! CST*
- c. Ortak bir isim-fiille kurulmuş bazı gruplarda, isim-fiil tekrar edilmez.
 - *tavır ve hareketlerine heyecanlı bir üslup (**verebilmek**), sesine ve bakışlarına hissî bir ahenk **verebilmek** YKK*
 - *göçebelikten yerleşik medeniyete (**geçiş**), Şamanlıktan İslamiyet'e **geçiş** MEK*
- ç. Bu grup, söz dizimi içinde genellikle isim, seyrek olarak sıfat görevi yapar. İsim-fiiller, çekim ekleri alarak zarf göreviyle de kullanılır.
 - *Birinci vazifen, **Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir** (isim). A*
 - *Kavakların bütün işi, **akşama kadar rüzgârı dinlemektir** (isim). ŞK*
 - *Başkalarının sözleriyle yetinmek; / her konuda başkasının anlayışına, başkasının fikirlerine başvurmak, alışkanlıkların en kötüsü (isim, isim). CM*
 - *Maksadım, onun bana bilgileriyle tahakküm etmesine meydan vermemektir (isim). PS*
 - *Vatan coğrafyasının mantıklı bir çerçeve olabilmesi için Anadolu'daki Beylikleri ilga etmek, / bütün Türkleri birleştirmek, / bir tek devlete bağlı kılmak zaruri idi (isim, isim, isim). YKB*
 - *Bir faciadır böyle bir âlemde uyanmak
Günden güne hicranla bunalmış gibi yanmak (isim, isim). YKB*
 - *Beklediğimi bilmek, onu da telaşlandırıyor (isim). OA*
 - *Deryada sonsuzluğu fikretmeye ne zahmet!
Al sana, derya gibi sonsuz Karacaahmet! (isim). NFK*
 - *Onu mukaddes bir emanet olarak kabul etmek ve kendi yapısına uygun olarak kullanmak gerekir (isim, isim). ABE*
 - *Her sabah ilk işi, o günkü yemek listesini tanzim etmektir (isim). AŞH*
 - *Hele yüz sayıncaya kadar üç sandal geçmesi pek nadirdir (isim). PS*

- *Padişah, İskender Paşaya, çıkıp gizlice ordunun içine girmesini, / nûmayiş alayında bağırınlardan rastgele üç kişi tutup huzuruna getirmesini irade etti (isim, isim). ÖS*
- *Ayrılığın bu en güç anında kalabalığın bir taşkınlık yapmasını önlemek de onun göreviydi (isim). NB*
- *Ağızdan dolma pis barutlu hantal tabancalar (sıfat) RHK*
- *Onun sefaleti İstanbul'a sekiz yaşında gelmesiyle bitmiş, son han gecesini Trabzon'a vapura bineceği gece olmuştu (zarf). RHK*

d. Grubun vurgusu, hareket / iş isminden önceki unsur üzerindedir.

2.5. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılarla kurulan kelime grubudur.

Özellikleri:

a. Grubun ana unsuru zarf-fiildir. Zarf-fiil, genellikle grubun sonunda bulunur. Fiile dayalı sıfat-fiil ve isim-fiil gruplarında olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan zarf-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan zarf-fiil yargı bildirmez.

- *son gülün karşısında (yt) /son bülbül (ö) / ah ederken (y) FNÇ*
- *bu yaman dağların hayalini (bln) / hatırımdan (yt) / silince (y) AH*
- *güneş (ö) / batacağı yere (yt) / iyice (z) / yaklaşınca (y) AHT*
- *fetih gecesini (z) / sabaha karşı (z) / Akşemseddin (ö) / bir tepenin üzerinden (yt) / kanatlarını açan kocamış bir kartal gibi kollarını açarak (z) / "Ya müfettihi'l-ebvab" nidasıyla (z) / bağıırırken (y) YKB*
- *beşer onar rast geldiği eşkiyalarla (z) / tek başına (z) / vuruşarak (y) ÖS*
- *sabah namazından sonra (z) / sarayının selamlığında (yt) / Hint kumaşından ağır perdeli, küçük, loş bir odada (yt) / kâtibin bıraktığı kâğıtları (bln) / okurken (y) ÖS*
- *kardan (yt), / yağmurdan (yt), / rüzgârdan (yt) / sora sora (y)YA*

b. Hâl ekleriyle çekime girmiş bazı sıfat-fiiller, cümlede zarf görevi yapar. Sıfat-fiil eki ve hâl eki birleşmesinden oluşan bu yapıları –söz diziminde zarf görevi yapıyorsa- birleşik zarf-fiil eki, bu eklerle kurulan grupları da zarf-fiil grubu olarak değerlendirmek gerekir.

- *Üstat, ehliyetin son olgunluk merhalesini ifade ettiğinden, yaş, baş ve sakal mefhumlarını da içine alırdı. AH*
- *Sudur, akar kendi bildiğince. CST*
- *Pencere, en iyisi pencere,
Geçen kuşları görsün hiç olmazsa,
Dört duvarı göreceğine. OVK*
- *Klasik şiir yıkıldıktan sonra yerine başka türlü bir tarif ve yeni bir mecelle geleceğine, bilakis birçok tarifler tecelli ediverdi. YKB*
- *İşleri uzun süreceğinden torbaları başlarına astılar. KT*
- *Batmaya başlayan güneşin ışıkları sık demir parmaklıklı küçük pencerelerden içeri giremediğinden her tarafı loşluk bürümüştü. RHK*
- *Hançer zehirli olmadığından, bir yerini çizer diye korkmuyordu. KT*

c. ...-r ...-mAz, ...-DI ...-mI, ...-DI ...-All, ...-sA ... -sIn, ...-sA dA / bile / dahi vb. kalıplarla kurulan gruplar da birer zarf-fiil grubudur

- *Çamlıca'nın bu asıl çevresine girer girmez, artık eniştemizin köşkünün tılsımlı duygularını tatmaya koyulurduk. AŞH*
- *Bu mektubun sonunda imzama görür görmez kimbilir ne kadar şaşıracaksın? YKK*
- *Mevsim geçti mi İnterlaken yine Alplerin kucağında kendi rüyasına dalyordu. YKB*
- *Bir parıltı gördü mü gözler hemen dalyor. FNÇ*
- *Ben bu gurbet ile düştüm düşeli
Her gün biraz daha süzölmekteyim. NFK*
- *Tabiat çoktan uyanmış, bahçeler ısınmış olsa da evler kış soğuşunu henüz üzerinden atamamıştı. NB*
- *Oğuz, kapılardan birini itip içeri girmek istediye de buna gücü yetmedi. ABE*
- *Fırlatacağı ok Pars'ı vurmasa bile atını yaralayacak, Pars iki atlıya karşı yaya dövüşmeye mecbur kalacaktı. HNA*
- *Güvensizlik mikrobu ortalığa ne kadar saçılmış olursa olsun, bunu karşıtıyla yenebilirsin. ADA*

ç. Bu grupta zarf-fiilin yeri özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.

- *Kuracakken yuvamı bulut ermez bir dağa
Kafeslerde geçirdim bunca yıllık zamanı. FNÇ*

- *Herkesin ayağı toprağa basardı açınca kapısını. CE*

d. {-ken} ve {-sa} eki ile kurulan ve yan yana sıralanan birden fazla zarf-fiil grubunda zarf-fiil ekinin sadece sondaki grupta bulunması yeterlidir.

- *Öteki çocuklar, mahalle aralarında topaca kamçı sallar(ken), çatal dala lastik bağlar(ken), dut ağaçlarından dut toplarlarken ben deniz kıyısına kaçardım. HB*
- *Havuz başında, ayakta kahve içer(ken), kendisini avutmak için manasız şeyler söylerken, yanlarına kumandan geldi. MŞE*
- *Üzerinde düşünülür(se), ilham alınır(sa), işlenir(se), derinleştirilir(se) din, en yüksek ve bereketli bir kültür kaynağı olabilir. MEK*

e. Bazı cümlelerde zarf-fiil grubunun öznesi ile cümlenin öznesi örtüşür.

- *Settarhan önce birilerine bir şeyler sormayı düşündüyse de vazgeçti, cümle kapısına yöneldi. NB*
- *Eniştemiz, dargınlığını unutup onunla barışmak istiyor. AŞH*
- *Kadın, ağır vücudunu aşağıdakilere duyurmadan sessizce bu merdivenden indirmenin imkânsız olduğunu düşünürken, yaklaşan bir düdük sesi duydu. PS*
- *Orhan yatağın üstünde iki battaniye görünce, Necati'nin ona dair bildiklerinin hepsini annesine anlatmış olacağını düşündü. PS*
- *Bu keyif düşününü memurlar, suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından senelerce yerlerinde kalırlar, âdeta kasabayı benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırıp kameriyeler kurdururlardı. RHK*

f. Zarf-fiil grubu, söz diziminde zaman, tarz, sebep, şart, bağlama, karşılaşma vb. işlevlerle zarf görevi yapar.

- *Mübarek kanının izleri üzerinden yürüyerek kasabaya girdik. HEA*
- *Geçirdiği kırk günlük azabı birden hatırlayınca, yeni bir tokat yemişi gibi Köse Vezir'in yüzü kıpkırmızı oldu. ÖS*
- *Bahar geleli kargalar sınırsız bir neşe içinde. AH*
- *Yokuşu çıkar çıkmaz nereden geldiğini bilmediğimiz bir rüzgâr, kurumuş başak tarlalarını altüst etmeye başladı. HEA*
- *Su birikintilerine dikkat etmeden yürüyorlardı. SFA*
- *Sen şu tombul zeytinleri nereden aldığını söylersen daha ciddi bir bahse girmiş olursun. PS*

- *Kapalıçarşı'nın loş serinliğinden gün ışığına çıktığımızda vakit henüz sabah olmasına rağmen dehşet verici bir sıcakla karşılaşmıştım. NB*
- *Şimdi bir zaman bu mehtapların aksettiği mazi sularına eğilerek o hatıralarımı şuurun lisanına geçirmek istedikçe bu yaptığımın denize sarkarak avuçlarına aldıkları sularla birlikte biraz mehtap tutmak isteyen çocukların dilekleri kadar boş olduğunu biliyorum. AŞH*
- *Büyükhanım'ın neşesi yerine gelse de Zehra ve İsmail'e içten içe sürdürdüğü dargınlık günlerce geçmedi. NB*
- *Bir gün bir selam gitse Anadolu'ndan O şehirden sımsıcak bin selam gelir. YBB*
- *Havaya bakarsam hava alırım!
Toprağa bakarsam dua alırım,
Topraktan ayrılısam nerde kalırım
Benim sadık yârim kara topraktır. AV*
- *Her bir yandan desteklemeseydik dalları kırılacaktı. MK*
- *Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun. MAE*

Zarf-fiil grubunun şu örnekte cümlelerin yüklemi olarak kullanıldığını görüyoruz.

- *Âlemde gündüz gönlümüze işkencedir;
Bence bayram ufukta gün bitince dir. CST*

g. Grubun vurgusu, zarf-fiilden önceki unsur üzerindedir.

2.6. Tekrar Grubu

Bir nesneyi, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.¹⁶

- *eğri büğrü, çoluk çocuk, er geç, senli benli, ezildi büzüldü, deli dolu, sırlı sırlı, içli dışlı vb.*

Özellikleri:

a. Tekrar grubu, ya aynı kelimenin ya da aralarında anlam ilişkisi olan farklı kelimelerin sıralanmasıyla yapılır. Kelimenin ses yapısı değiştirilerek de tekrar grubu kurulabilir.

¹⁶ Tekrarların tipolojik sınıflandırması için bk. Erkan Hirik, *Türkçede Tekrarlı Yapılar*, 2018, s. 37-65.

Aynı kelimelerle yapılan tekrar grupları:

- *mışıl mışıl, yavaş yavaş, koşa koşa, ılık ılık, geze geze vb.*

Farklı kelimelerle yapılan tekrar grupları:

- *kılık kıyafet, dayalı döşeli, güle oynaya vb.*

b. Kelimenin ses yapısı değiştirilerek de tekrar grubu kurulabilir. Böyle gruplar, eş/yakın anlamlı tekrar gruplarıdır. /m/ ünsüzü, ünlü ile başlayan kelimenin başına eklenir veya ünsüzle başlayan kelimenin ilk ünsüzünün yerini alır.

- *okul mokul, oyun moyun, halı malı, tencere mencere, çanta manta vb.*
- *Kaybeder maybedersin, bak gerisini kendin düşün! KT*

/m/ ünsüzü ile başlayan kelimelerde tekrar, kelimenin yapısı değiştirilerek yapılır.

- *masa musa, mal mul, masal musal vb.*

c. Grup içindeki kelimeler, eş görevlidir. Genellikle kelimeler arasında belirli bir ses düzeni bulunur. Bundan dolayı, tekrar gruplarının birçoğunda unsurların yeri değiştirilemez. Söz gelimi *yorgun argın* tekrar grubu, *argın yorgun* şeklinde ifade edilemez.¹⁷

ç. Bazı tekrar gruplarında ünlü düzeni ile anlam arasında bir ilişki vardır. Mesela yansıma kelimelerle yapılan tekrarlarda /A/.../A/ sıralanışı *düzenlilik, hoş gitme, devamlılık, kuvvetlilik* anlamlarını karşılar; /A/.../U/ sıralanışı ise *düzensizliği, hoş gitmemeyi, rahatsız ediciliği* bildirir.¹⁸

- *çatır çatır / çatır çutur; hatır hatır / hatır hutur; şapır şapır / şapır şupur; takır takır / takır tukur vb.*

¹⁷ Tuna 1986'da tekrar gruplarındaki ünlü ve ünsüzlerin sıralanışıyla ilgili ses düzeni belirlenmiş, böylece sıralanışın gelişigüzel olmadığı ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmada *at avrat pusat, boy bos endam, çoluk çocuk boncuk, eş dost ahbab, eş dost hisım akraba, ana avrat kız kısrak* gibi üçleme ve dörtleme örnekleri de verilmiştir. Bk. Osman Nedim Tuna, *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi*, 1986.

¹⁸ Bk. Leylâ Karahan, *Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler*, 2008, s.140-148.

d. Bağlama ve çekim edatları dışında bütün kelimelerle tekrar grubu kurulabilir. Ünlemler, yansıma kelimeler tekrara elverişli dil birimleridir.

- *ah vah, oh oh, fısıf fısıf, şırıl şırıl, gacıf gacıf, zıp zıp, yavaş yavaş, sabah sabah, baka baka, gide gele, bitmez tükenmez, demet demet, öbek öbek, ona buna vb.*

e. Grupta yer alan kelimelerden biri ya da her ikisi, bağımsız bir birim olarak standart Türkçede kullanılmıyor ve anlamı bilinmiyor olabilir. Böyle kelimelerin anlamı, grup bütünlüğü içinde anlaşılır.

- *allak bullak, abuk sabuk, apar topar, bet beniz, boy bos, bölük pörçük, çer çöp, çoluk çocuk, eciş bücüş, eğri büğrü, ele güne, estek köstek, ev bark, ıvır zıvır, kaba saba, kap kakak, paldır küldür, soy sop, süklüm pük-lüm, ufak tefek, yorgun argın vb.*¹⁹

f. Grubu meydana getiren unsurlar çekim eki taşıyabilir.

- *evi barkı, sağa sola, işinde gücünde, varını yoğunu, dereden tepeden, oradan buradan vb.*

g. Fiille yapılan tekraralarda çekim sırasında ikinci unsurun eki değişebilir.

- *Tavan arasından sokağa, kayıkhaneden havuzun iki karış suyuna kadar her yeri arayıp taramışlar. RNG*
- *Yahya ara sıra bir doktor gelip giderdi. RNG*
- *Köşk boyacılar, dülgerler, terziler, uzak semtlerden gece yatısına gelmiş akrabalarla dolup boşalıyordu. RNG*
- *Affedin beni daldığım oluyorsa eğer, Neyleyim gönlümce değil bu olup bitenler. CST*
- *Sultan'ın Tebriz'e gelip gelmeyeceğini kimse bilemiyordu. İP*

ğ. Tekrar grubunun unsurları ya eş / yakın anlamlı ya da zıt anlamlı kelimelerden oluşur.

Unsurları eş / yakın anlamlı olan ve aynı veya farklı kelimelerle kurulan tekrar grupları:

¹⁹ Bazı yapılar içinde donmuş ve anlamı unutulmuş kelimeler için bk. Gülcan Çolak, *Türkçede Fosil Kelimeler*, 2015.

- *ağır ağır, çabuk çabuk, bet beniz, çoluk çocuk, dayalı döşeli, derli toplu, doğru dürüst, eğri büğrü, giyim kuşam, güle oynaya, kılık kıyafet, yarım yamalak, yırtık pırtık, yol yordam vb.*

Unsurları zıt anlamlı olan tekrar grupları:

- *bata çıka, irili ufaklı, ölüm kalım, hayat memat, düşe kalka, er geç vb.*

h. Tekrarlar, anlamı kuvvetlendirir; nesne ve harekete çokluk, süreklilik, beraberlik vb. anlamlar kazandırır.

- *mini mini çocuklar (anlamı kuvvetlendirme)*
- *Diyar diyar dolaştım (çokluk)*
- *Yaza yaza usandı (süreklilik)*
- *İyi kötü bir şeyler yaptı (beraberlik)*

ı. Tekrar grupları, söz dizimi içinde isim, sıfat, zarf, yüklem veya yardımcı öge olarak görev yapar.

- *Dişi arslan bu mini miniyi kendi yavruları yanında görünce, onu da doğurduğunu sandı (isim). AHM*
- *Kahve mahve yapmam sana ben (isim). TB*
- *Havuzda su şırıl şırıldır (isim). CST*
- *Takınsam kanat manat
Kuşmuş olsam seğirtsem (isim, isim). NFK*
- *Sürü sürü kargalar, hisarın üstünden uçarken acı acı bağıırıyordu (sıfat, zarf). ÖS*
- *Maviliğin çeşmesi gürül gürül,
Ardından bir ses kopar. Artık durul (isim). MNK*
- *Gök mavi mavi gülümsüyordu,
Yeşil yeşil dallar arasından (zarf, sıfat). CST*
- *Bu kubbe kubbe ezanlar (sıfat). FH*
- *Yorgun argın dönüyorum her akşam eve (zarf). YBB*
- *Çamurlara bata çıka yürüdü (zarf). EI*
- *Sevdiklerim göçüp gidiyorlar birer birer (zarf). YKB*
- *Her sabah yeniden ezan sesiyle müslüman müslüman uyanan şehir (zarf). YBB*
- *Çözülüyor yüreğimden bir hüznün iplik iplik (zarf). YBB*
- *Sesler perde perde susar. Renkler damla damla erir. Çizgiler ağır ağır silinir. Uzaklıklar yavaş yavaş inceler (zarf, zarf, zarf, zarf). AŞH*

- *Şöyle böyle tanıştığımız Dördüncü Ordu Kumandanı, Başkumandanlığa bir telgraf yazarak beni de yanına istetti (zarf). FRA*
- *Deniz kenarından Bebek Bahçesi'ne veya Baltalimanı'na gider gelirdik (yüklem). AŞH*
- *Kimi kadınlar, yamru yumru kaldırımlar üzerinden, altları yenmiş takunyalarla ayakları burkula burkula yürürlerken, ellerindeki kirmanla ip eğiriyorlardı (sıfat, zarf). HB*
- *Olsa olsa bir yaşlılık hastalığıdır bu (yardımcı öge). SÇ*
- *Vah vah, nesi var acaba? (yardımcı öge). AHT*

i. Bu grup, söz diziminde isim olarak kullanıldığında her unsur kendi vurgusunu taşır. Sıfat ve zarf görevli tekrar gruplarında ilk unsur daha vurguludur. Kelimeler arasına virgül konmaz.

2.7. Edat Grubu

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur. Çekim edatları bağlandıkları isme *sebep, benzerlik, yön, miktar, beraberlik, karşılaştırma* vb. anlamlar katan dil birimleridir.

Özellikleri:

a. Edat gruplarında ana unsur olan isim unsuru başta, çekim edatı sonda bulunur.

isim unsuru + çekim edatı = edat grubu

- *insan + için = insan için*
- *yaşadığım + gibi = yaşadığım gibi*
- *kırlara + doğru = kırlara doğru*

b. Bu grupta birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ekli veya eksiz olur.

- *yaşamak / için (eksiz), senin / gibi, denize / doğru, bundan / dolayı vb.*

c. *Gibi, ile, için, üzere, diye, kadar, nispette* vb. edatlarla birleşen isimler hâl eki almaz. Zamirler ise böyle edatlarla birleşirken ilgi eki almak zorundadır.

- *çocuk gibi, gitmek üzere, ağaç kadar, okuyacak diye, dostluk için, sevgi ile vb.*
- *benim gibi, onun kadar, senin için, sizin ile vb.*

ç. Edatların bazıları yönelme (*doğru, göre, nazaran, rağmen, değin, dek, karşı, karşın, ait, dair* vb.); ayrılma (*başka, beri, dolayı, evvel, önce, ötürü, sonra* vb.) veya vasıta (*birlikte, beraber*) hâli eki almış bir isimle (veya zamirle) grup oluşturur.

- *eve doğru, buna göre, çalışmasına rağmen, yazdıklarına dair, bundan dolayı, bununla beraber* vb.

d. Edat unsuru iyelik ve çokluk eki alan edat grupları, cümlede isim olarak kullanılır. Bu ekler, *senin gibi olan* yapısındaki *olan*'ın görevini üstlenerek grubu isimleştirir ve böylece bir kısaltma grubu meydana gelir.²⁰

- *onun gibisi (gelmedi), senin gibisine (rastlamadım), onun gibiler (böyledir), Ali gibiler (kazanır), onun kadarını (görmedim).*
- *Fakat ben, bu kadarından da memnundum. RNG*

e. Türkçede bazı isimler edat olarak da görev yaparlar. *Suretiyle, hâlde, hâlinde, uğurda, içinde, sırada, şekilde, hakkında, üzerine, tarafından, yerde, sonra, önce* vb. kelimeler bir taraftan isim olarak kullanılırken diğer taraftan gerçek anlamlarından uzaklaşıp bir çekim görevi üstlenirler.²¹

- *Abdullah Efendi onu teskin etmek için yaklaştığı sırada billur sürahiyi büyük, ürpertici bir cam şakırtısı içinde geniş bir pencereden aşağıya fırlattı. AHT*
- *Arazi sahibi, uşağını kovacağı yerde, kendisini kovmuştu. AHT*
- *Aralarında ancak dört yaş fark olduğu hâlde bu iki kardeş pek iyi anlaşamazlardı. RNG*
- *Çatal kuyruklar büyük bir hızla birbirlerinin yanından geçtiği hâlde hiç-biri diğerine değmiyordu. ABE*

²⁰ "Onun gibisi" ve benzer örnekler, isim tamlaması değildir; çünkü iyelik eki baştaki zamiri işaret etmemektedir. Öyle olsaydı, *benim gibim**, *senin gibin**, *bizim gibimiz** şekillerinin de olması gerekirdi. Hâlbuki bu örnekler, *benim gibisi, senin gibisi, bizim gibisi* şeklinde kullanılır ve "benim gibi olan", *senin gibi olan*, "bizim gibi olan" yapılarından kısaltılmıştır.

²¹ *Sokağa çıktıktan sonra yağmur yağmaya başladı. / Sokağa çıktıktan hemen sonra yağmur yağmaya başladı* örneklerinde *sonra* kelimesi kendisinden önce derece bildiren bir kelime alabildiği için çekim edatı değildir. *Siz istedikten sonra ben niçin yapmayayım* örneğinde ise *sonra* kelimesi derece bildiren bir kelime ile birlikte kullanılamayacağı gibi zaman anlamını da kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Leylâ Karahan, "Sonra, Önce" Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu, 2007, s. 39-48.

- *Hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle, onların tedavisine de çalışıyor. RNG*
- *Ben kendi yolumda metin adımlarla yürüdükten sonra korkum ne? RNG*
- *Devleti sadece idare edenlerin sorumluluğuna bırakmak ve bir daha onu düşünmemek, sosyal şura sahip olmamak demektir. MEK*

f. Edat grubunda isim unsuru kelime grubu olabilir.

- *hür maviliğin bittiği son hadde / kadar (isim unsuru: sıfat tamlaması) YKB*
- *karanlık kıyılarına doğru ilerlediğimiz ölüm denizinden sıçrayan köpük serpintileri / gibi (isim unsuru: sıfat tamlaması) AH*
- *en çok düşündüğümüz kelimeyi en az kullanmaya bizi mecbur eden gururumuzu aldatmak / için (isim unsuru: isim-fiil grubu) PS*
- *bozulup dağılmak / üzere (isim unsuru: isim-fiil grubu) FRA*
- *ölene, ölüme, öldükten sonrasına ve hayata / dair (isim unsuru: bağlama grubu) NB*
- *ilk uçuştan sonra yuvaya dönmeyi başaran yavru serçeler / gibi (isim unsuru: sıfat tamlaması) ABH*
- *ıslak yapraklarda yuvarlanan yağmur taneleri / gibi (isim unsuru: sıfat tamlaması) CE*
- *düşen yaprakların arkasından çırpınan bir dal / gibi (isim unsuru: sıfat tamlaması) FNÇ*

Şu örneklerde isim unsuru, bir cümledir:

- *"Eyvah ki savaşı önce kendimize karşı kazanmak zorundayız." diye düşündü. TB*
- *İhtiyar sipahiler "Biz burasını imdat gelmeden alamaz mıyız? İki top yetmez mi? Ne duruyoruz?" diye çadırlarında dedikodu yapıyorlardı. ÖS*
- *Seni göremedim diye bu bahar*
İçimde bin türlü duygunun isyanı var. YBB

g. İsim unsuru zarf-fiil veya zarf-fiil grubu olan edat grupları da vardır.

- *Babam şehirden çıkalı / beri somurtmuştu. SFA*
- *Ellerindeki bir tüfek ve iki üç kılıçla, yaralanıp yere yuvarlanıncaya kadar dövüştiler. HB*

ğ. Bu grupta birden fazla isim unsuru bulunabilir.

- *yorgunluğuna, uykusuzluğuna / rağmen*
- *bir avuç buğday, bir tutam ot, bir karış toprak / için YBB*

h. Edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf ve isim görevi yapar. Grup, yapısındaki edatın türüne göre *zaman, yön, durum, benzetme, sebep, miktar, şart* vb. bildirir.

- *Bizim perişanlığımız, gönülleri toplamak içindir (isim). AHT*
- *Bütün bu yalılar, ayrı ayrı yaşlarda ve huylarda insanlar gibiydi (isim). AŞH*
- *Derenin sağ tarafındaki sırtta on beş yirmi kadar çadır vardı (sıfat). ÖS*
- *Vücudum, büyük bir korku ile / öne doğru eğildi (zarf, zarf). PS*
- *Keskin bir ışık, etrafımızda bir zafer borusu gibi çınlıyor (zarf). AHT*
- *Dokuzuncu Hariciye Koğuşuna doğru ağaçların bile sıhhatine imrenerek yürürdüm (zarf). PS*
- *Denize ve denizciliğe ait sözler, birkaç yıl önce deniz kıyısı kumlarının üzerinde deniz böceklerinin sedefli ve pırıltılı kabuklarını ilk bulduğum zamanki kadar beni sevindiriyordu (sıfat, zarf). HB*
- *Bütün bu yükleri çeken Raif Efendi olduğu hâlde, evde onun yokluğu ile varlığı müsavi gibiydi (zarf, isim). SA*
- *Bu göz gözü görmeyen tipi altındaki günün siyah bir duman gibi inen akşamıyla beraber, içime vahşi bir ümitsizlik çöktü (zarf). RNG*
- *Başımı pencereden yana çevirince birisinin içeriye baktığını gördüm (zarf). YKK*
- *Mebrure, fabrikadan çıkarken, "Belki de felaketler zavallı babamın saçlarını beyazlatmıştır" diye düşündü (zarf). PS*
- *Nehrin öbür tarafından gelen ve gittikçe yaklaşan havlamalarını, terleten bir korkunun ürpertileri içinde dinlerdik (zarf). OK*
- *Bir korku sarayının simsiyah koridorlarında dolaşan yalnız ve mahpus bir kraliçe gibi gözleri karanlığı emiyor (zarf). PS*
- *Yeni bir ülkede yem vermek için atlarına Nice bin atlı kapılmıştı fetih rüzgârına (zarf). YKB*
- *Gökten yere yansımış hilal gibi / zarif endamlar (sıfat). İP*
- *Yağmur, kovasında boşaltacağı su kalmamış ihtiyar bir kadın gibi çekilmeye başladı gökyüzünden (zarf). Al*

- *Suç işlemediğini ille kanıtlamaya çalışan suçlanmış bir çocuğun telaşı içindeyim (isim). ADA*

1. Grubun vurgusu, isim unsuru üzerindedir.

2.8. Bağlama Grubu

Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Bağlama edatları, *sıralama, açıklama, karşılaştırma, sebep-sonuç, sınırlandırma* vb. ilişkilerle isimleri birbirine bağlar.

Özellikleri:

a. Bağlama grubunda isim unsurları, grubun kuruluşuna eşit olarak katılır.

- *ev ve araba*
- *zengin de fakir de*

b. İle bağlama edatının ekleşmiş şekli olan {+(y)IA} bağlama eki de isim unsurlarını bağlayabilir. Bu yapıda birinci unsur, {+(y)IA} eki taşır.

- *Kadın, sabahlığını çıkarıp kahverengi bir pantolonla sarı bir kazak giyindi. SÇ*
- *Babam, annemle beni bu köye getirmeye mecbur kalmış. RNG*
- *Dayısıyla amcası bu tarlayı sürüverir; mısır, arpa, buğday ekiverirlermiş. OK*

c. Bağlama grubu içine cümlelerin başka öğeleri girebilir.

- *O, benim yüzüme değil hiçbir şey görmeden sağ veya sol tarafa bakmaktadır. PS*

ç. Bu grupta isim unsurları kelime grubu olabilir.

- *Bursa ovasında her bahar açan nergislere bakarken ve her akşam uzak dağların üstünde batan güneşi seyrederken neler düşünürdü? (isim unsurları: zarf-fiil grubu). AHT*
- *Hicranla ağaran bu saçlar değil sevgisiz kalan kalp ihtiyarlanmış (isim unsurları: sıfat tamlaması). FNÇ*
- *Merhametten maraz değil ancak harikulade bir insan, harikulade bir dünya doğabilir (ikinci isim unsuru: sıfat tamlaması, sıfat tamlaması). BRE*

- *Defterdar Mehmet Paşa ile Erzurum'a gelen ve orada gümrük kâtipliği yapan Evliya Çelebi (isim unsurları: sıfat-fiil grubu). AHT*
- *O gece Yıldız Dağı'nın eteğinde yatarken, benim çocuk hayalim bugün bile ne olduğunu bilmediğim fakat hangi derin kaynaklardan geldiğini az çok tahmin edebildiğim bu tesirin altında idi (isim unsurları: sıfat-fiil grubu). AHT*
- *Gelenekler arkasından başkaları geldiği için ve kendilerine ihtiyaç kalmadığı için giderler (isim unsurları: edat grubu). AHT*
- *Fırtınaya karşı yaprak değil kökünü toprağın derinliğine salmış çınar dayanır (ikinci isim unsuru: sıfat tamlaması). AHT*
- *Ne gülen, ne el sallayan ne de bir çift laf eden oldu (ikinci ve üçüncü isim unsuru: sıfat-fiil grubu). TB*
- *Muhtar korktuğu için değil, içinden öyle geliyor diye, / bu zabıtları de onların adamlarını da seviyor, yapabileceği yardımları canla başla çalışarak, seve seve yapıyordu (birinci bağlama grubunun isim unsurları: edat grubu; ikinci bağlama grubunun isim unsurları: sıfat tamlaması, isim tamlaması). TB*
- *Kâh pencereden teneffüs bahçesini seyrederek kâh duvardaki levhaların karışık yazılarını okumaya çalışarak yarım saate yakın onu bekledim (isim unsurları: zarf-fiil grubu). RNG*

d. Bağlama grubu, söz dizimi içinde isim, sıfat, zarf, yüklem görevi yapar.

- *"Çoluk çocuğu kırk yılda bir görecek, belki de görmeyecek olduktan sonra, onlara da kendime de ecel terleri döktürmenin anlamı yok." dedi (isim). HB*
- *O vakit elimde ne gül, ne karanfil, ne menekşe ve ne yasemin kahrı (isim). AŞH*
- *Hatıralar değilse de anlatılar zihninde daha taze durabilirdi (isim). NB*
- *Naim Efendi, yeni sazdan, yeni şarkılardan zevk almak şöyle dursun son senelerde artık yazılan ve konuşulan Türkçeyi de anlamıyordu (sıfat). YKK*
- *Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neşesiz (zarf). YKB*
- *Bunların hakiki dehaları durup düşünmekte değil çarpışıp iş görmekte idi (yüklem). AHM*

e. Bu grupta her unsur kendi vurgusunu taşır.

2.8.1. Bağlama Gruplarının Yapısı

Bağlama grubunda unsurların sıralanışı bağlama edatlarına göre değişiklik gösterir. Buna göre bağlama gruplarında unsurların sıralanışı şöyledir:

a. isim unsuru + *bağlama edatı* + isim unsuru = bağlama grubu

Bu grup, *ve, veya, ile, ya da, fakat, ama* vb. bağlama edatlarıyla kurulur.²²

- *kırmızı + ve + siyah = kırmızı ve siyah*
- *babalar + ile + oğulları = babalar ile oğulları*
- *olmak + veya + olmamak = olmak veya olmamak*
- *çalışkan + fakat + şanssız = çalışkan fakat şanssız*

İçinde ikiden fazla isim unsuru bulunan bir bağlama grubunda *ve* bağlama edatı, son iki isim unsurunun arasında yer alır. Bu yapıdaki bağlama, iki veya daha fazla unsurun son isim unsuruna bağlanması şeklinde düşünülmemelidir. Unsurlar bağımsız ve eşit olarak birbirine bağlanır. Her birinin arasına *ve* getirilmemesi, tekrarı önlemek içindir.

- *okumak + anlamak + ve + uygulamak = okumak, anlamak ve uygulamak*
- *sabırsız + sinirli + ve + inatçı = sabırsız, sinirli ve inatçı*
- *masmavi bir gök, masmavi bir göl ve yeşilin, sarının, kızılın her çeşidi TB*

b. *bağlama edatı* + isim unsuru + *bağlama edatı* + isim unsuru + ... = bağlama grubu

Bu grup, *ne ... ne ..., hem ... hem ..., ya ... ya ..., gerek ... gerek ..., ister ... ister ...* vb. çift bağlama edatlı yapılarla kurulur. Bu sıralanışta isim unsurlarının sayısı kadar bağlama edatı bulunur. Bağlama edatları ismin başında yer alır.

- *ne + sevinç + ne + üzüntü = ne sevinç ne üzüntü*
- *hem + Hediye Hanım + hem de Şevket Bey = hem Hediye Hanım hem de Şevket Bey*
- *ya + ben + ya + sen + ya da + o = ya ben ya sen ya da o*

²² Gülsevin 2021'de verilen *eski olduğu kadar güzel de olan bu ev; Bugünümüzden olduğu kadar yarınımızdan da emin olmalıyız; Bırakın şarkı söylemeyi konuşmayı bile beceremiyor; Birinci sınıfları bırakın son sınıflar bile okula gelmiyor; Üç, bilemedin dört ay sonra Ankara ya döneceğim* gibi örnekler, farklı bağlama grubu yapıları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Selma Gülsevin, Farklı Yapılardaki Bağlama Grupları Üzerine, 2021, s. 1-11.

c. isim unsuru + bağlama edatı + isim unsuru + bağlama edatı + ... = bağlama grubu

Bu grup, ... *da* ... *da*, ... *mi* ... *mi*, ... *olsun* ... *olsun* vb. çift bağlama edatlı yapılarla kurulur.

- *eli + de + ayağı + da = eli de ayağı da*
- *dil + mi + edebiyat + mı + tarih mi = dil mi edebiyat mı tarih mi*

Bu sıralanışta da isim unsurlarının sayısı kadar bağlama edatı bulunur. Bağlama edatları ismin sonunda yer alır.

2.9. Ünlem Grubu

Ünlem grubu, seslenme bildiren (*ey, ay, hey, bre, a, ya, yahu, be* vb.) bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Duygu bildiren ünlemlerle de grup oluşturulabilir.

ünlem + isim unsuru = ünlem grubu

- *ey + Türk gençliği = ey Türk gençliği*
- *hey + çocuklar = hey çocuklar*
- *aman + Allah'ım = aman Allah'ım*

Özellikleri:

a. Bu grupta ünlemler başta, isim unsuru sonda bulunur. Ünlem ve isim unsuru, eksiz birleşir. Asıl unsur sondadır.

- *a / canım, be / kardeşim, bre / yalan dünya, hey / çocuklar*
- *ey / hanların gönlümü sızlatan duvarları FNÇ*
- *ey / Türk istikbalinin evladı A*
- *a / benim aslan oğlum MK*

b. Bu grupta isim unsuru kelime grubu olabilir.

- *ey / mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü (isim unsuru: isim tamlaması) ANA*
- *ey / garip çizgilerle dolu han duvarları (isim unsuru: sıfat tamlaması) FNÇ*

c. Bu grupta birden fazla isim unsuru bulunabilir.

- *ey / dipsiz berraklık, ulvî mahkeme NFK*
- *Ey / sakın suları karıştıran el, Balıklara huzur vermeyen dalgıç CST*

- *Ey / bulutları uçuşan gök,
Kokusunu duyduğum bahar ZOS*

ç. Cümlelerin kuruluşuna katılmayan ünlem grubu, yardımcı öge olarak cümlelerin herhangi bir yerinde bulunabilir.

- *Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin? NFK*
- *İlahi bir kuvvetin, ebedî bir feyzin var, ey Türk. AHM*
- *Ey tatlı ve ulvi gece, yıllarca devam et. YKB*
- *Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil matem. MAE*
- *Ya Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı? MAE*
- *Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!
Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını. MAE*
- *Ey bulutları uçuşan gök,
Kokusunu duyduğum bahar,
Ey gözlerden saklı tabiat!
Beklemek neye yarar? ZOS*
- *Ey tatlı kokulu kır menekşesi! Ey karanlıklar içinde nur ağlayan
mahzun yıldız! Ey Ayşe kız! Sen bu nefis şaheseri nasıl meydana getirdin? AHM*
- *Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın canan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnun'la uğraşma! MAE*
- *Ay oğul, beni fukaralık, kimsesizlik çökertti. YKK*
- *Hiçbir şey, aman Yarabbi, kendi kızıma dair hiçbir şey bilmiyordum. SA*
- *Aman kardeşim, ben kendimi korumuyorum ki, sen beni ne diye koruyacaksın? ADA*

Şu dörtlük, içinde dört isim unsuru bulunan bir ünlem grubundan oluşmuştur. Dörtlükte cümle yoktur:

- *Ey / sevgi dalımında ilk açan tomurcuk,
Kanımın akışını yenileştiren damar,
Gül rengi ışıkları sevda dolu akşamlar,
İçime yeni bir fecir gibi dolan çocuk. OVK*

d. Grubun vurgusu, ünlem üzerindedir.

2.10. Unvan Grubu

Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.

şahıs ismi + unvan veya akrabalık ismi = unvan grubu

- *Fevziye + Hanım = Fevziye Hanım*
- *Osman + dayı = Osman dayı*

Özellikleri:

a. Bu grupta şahıs ismi başta, unvan ve akrabalık ismi sonda bulunur. İki unsur, eksiz birleşir.

- *Çağrı Bey, Işıl Hanım, Bilge Kağan, Mehlika Sultan, Türkân Hatun, Oğuz Han, Enver Paşa, Çiğdem abla, Fatma nine, Ali dede, Kemal Bey, Abdullah amca vb.*

b. Unvan grubunda şahıs ismi, bir kelime grubu olabilir.

- *Mehmet Akif Bey, Halide Nusret Hanımefendi, Kâzım Karabekir Paşa vb.*

c. Bu grup, söz dizimi içinde isim görevi yapar.

- *Zafer yolunda unutamayacağım yüzlerden biri, Hatice ninenin yüzüdür. HEA*
- *Perviz Efendi cevap vermedi. ÖS*
- *Döner dönmez de artık iyice yaklaşmış olan atlıların önünde Tuğrul Bey'le Çağrı Bey'i seçti. MNS*
- *Kaleden elli kişi ile bir anda kopan Mahmut Ağa, kale kapısının ta karşısındaki tepeye fırlayıverdi. ÖS*
- *Mehmet Çavuş, benim babacığımıdır. AHM*
- *Ey Ayşe Kız! Sen bu şaheseri nasıl meydana getirdin? AHM*
- *Yunan muharebesi sıralarında Mehmet Emin Bey, Türkçe Şiirlerini çıkardı. YKB*
- *Eniştem bazen Hacı Vamık Beyefendi diye çağrıldığı hâlde, çok kere de Deli Vamık Bey diye yâd edildi. AŞH*

ç. Birinci unsuru unvan veya akrabalık ismi olan *Sultan Orhan, Dede Korkut, Hoca Nasrettin, Doktor Murat, Hemşire Selma, Albay Şadan, Baba Necmi* gibi kelime grupları, unvan grubu değildir. Aslında sıfat tamlaması kurulu-

şunda olan bu yapılar, zamanla kişi ismi hâline gelebilir. Bu durumda sıfatın vurgusu ortadan kalkar ve grup, kişi ismi grubuna dönüşür. Kişi ismi grubunun vurgusu sonda, unvan grubunun vurgusu başta bulunur.

2.11. Kişi İsmi Grubu

Bir kişiye isim olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.²³ İki veya daha fazla kelimeli bütün kişi isimleri, bu grubu oluşturur.

isim + isim + ... = kişi ismi grubu

- *Ziya + Gökalp = Ziya Gökalp*
- *Yahya + Kemal + Beyatlı = Yahya Kemal Beyatlı*

Özellikleri:

a. Bu kelime grubunda isim ve soy ismi birden fazla kelimededen meydana gelebilir. Gruptaki isimler eksiz birleşir.

- *Reşit Rahmeti Arat, Muharrem Ergin, Arif Nihat Asya, Ahmet Bican Erclasun vb.*

b. Tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir kişiye ad olmak üzere *kişi ismi grubuna* dönüşebilir. Sıfat, kişinin lakabı hâline gelir. Sıfat tamlamasında başta bulunan vurgu, kişi ismi grubunda ikinci unsur üzerine kayar.

- *Ulubatlı Hasan, Deli Dumrul, İkinci Selim, Deli İbrahim, Çiroz Ali (AHT), Çobanoğullarından İbrahim, Uzun Ali'nin Emine vb.*

c. Unvan grupları da zamanla kişi ismi grubuna dönüşebilir.

- *Evliya Çelebi, Yusuf Has Hacıp vb.*

ç. Bu grup, söz dizimi içinde genellikle isim görevi yapar. Ancak çekim ekleri alarak zarf göreviyle de kullanılır.

- *Durup bir an Küpeli Hafız'ı süzdü. MNS*
- *Ömer Seyfettin'in, Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim'in, Faruk Nafiz ve Orhan Seyfi'nin, Refik Halit'in, Reşat Nuri'nin eserlerinde kemalini bulmuş Türkçeye nasıl kıyıyoruz? NSB*
- *Ahmet Hamdi Tanpınar, kültürümüzün her sahasını yoklayan tecessüsü ile dikkati çeken bir fikir ve sanat adamıdır. CK*

²³ Bu grup için daha önce kullanılan *birleşik isim* terimi, başka bir terimle karıştığı ve kavramı karşılamada yetersiz kaldığı düşünülerek değiştirilmiştir.

- *Çivril yanında Düzbeli'de cereyan eden meydan muharebesini İkinci Kılıç Arslan kazandı. YKB*
- *Kâşgarlı Mahmut, devrinde büyük himmet göstermiş, abide eser yazmış, aziz vazife görmüş tam bir Türk büyüğüdür. NSB*
- *Bu ordu, 1396'da Tuna kenarında, Niğbolu'da, Yıldırım Bayezit'in eşsiz bir muzafferiyeti ile tarumar edildi. YKB*
- *Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin ve genç arkadaşları, ilk defa Türk kafilesini cazibeli bir güzellikle değiştirdiler. YKB*

d. Vurgu son unsur üzerindedir.

2.12. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.

Özellikleri:

a. Gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göredir. Sayılar sondan başa doğru büyür. Sayı isimleri eksiz birleşir.

- *altmış dört, seksen dokuz, yüz yetmiş beş, beş yüz on iki vb.*

b. Kelime grubu hâlindeki sayılar, sıfat tamlaması veya sayı grubu kuruluşundadır. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar sayı grubudur. Sıfat tamlaması olan sayı ifadelerinde çarpma; sayı grubu olan sayı ifadelerinde ise toplama ilgisi vardır. Vurgu, sıfat tamlamasında başta, sayı grubunda sonda bulunur.

- *Sıfat tamlaması: iki yüz (iki çarpı yüz), beş bin (beş çarpı bin), otuz milyon (otuz çarpı milyon)*
- *Sayı grubu: on bir (on artı bir), doksan iki (doksan artı iki), yüz elli dört (yüz elli artı dört)*

c. Sayı grubunda milyona kadar iki unsur vardır. Milyonlu sayılar üç, milyarlı sayılar dört unsurludur. Her unsur kendi içinde sayı grubu, sıfat tamlaması veya tek kelime olabilir.²⁴

- *yedi yüz / elli (yedi / yüz: sıfat tamlaması)*

²⁴ Sayı grupları, basamak sistemine göre de çözümlenebilir: üç bin altı yüz yetmiş iki < üç bin / altı yüz / yetmiş / iki.

- *elli dört bin / altı yüz doksan (elli dört / bin: sıfat tamlaması, elli / dört: sayı grubu, altı yüz / doksan: sayı grubu, altı / yüz: sıfat tamlaması).*
- *üç milyon / sekiz yüz otuz bin / dokuz yüz (üç / milyon: sıfat tamlaması, sekiz yüz otuz / bin: sıfat tamlaması, sekiz yüz / otuz: sayı grubu, sekiz / yüz: sıfat tamlaması, dokuz / yüz: sıfat tamlaması).*
- *beş milyar / yedi yüz milyon / dokuz yüz elli bin / üç yüz on: sayı grubu (beş / milyar: sıfat tamlaması, yedi yüz / milyon: sıfat tamlaması, yedi / yüz: sıfat tamlaması, dokuz yüz elli / bin: sıfat tamlaması, dokuz yüz / elli: sayı grubu, dokuz / yüz: sıfat tamlaması, üç yüz / on: sayı grubu, üç / yüz: sıfat tamlaması).*

ç. Sayı grubu, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.

- *Yaptığı sarayların adedi ise kırk iki idi (isim). YKB*
- *Elime bin iki yüz kadar bir şey geçti (isim). ÖS*
- *Düşman, altmış dört ceset bırakmış (sıfat). ÖS*
- *İki senedir Goça taraflarını alan on altı bin kişilik Türk ordusundan, şimdi bu kalede yadigâr gibi yüz elli asker kalmıştı (sıfat). ÖS*
- *Yüz bir odalı evin Haşmetli konukları (sıfat). NFK*
- *Yirmi beşinde şöhretin zirvesine erişen şair, elli beşinde unutulmuştu (zarf, zarf). CM*

d. Sayı isimleri; para, yaş, tarih, saat vb. her alanda kullanılan ve harf veya rakamla ifade edilen dil birimleridir. Özellikle saat ve tarih bildirmek üzere içinde sayı gruplarının da bulunabildiği yapılara başvurulur. Bunlar özel alanlara özgü kalıp yapılarıdır.

Saat bildirmek üzere sayılarla oluşturulan kalıp yapılarda saat ve dakika ayrımında kullanılan her yapı iki unsurludur. Unsurlar, kendi içinde ya bir sayı ya da bir sayı grubudur.²⁵

- *on iki / on beş (12.15), dokuz / yirmi iki (9.22), on yedi / otuz (17.30), yirmi üç / otuz yedi (23.37) vb.*

²⁵ Balyemez, bu yapılarla ilgili *saat grubu* terimi kullanılmasını önerir. Konuyla ilgili makalesinde bu terimin anlama dayalı olması dolayısıyla tereddütlerini de dile getiren Balyemez, böyle yapıların sayı grubu içinde değerlendirilmesi hâlinde bazı açıklamalara ihtiyaç olduğunu belirtir. Sedat Balyemez, *Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu*, 2008, s. 87-92.

Tarih bildirmek üzere sayılarla oluşturulan kalıp yapılar en fazla ay, yıl ve gün bildiren üç unsurdan meydana gelir.²⁶

- *yirmi dokuz ekim / bin dokuz yüz yirmi üç / cuma*
- *beş temmuz / bin dokuz yüz yetmiş iki*

e. Sayı grubunun vurgusu, küçük sayı ismi üzerindedir.

2.13. Birleşik Fiil

Bir hareketi karşılamak, bir hareketi tasvir etmek veya isimleri çekime sokmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.

Birleşik fiiller iki unsurdan oluşur. Sondaki unsur, fiildir. İlk unsur, isim, zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil veya bunlarla kurulmuş kelime grupları olabilir. Asıl görev, isim unsuru üzerindedir. Fiil, yardımcı unsurdur:

İsim + fiil: *yorgun+ol-, göz+at-, ağlar gibi+ol-*

Sıfat-fiil + fiil: *görmüş+ol-, gitmiş+bulun-*

İsim-fiil + fiil: *okumaya+başla-, bitirmeye+çalış-, konuşmak+iste-*

Zarf-fiil + fiil: *gezip+dur-, çalışa+bil-*

2.13. 1. İsim + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller, bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Fiil, ya bir ana yardımcı fiil ya da gerçek anlamı dışında kullanılan asıl fiildir.²⁷

Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Özellikleri:

a. Bu tip birleşik fiillerde *ol-, et-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-* yardımcı fiilleri kullanılır. Asıl unsur olan isim başta, yardımcı fiil sonda bulunur. Yardımcı

²⁶ Bu yapılar, Sedat Balyemez tarafından *tarih grubu* olarak adlandırılmaktadır. Sedat Balyemez, *Türkiye Türkçesinde Tarih İfade Etmek İçin Kullanılan Yapıların Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi*, 2014, s.159-167.

²⁷ Karabeyoğlu 2008'de bu birleşik fiillerin isim unsurlarının yüklem ve gerçekleştirme işlevlerine değinilmiştir. Söz gelimi *Ali hasta oldu* örneğinde yardımcı fiil, isim unsurunun bildirdiği niteliği özneye: *Bu rüzgâr seni hasta edecek* ve *Bu çocuk yine her şeyi darmadağın yapmış* örneklerinde nesneye yüklemektedir. *Bütün güçleriyle düşmana hücum ettiler* örneğinde ise yardımcı fiil, isim unsurunun bildirdiği durumu gerçekleştirme görevini üzerine almaktadır (s. 26, 27, 129). Başka örnekler için bk. A. Rüstü Karabeyoğlu, *Türkiye Türkçesinde (ad+fiil birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*, 2008.

fiil, bir çekim görevi yaparak anlamı üzerinde bulunduran isim unsurunu fiilleştirir.

isim unsuru + yardımcı fiil = birleşik fiil

- *dost + ol-* = *dost ol-*
- *yok+ et-* = *yok et-*
- *ütü + yap-* = *ütü yap-*

b. En işlek yardımcı fiiller, *et-* ve *ol-* fiilleridir. *Yap-*, *bulun-* fiilleri de sıkça kullanılır. *Kıl-* ve *eyle-* fiillerinin ise işlekliliği azalmıştır.

- *şikâyet et-*, *memnun et-*, *hasta ol-*, *pişman ol-*, *kör ol-*, *spor yap-*, *var eyle-*, *mecbur kıl-*, *ricada bulun-* vb.
- *Kar, gecedен beri devam ediyordu. El*
- *Onun çığılıkları üzerine koşup geldiğim için henüz kahvaltı etmemiştim. PS*
- *Deniz'in elindeki küçük paketi alan orta boylu adam, metro istasyonuna doğru koşarcasına hareket etmişti. ABE*
- *Gerçek yapıcılığın mevcudu muhafaza ile başladığını öğrendiğimiz gün mesut olacağız. AHT*
- *Karşı taraf, enikonu bayram yapıyordu. PS*
- *Siz bu gece, Kasım Dede'nin evini bastınız, cebrî soygun yaptınız. KT*
- *Toprak ve orman kanunlarının meclisten geçip geçmediği üzerinde ar-kadaşlarla tahminde bulunuyoruz. FRA*
- *Ne mümkün vazgeçsin bu sevdadan
Bir kerre karar kıldık bu hayalde. CST*
- *Vatandaşların oylarına dayanan demokrasi, gemide bulunan herkesi onun kaderinden sorumlu kılıyor. MEK*
- *Köylüyü pamuğa geç koydu da sefil eyledi diye utanıyormuş. PS*

c. *Et-*, *ol-*, *yap-*, *bulun-* fiilleri, asıl fiil olarak da kullanılır. Asıl fiil ile yardımcı fiili birbirinden ayıran ölçü, anlamdır. *ol-* fiili, *meydana gelmek*, *varlık kazanmak*, *gerçekleşmek*, *olgunlaşmak*; *et-* fiili *bir işi yapmak*, *bulmak*, *erişmek*, *davranmak*, *eşit değer kazanmak*, *bir değerde olmak* vb.; *bulun-* fiili, *bulma işine konu olmak*, *var olmak*; *yap-* fiili de *ortaya koymak*, *gerçekleştirmek*, *oluşturmak* anlamlarında birer asıl fiildir. Aşağıdaki örneklerde bu fiiller asıl anlamlarıyla kullanılmıştır.

- *Ara sıra, bulamadığı bir kelmeyi düşünür gibi gözlerini kaldırıyor ve bakışlarımız karşılaşıncı yüzünde gülümsemeye benzer bir hareket oluyordu. SA*
- *Mazisi yıkık milletin atisi olur mu? MAE*
- *Böyle meclislerde ekseriya sandıkların, eşyaların arkasına gizlenenlerin açık gözler olurdu. RHK*
- *Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede Bir mehabetli sabah oldu Süleymaniye'de. YKK*
- *Bende bir lider olabilecek özellikler bulunmuş ki, önüm kesilmek isteniyor. ADA*
- *Her dilden lügatler bulunmalı kütüphanenizde. CM*
- *Alparslan'a ağaç liflerinden mintan örüyor, ceylan postundan çarık yapıyordu. AHM*
- *Ben ettim, sen etme deyip kollarına atılacağım. ADA*

ç. Tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında asli şekillerini koruyamayan yabancı kökenli bazı isimler, yardımcı fiile bitişik yazılır.

- *sabret- (sabr>sabır), hallet- (hall>hal), hisset- (hiss>his), affet- (afv>af), zannet- (zann>zan) vb.*
- *Ona, hastalığımdan pek az bahsedirdim. PS*
- *Bu meçhul ümitler beni aldatırlarsa mahvolacaktım. PS*
- *Şimdi, ayları birbirine karıştırıyorum ve yalnız mevsimlerin değiştiğini hissediyorum. YKK*

d. Bu birleşik fiillerde birden fazla isim unsuru bulunabilir.

- *mutlu, başarılı ol- vb.*

e. İsim ve fiil unsurlarının arasına *bile, da, dahi, ml* gibi görevli dil birimleri girebilir.

- *Tulgası ile demir göğüslüğüne gelen kılıçlara aldırış bile etmiyordu. HNA*
- *Ormana girer girmez fıslıtlı bile etmeyeceksiniz. FRA*

f. Bu birleşik fiillerin isim unsuru bir kelime grubu olabilir.

- *Gece yorgunluktan baygın düşünceye kadar gürültü ve yaramazlık ederdim (isim unsuru: bağlama grubu). RNG*

- *Pelitlerin bin bir zorlukla tutunduğu bu dik ve kayalık bayırı, irili ufaklı bir yığın dere dilim dilim etmişlerdi (isim unsuru: tekrar grubu). ŞK*

g. Ol- yardımcı fiilinin bir görevi de bir ismi/isim grubunu fiilleştirmektir. Böyle birleşik fiillerin bir hareketi karşılama görevi yoktur.

- *Uzun zamandan beri kulaklarımın en tatlı aşınası olan ve bende yalnız iyi hatıralar uyandıran bu ses, birdenbire çıkıp gelen güvenilecek bir dost gibi, içime ferahlık getirmişti. SA*
- *Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan liyakatli kullar olmak, menzile varmak için birlikte yola çıkanların gerekli tek azığıydı. NB*
- *Bağdat, Yakın ve Orta-Doğu cephelerinin askerî merkezlerinden biri olmuştur. FRA*
- *İslam topraklarında dış âlemi ilk görmesini bilenler, Türkler olmuşlardır. FRA*
- *Şehirli görünmek gururu, kasaba kızının İstanbul'dan aldığı ilk kötü huy oldu. RHK*
- *Bu lakırtı, bir hafta havuzlu kahvenin sermayesi oldu. RHK*

ğ. Vurgu, birinci unsur üzerindedir.

Asıl Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Özellikleri:

a. Bu birleşik fiillerde, yardımcı fiillerin yerine asıl fiiller kullanılır. Grup içindeki kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarını kaybetmiş, ya da deyimleşmiştir. Bu yapıyı oluşturan bütün kelimeler, birleşik fiilin oluşumuna anlamca katkı sağlar.

- *ara ver-, baş kaldır-, dış bile-, el koy-, gözüne kestir-, ilham al-, iş gör-, kan kustur-, kilit vur-, küçük gör-, mecbur tut-, para ye-, sahneye koy-, silah çek-, suç işle-, şehit düş-, şart koş-, şifa bul-, türkü tuttur-, boş ver-, karar ver-, yatağa düş-, yol al-, yol ver- vb.*

b. Bu birleşik fiiller, bir fiil ile bu fiili tamamlayan bir veya birden fazla isim unsurunun anlam ve yapı bakımından kaynaşıp kalıplaşmasıyla oluşur.

- *Sayvanın altında çıt çıkmıyordu (özne+fiil). TB*
- *Bu dağlara gönül verdi Köroğlu (nesne+fiil). NFK*

- *İnsan, ağaçlar gibi boy atmalydı kendi toprağında (nesne+fiil). CM*
- *Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol (nesne+fiil). YKB*
- *Kadınlar, yaptıracakları kış elbiselerinin rengi hakkında ondan fikir alıyordı (nesne+fiil). RNG*
- *Derhal, benden bahsediliyormuş gibi kulak kabarttım (nesne+fiil). PS*
- *Yardım isteyen yoktu; yardıma koşmaya can atanlar ise çoktu (nesne+fiil). TB*
- *Uzaktan davul sesi duyuldu mu, duyan işini bırakıp kulak verir (nesne+fiil). KT*
- *Öğretmenin maddî ve manevî otoritesi buna imkân da vermez (nesne+fiil). MEK*
- *O sene evden, bu insanlardan uzaklaşacağım günü ipte çektim (zarf+fiil). RNG*
- *Ölüm kol gezer her yerde (zarf+fiil). YBB*
- *İşinden atılmak fena koymuştu (zarf+fiil). OK*
- *Bir gün yine bahçede arkadaşlar arasında beni göklere çıkartıyordu (yer tamlayıcısı+fiil). PS*
- *İntihara dair yeni tafsilat veren sabah gazetelerini de beraber gözden geçirdiler (yer tamlayıcısı+fiil). PS*

c. Bu birleşik fiillerin isim unsuru, isim çekim eki alabilir.

- *canı sıkıl-, deliye dön-, dile düş-, göze çarp-, göze gir-, hoşuna git-, kendini kıybet-, küplere bin-, meydana gel- vb.*
- *Ötuz sene içinde hiçbir an ümidini kesmedi. ÖS*
- *Sözünde durmadı mavi gökler. CST*
- *Birkaç ay sonra yollara düştü Nebahat Hanım. SÇ*
- *Dairenin yan kapısından çıkıp savuşmak aklına geldi. MŞE*
- *Resimde tek renkle bir sanat eseri vücuda getirilebilir. BRE*
- *Ön sıraları süsleyen ağırbaşlı sınıf birincileri hemen işe koyulmuşlardı. RNG*
- *Azizim Doktor, siz bunları bir kitapta okumuşa benziyorsunuz. AHM*

ç. İsim ve fiil unsurlarının arasına başka bir unsur girebilir.

- *canı (çok) sıkıl-, imkân (da) ver- vb.*
- *Canı çok sıkılmış gibi suratını astı. KT*
- *Önüne gelene bağırıp çağdırmakta, gönüller bile kırmaktadır. TB*

- *Osman da, farkına bile varmadan, eli kendi kılıcının kabzasında, gözleri babasının belindeki kılıçta, dalıp gidiyor. TB*

d. Grubun unsurları, kelime grubu olabilir.

- *tası tarağı / topla-* (isim unsuru: tekrar grubu).
- *Annemi yabancı bir toprakta bıraktıktan sonra, İstanbul'a dönmek babamın içine sinmemiş* (isim unsuru: isim tamlaması). RNG
- *Trabzon'dan Ankara'ya otobüsle gitmeyi göze alamayan ben, çizdiğim rotaya bakınca hayretler içinde kalıyorum* (isim unsuru: edat grubu). NB

e. Grubun vurgusu, birinci unsur üzerindedir.

2.13.2. Sıfat-Fiil + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Daha çok *ol-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerdir. Sıfat-fiilin bildirdiği hareketin çeşitli zaman ayrımlarını gösterir. Bu yapı konuşma anından önce, sonra veya konuşma anındaki gerçek dışı zamanları da ifade eder.²⁸ {-mış} ekli sıfat-fiillerde *ol-* yanında, *bulun-* yardımcı fiili de kullanılır.

- *Ocaklar yakılmaz oldu. SÇ*
- *Ses gelmez oldu bahçelerden. CST*
- *O gündün sonra her akşam sergilikten, güneşin battığı yere bakar oldu. ŞK*
- *Böylece işleri tamamlanmış oldu.*
- *Akşam onunla konuşacak oldu, sonra vazgeçti.*
- *Hiçbir sözün sonunu birbirimizi kırmadan getiremez olduk. ADA*
- *Kan alınından akıyor olmalıydı. EI*
- *Bazı, çaya kadar gitmekten üşenen kadınların da çamaşırlarını çeşmenin yalağında yıkadıkları olur. YKK*
- *Paşa'nın sesini duymaz oldum. PS*
- *Ben de böylece mecburen oraya oturmuş bulundum. ADA*

²⁸ Sema Aslan, bu konuyu şöyle açıklar: "Böylece, geçmişin geleceği, geçmişin geçmişinin geleceği, gelecekte bitmişlik, geçmişte bitmişlik, gelecekte sürerlik vb. daha soyut ve karmaşık görünüş-zamanlar da ifade edilebilmiş olur. Bu *ol-* yardımcı fiilli yapıların görünüş-zaman özelliği, bağlama göre de şekillenmekte, yapının işaretleyebileceği potansiyel görünüş-zamanlardan biri, bağlama, anlatı türüne vb. göre ön plana çıkabilmektedir. Bu işaretleyiciler yalnız görünüş-zaman kategorisinin değil tahmin, niyet, varsayım vb. kiplik anlamların da farklı zaman dilimlerine yerleştirilerek anlatılabilesini sağlarlar." Sema Aslan, *Türkiye Türkçesinde Ol-Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri*, 2012, s. 11-30.

2.13.3. İsim-Fiil+ Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Aslında yardımcı fiil olmayan *başla-*, *çalış-*, *iste-* fiilleri, *-mAyA başla-* (hareketin başlangıcı), *-mAyA çalış-* (hareketin başlama öncesi), *-mAk iste-* (hareketin tasarlanması) kalıpları içinde yer alarak birleşik fiil oluştururlar. Yardımcı fiiller, asıl fiilin işaret ettiği hareketin başlangıcını, gerçekleşme çaba ve niyetini anlatır.

- *Sert adımlarla kapının önünde gezinmeye başladı. ÖS*
- *O, meşhur karga ile tilki masalındaki tilki gibi ağacın altında sinsi sinsi dolaşmaya başladı. RNG*
- *Hayattaki ilk hatıralarınızı yazmaya çalışın. RNG*
- *Sıkıntının cinsi ne olursa olsun, onu geçirmenin başka çareleri varken bu sıkıntıdan daha sıkıntılı işe neden girdiğimi bulmaya çalışıyorum. SFA*
- *Rüyayı hatırlamaya çalışıyordum. PS*
- *Annem bohçamı hazırlarken, sessiz sessiz ağlıyor, bize bunu göstermeye çalışıyordu. OK*
- *Bu deftere ikinci kitabım hakkındaki düşüncelerimi yazmak istiyorum. OA*
- *Senelerden beri içimde birikmiş duyguları söylemek istedim. AHT*
- *Abdullah Efendi hiç olmazsa bu sesi işitmek için kulaklarını tıkamak istiyordu. AHT*

2.13.4. Zarf-Fiil + Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller, zarf-fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tasvir fiili, zarf-fiile *yeterlik*, *ihtimal*, *tezlik*, *sürerlik*, *yaklaşma* vb. anlamlar katar.

Özellikleri:

a. Bu birleşik fiillerde zarf-fiil ana unsurdur, başta bulunur ve $\{-(y)A\}$, $\{-(y)I\}$, $\{-(y)Ip\}$ zarf-fiil eklerinden birini taşır. Tasvir fiili sonda yer alır.

fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil = birleşik fiil

- *koş + a + bil- = koşabil-*
- *yaz + ı + ver- = yazıver-*
- *gez + ip + dur- = gezip dur-*

b. *Bil-*, *ver-*, *dur-*, *gel-*, *git-*, *kal-*, *koy-*, *gör-*, *yaz-* yardımcı fiilleri asıl fiile *yeterlik*, *ihtimal*, *tezlik*, *devamlılık*, *kolaylık*, *beklenmezlik*, *birdenbirelik*, *yaklaşma* gibi anlamlar kazandırır.

bil-: Yeterlik, ihtimal bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *yazabil-, okuyabil-* vb.

- *Bu uysallık ve sessizlik, ancak bir tek cins hayvanı herkese yemlik ve av diye feda etmekle sağlanabilecekti. HEA*
- *Bel bağladığım tepelerden
Gün doğmayabilir bir daha. CST*
- *Birkaç günden beri aşağı köylerdeki pirinç tarlalarında son sellerle yıkılmış bir arkın tamiriyle meşgul bulunan Hacı Ömer, havadisi ancak iki saat evvel Karabalçıklı'ya döndüğü zaman öğrenebilmişti. RNG*
- *Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz
Gözyaşlarıma, ellerinizle? OVK*

Olumsuz yeterlik / ihtimal anlamı {-(y)A-mA-} eki ile yapılır. {-(y)A-} yeterlik eki, {-(y)A} zarf-fiil eki ile bugün artık kullanılmayan *u-* yardımcı fiilinin kaynaşması ile oluşmuştur.

- *Günlerden sonra bir gün,
Şayet sesimi fark edemezsen,
Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden,
Bil ki ölmüşüm. CST*

dur-: Süreklilik, tekrar bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ve {-(y)lp} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *oturup dur-, oturadur-* vb.

- *Ali emminin kırk yıllık kehribar tespihi, bir saat düzeniyle şak şak edip duruyordu. TB*
- *Öksüz bir ceylan gibi her akşam
Odadan odaya dolaşp durur. YBB*
- *Ne dönüp duruyor havada kuşlar. CST*
- *Gelip de görmeli san'atta gaye var mı imiş?
«Hayır» denir mi ki: Her gayenizde en müthiş,
En ince sanatın esrarı yükselip duruyor?
Sizinki yüксеle dursun biraz da gel bizi sor! MAE*
- *Gözlerimi o saat sessiz kapyacağım.
Beni bekliyedursun bir kenarda yatağım;
Bütün yorgunluğumu alacak bir teneşir. ZOS*

gel-: Beklenmezlik, süreklilik bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *olagel-, yapılagel-, çıkagel-* vb.

- *Galeri kapanmadan Oktay çıkageldi. ADA*
- *Her yerde, her zaman olagelen bir iş için, bu kadar tereddüde, manalı bakışmaya ne lüzum vardı? AHT*
- *Tabiat hadiselerinin daima aynı şekilde görünmesine alıştığımız için hayret etmeyiz. MEK*

git-: Süreklilik, devamlılık bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)Ip} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *sürüp git-, harcanıp git-* vb.

- *Ova, beyaz yağışın altında sonsuzluğunu unutup gitmişti. TB*
- *Her ne kadar, toprak, daha birkaç fersah çürükse de, küçük tepeler, söğüt kümeleri, Sarısu'nun kendisi, en acemi yolcuların bile yitip gitmesini önlemekydi. KT*

gör-: Süreklilik bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ve {-(y)I} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *yalvarı gör-, gitmeye gör-* vb.

- *Güzü duymaya görsün ağaç,
Artık her günü bir işkence. CST*

kal-: Beklenmezlik bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ve {-(y)Ip} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *şaşakal-, bakakal-* vb.

- *Bekir, kalakaldı. El*
- *Gitmiş, hasretli toprağa vermiş sazını da
Bakakalmış ardından güneş
Öyle yenik öyle mahcup. YA*
- *Oğlanı korkutmak kavliyle yanaşan Bektaş emmi o kadar şaşırды ki, şamara hazırladığı eli havada kalakaldı. KT*
- *Kız oturduğu yerde uyuyakalmış. OK*
- *Tecessüsümüz yeni fetihlere kanatlanırken, gündeliğe, bayağıya, alışılmışı takılıp kalan bir dikkat ne kadar zavallı. CM*

koy-: Süreklilik, devamlılık bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ve {-(y)I} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *gidekoy-, yapakoy-, alıkoy-* vb.

- *Orhan Bey, yanındaki küçük cavlağı alıkoyup sarhoş adam azmanını "Yarın" diye geri çevirmişti. KT*

ver-: Tezlik, birdenbirelik, kolaylık bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)I} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *yapıver-, gidiver-* vb.

- *Yemyeşil oluvermiş ağaçlar. CST*
- *Arkamda duran birinin kolları arasına düşüvermişim. PS*
- *O gün yıkadığı siyah saçlarını, kurusun diye iki kalın ve uzun örgü ile arkasına salıvermişti. HEA*
- *İnsanlar yıldızlara tesellilerini, ilahlarını, aşklarını, talihlerini salı saltı verdiler. SFA*

yaz-: Yaklaşma bildiren birleşik fiiller yapar. {-(y)A} ekli zarf-fiillerle kullanılır: *düşeyaz-, öleyaz-* vb.

- *"Aman kurtulalım" derken boğulayazmışlar. KT*

c. Birleşik fiillerin birinci unsuru bir kip eki taşıyabilir. Bu kip eki, zarf-fiilin görevini üstlenmiştir.

- *Selim'in hiç uykusu yoktu, dolandı durdu sokaklarda. EI*
- *Nice güzellere bağlandım kaldım. AV*
- *Kepenek, bomboş gözlerle arkalarından baktı kaldı sadece. ŞK*
- *Bir beyaz martı gibi çırpınır durur. YBB*
- *Bir çınar altında geçer her gecem
Konuşur dururum orda rüzgârla. FNÇ*
- *O günden sonra babam, hiç kalkmamak üzere tam iki buçuk ay yatağa düştü, ateşler içinde sayıkladı durdu. OK*

ç. Bu birleşik fiillerin birinci unsuru bir kelime grubu olabilir.

- *Maviliğin büyüdüğünü ve yaklaştığını yarım yamalak fark ede/biliyor-
du (fark et-: birleşik fiil). PS*
- *Bu hürlük, hiçbir bağ tanımadan, dilediği gibi kötülük ede/bilme hür-
lüğüydü (kötülük et-: birleşik fiil). KT*

d. Grubun vurgusu birinci unsur üzerindedir.

2.14. Kısaltma Grupları

Kelime grupları ve cümlelerden aşınma ve eksilme yoluyla ortaya çıkan gruplardır.

Özellikleri:

a. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısaltılmıştır. Farklı yapılardan kısaltma yoluyla oluşmuş kısaltma grupları da vardır.

- *karnı tok (olan): sıfat-fiil grubu*
- *başı açık (olarak): zarf-fiil grubu*
- *fikrine müracaat (etmek): isim-fiil grubu*

b. Kısaltma grupları, iki isim unsurundan meydana gelir. Ana unsur sonda bulunur.

- *cana / yakın (arkadaş), senden / ayrı (günler) vb.*
- *el / ele (dolaşmak), başa / baş (gelmek) vb.*

c. Kısaltma gruplarının unsurları da kelime grubu olabilir.

- *geleneklere / çok bağlı (adam) (ikinci unsur: sıfat tamlaması)*
- *sırt çantası / ağır (öğrenci) (birinci unsur: isim tamlaması)*

ç. Bu gruplar, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yaparlar.

- *Eğlenceye düşkünler, zamanlarını hep burada geçirir (isim).*
- *Ondan daha heyecanlıya hiç rastlamadım (isim).*
- *Kaç gözü yaşlıyı teselli etti (isim).*
- *Şu çenesi düşünge sen aldırma (isim).*
- *dili bir, gönlü bir, imanı bir insan yığını (sıfat) YKB*
- *masraf ve emeğe bağlı iş (sıfat) YKK*
- *Geç vakit, ruhu bir ağır kederle yüklü, eve dönüyordu (zarf). YKK*
- *Akif'i döveceğinden emin üstüne yürüdü (zarf). MŞE*
- *Saatlerdir kapıya dönük oturuyordu (zarf).*
- *Yemeği gece yarısına yakın yerler (zarf). ÖS*
- *Sakin ve kendisinden emin çalışıyor (zarf). PS*

d. Vurgu ilk unsur üzerinde bulunur.

2.14.1. Kısaltma Gruplarının Yapısı

Kısaltma grupları çeşitli yapılardan kısaltma / eksilme yoluyla meydana geldiği için grup yapısı bakımından da çeşitlilik gösterir.

a. Birinci unsuru eksiz veya iyelik ekli olan kısaltma grupları:

isim (+iyelik eki) + isim = kısaltma grubu

canı + tez = canı tez (insanlar)

baş + açık (koşmak)

ayak / yalın (gitmek), eli / açık (arkadaş), sohbeti / tatlı (insanlar), cebi / dolu (adam), gözü / açık (çocuk), bahtı kara (insanlar), başı / boş (hayvanlar), eteği / son moda (kadın), iki düğmesi / kopuk (palto) vb.

- *Gurbet akşamlarının **bağrı yanık** yolcusuyum. FNÇ*
- ***Hortumu kopuk, dişi kırık, bacağı sakat** filler. HEA*
- ***Yüreklere temiz, alınları ak**
Duyguları bile haramdan uzak
Sıcak analar bilirim. YBB*
- *Naim Efendi, tepeden tırnağa kadar ürperdi; **kenarları geniş** Aziziye fesinin altında yüzü küçücük görünüyordu. YKK*
- *Bahçenin ötesine berisine dağılan **tepesi sivri, altı geniş** kısa çamlardan birinin önünde durup anlattı. AH*
- *Bekir önce anlamadı, **ağzı açık** bir süre baktı. EI*
- *Geç vakit, **ruhu bir ağır kederle yüklü**, eve dönüyordu. YKK*
- *Seniha, **gözleri yarı kapalı**, uzun kirpikleri arasından Faik Bey'i süzdü. YKK*
- *Çoban beğ, ünlü alçak gönüllülüğü ile **başı önüne eğik**, gülümsüyordu. TB*
- *İçinde pek nadir duyduğu bir dalgalanma, bir nevi **tarifi güç** bir sevinç vardı. AHT*
- *İstanbul'u dinliyorum, **gözlerim kapalı**. OVK*

b. Birinci unsuru belirtme eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + belirtme eki + isim = kısaltma grubu

öğrenciler + i + teşvik = öğrencileri teşvik (için)

- *insanı / takdir (şarttır), memuru / teftiş (zordur), küçük çocukları / af (iyi bir davranıştır), evi / iyice tamir (gereklidir), çalışanları / teşvik (için) vb.*
- *Seni **istikbal için önce** gelmek cihana. FNÇ*
- ***Burasını tayin, güçtür**. AHT*
- ***Onları tekrara ve tefsire lüzum görmüyorum**. TB*
- *Mamafih, yarın, Kazakların almak istedikleri **bir şehri müdafaaya** gidiyorum. YKK*

- *Nafile yere Cemil, Belkıs'ı teselliye gitti. YKK*
- *Yıllarca uzaklarda yaşarken, İstanbul'u hicranla tahayyül, beni yordu. Yer kalmadı beynimde hayale. YKB*
- *Rabia fırladı, dükkânı teftişe koyuldu. HEA*
- *Faik Bey, masanın altında hırçınlaşan bir ayağı teskin için uğraşıyordu. YKK*
- *Seniha'nın bu hâli, o kadar kayıtsız, o kadar rahatına düşkün Madam Kronski'nin bile merak ve tecessüsünü celbetti; hareketlerini tahkike, tetkike koyuldu. YKK*
- *Bu hanedana ecdattan kalan ve daima büyük oğula intikal eden bu kıymetli aile hatıralarının bu suretle dikkatle saklanmasını takdir-den kendimizi alamıyorduk. AHM*
- *Her memleket, başkalarının yeniliklerini taklit ile başladığı intizama kendisinin eskiliklerini tahkik ile nihayet verir. AHM*

c. Birinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + yönelme hâli eki + isim = kısaltma grubu

oyun + a + düşkün = oyuna düşkün (çocuklar)

- *geçmişe / bağlı (insanlar), sözüne / sadık (arkadaş), içe / dönük (çocuk), dile / kolay (işler), sanata / meraklı (kız), çocuklara / yardım (için) vb.*
- *Mehlika Sultan'a âşık yedi genç Gece şehrin kapısından çıktı. YKB*
- *Yanında iki bine yakın muharibi vardı. ÖS*
- *bizim köşke yakın bir bakkal dükkânı HEA*
- *Adam sırtıklarına bağlı fasulyelerin küçük ürkek çiçeklerini gördü. SÇ*
- *Tanzimat'tan sonra Türk aydınları çağdaş medeniyete uygun yeni bir Türkiye'nin rüyasını görmüşlerdir. MEK*
- *Yaşama iradesi bu kadar büyük olan ve bütün varlığının devletin varlığıyla kabil olduğunu çok iyi bilen bir milletin cömertliğine müracaattan utanıyor muyuz? AHT*
- *Fakat bu sefer lütfen, benim hatırım için prensibinize mugayir bir harekette bulunuveriniz. YKK*
- *Sevince yakın bir hisle biliyordu ki buranın ötesi, ahiret denilen sessiz ve ilahi âlemin ilk merhalesidir. YKK*
- *Seniha bir tarafı sancımış gibi yüzünü ekşitti ve deminki suali sorduğuna pişman, önüne baktı. YKK*

- *Gece yarısından çok sonraya kadar bu raporları yeniden yeniden dikkatle, sabır ve kıskançlıkla okudum ve onlardan çıkardığım sonuçların zehrinin, çalıştığım arşivdeki düzene uygun bir mantıkla içime sindirmeye çalıştım. PS*

ç. Birinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + bulunma hâli eki + isim = kısaltma grubu

işin + de + usta = işinde usta (insanlar)

- *arada / bir (gitmek), dörtte / üç (ekmek), yükte / hafif (hediye), beş günde / bir (uğramak), solda sıfır (kalmak), çantada keklik (bir iş) vb.*
- *Arada bir çocukluğumda çok işittiğim kahkahalarından birini atardı. PS*
- *İkide bir avuçlarıma toz doldurarak yüzüne serperdim. RNG*
- *Hüseyin Çavuş kucağında bir tutam çalı çırpı ile odaya girdi. YKK*
- *yükte hafif, pahada ağır bir iki parça perakende eşya İP*
- *Ali Usta da elinde iş çantası, köpüren tüllere, ipek şifonlara basmamak için usulca yana çekiliyordu. ADA*

d. Birinci unsuru ayrılma hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + ayrılma hâli eki + isim = kısaltma grubu

iç + ten + pazarlıklı = içten pazarlıklı (insanlar)

- *kendisinden / emin (adam), benden / gizli (iş), gözden / ırak (dostlar), yandan / çarklı (kahve) vb.*
- *Camdan keskin, kıldan ince kılıcın
Bir zehirli kıymık gibi beynimde. NFK*
- *Evde çekirgeden bol bir şey yoktu. ŞK*
- *Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu. YKB*
- *Bir öğle paydosunda herkesten geç çıktı sınıftan. ŞK*
- *Koca Halil uyandıktan az sonra da Fatma gelin uyanırdı. PS*
- *Yüzünde peçeye benzeyen, örümcek ağından daha ince bir sis tabakası var. PS*
- *Keder, sevinçten daha derin görüldüğü için, Fuzulî, Nedim'den daha büyük görünür. YKB*
- *en güzel Çin mürekkeplerinden daha kırmızı bir mürekkep İP*
- *Ne bundan ne ondan olmayanlar ise, hayatından bezgin birtakım insanlarla oyuna dalmış kumarbazlardır. YKK*

- *Esasen bu kadar mühim bir aile davasının, bu kadar nazik bir namus ve haysiyet meselesinin kendi kendilerini idareden aciz iki çocuğun konuşmalarıyla halledilebileceğine ihtimal vermiyordu. YKK*
- *Fırtına kopmazdan epey önce köpek balıkları derinlere kaçarlar. HB*

e. Birinci unsuru vasıta hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + vasıta hâli eki + isim = kısaltma grubu

bayrak + la+ süslü = bayrakla süslü (sınıf)

- *seninle / dost (insanlar), sırmayla / işli (cepken), parayla / yüklü (bavul) vb.*
- *garip çizgilerle dolu han duvarları FNÇ*
- *Uzun İskender'e karşı acımayla karışık bir sevgi parladı. KT*
- *bahçenin bülbül sesleri ve serçe cıvıltılarıyla dolu yeşil derinlikleri AH*
- *büyük şeker tacirinin bu hâlini uzaktan tetkikle meşgul Kaymakam Azmi Bey YKK*
- *Senihacığım, Senihacığım, seninle vedaya geldim. YKK*
- *Bu ezeli düşmanla mücadelenin faydasızlığını çabuk anlarlar. PS*

{+(y)LA} eki, *ile* çekim edatından ekleşmiştir. Bundan dolayı *ile* de grupta kurucu unsur olarak görev alabilir.

- *Ölüm iştiyakı ile mücadeleye bundan müsait bina olamaz. PS*

f. Birinci unsuru eşitlik hâli eki taşıyan kısaltma grupları:²⁹

isim + eşitlik hâli eki + isim = kısaltma grubu

zekâ + ca + üstün = zekâca üstün (çocuklar)

- *sayıca / fazla (düşman), yaşça / büyük (çocuklar), vücutça / zayıf (insanlar), kendilerince / haklı (sebepler) vb.*

g. İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + isim + yönelme hâli eki = kısaltma grubu

diz + diz + e = diz dize (oturmak)

- *Kokusuyla baş başa kaldı çiçek. CST*

²⁹ Bk. C. Vedat Uygur, *Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine*, 1997, s. 547-548.

- *Bir nefes olmuşum Fatih'in ordusunda
Yürüyorum omuz omuza sipahilerle. MNK*
- *El ele tutuşarak yola koyuldular.*
- *...silah silaha çatışacaktı. TB*

ğ. İkinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + isim + bulunma hâli eki = kısaltma grubu

el + el üstün + de = el el üstünde (oturmak)

- *Cemil, en son çektiği boş sürgü elinde, şaşkın şaşkın odadakilerin yüzlerine bakıyordu. YKK*
- *Sarı Hamdi kılıç elde, çoğalacaklarını bildiği, muhakkak bildiği silahşörleri karşılamaya hazır bulunuyordu. HB*

h. Birinci unsuru ayrılma, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + ayrılma hâli eki + isim + yönelme hâli eki = kısaltma grubu

baş + tan + baş + a = baştan başa (yürümek)

- *Kapının yanına oturmuş ve ayaklarını boydan boya uzatmıştı. YKK*
- *Topkapı sarayında bir gün geçiren insan, bu sözün kuvvetini derinden derine duyar. YKB*
- *Klasik eserler elden ele geçen bir meşale gibidir. BRE*
- *Derinden derine ırmaklar ağlar
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi. FNÇ*
- *Aynalar baştan başa tenha. CST*
- *Gizliden gizliye süzmüştü. TB*

ı. Birinci unsuru iyelik, ikinci unsuru iyelik ve yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + iyelik eki + isim + iyelik eki + yönelme hâli eki = kısaltma grubu

arka + sı + arka + sı (n) + a = arkası arkasına (yemek)

- *Demircan Ağa'sına yaman bir ağıt düzüp sıcağı sıcağına saza almak aklına geldi apansız... KT*

i. Birinci unsuru iyelik, ikinci unsuru iyelik ve bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları:

isim + iyelik eki + isim + iyelik eki + yönelme hâli eki = kısaltma grubu

ak(ı)l + ı + baş + ı (n) + da = akli başında (konuşmak)

- *Ve ucuz mezar yerinden alınmış **gelinlik elbisesi sırtında**, karşısında ağlıyordu. AHT*

NOT: Dillerdeki kısaltma eğilimi, Türkçede de çeşitli yapılarda kısaltma grubunun oluşmasına yol açmıştır. Dil, bundan sonra da bu tür grupları üretmeye devam edecektir. Yukarıda bunların bir kısmı verilmiştir. Bunlar dışın-da da farklı yapılarda kısaltma gruplarına rastlamak mümkündür. Söz gelimi, *benim gibisi (benim gibi olan)*, *senin kadarı (senin kadar olan)*, *onun gibiler (onun gibi olanlar)* örnekleri, düşürülen bir kelimenin ekle temsil edildiği ilgi çekici bir yapı sergiler.

III. İSİM VE FİİL CÜMLELERİ

Cümlelerin yüklemi, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isim olabilir. Yüklemın isim veya fiil oluşu, anlamı olduğu gibi cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerini, yani söz dizimini etkiler.

1. Fiil Cümleleri

Yüklemi çekimli fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı / bitmişlik taşır. Bu yargı, emir kipinin ikinci şahsı dışında daima ekle yapılır. Her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılanır.

Özellikleri:

a. Geçişli fiil cümlelerinde, herhangi bir öge için engel yoktur. Gerektiğinde cümle öğelerinin hepsi bulunabilir.

- *Sadrazam o zaman kethüdasını Muhsin Çelebi'nin Üsküdar'daki evine gönderdi. ÖS*
- *Savaş hikâyeleri onları çok ilgilendiriyor. HEA*
- *Birdenbire bir tramvay çanının sesini duydum. SFA*
- *Sıcak bir lodos rüzgârı bu kasım sonunu bir yaz akşamına benzetmişti. SFA*

b. Geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz.

- *Doktorun içine birdenbire bir hüzün çöktü. TB*
- *Bu Anadolu şehrinin ilkbaharı kırkikindi yağmurlarıyla başlardı. SFA*

c. Geçişsiz-edilgen fiilli cümlelerde özne yoktur.

- *Gece büyük bir lezzetle saz faslına başlanırdı. AŞH*

ç. Fiil cümlelerinde olumsuzluk {-mA-} ekiyle ve *ne... ne...* bağlama edatıyla yapılır.

- *Beklemem fecrini leylaklar açan nisanın,
Özlemem vaktini dağ dağ kızaran erguvanın.* YKB
- *Paris'in havasına giren adam, mektup yazmak için artık vakit bulamaz,
böyle şeylerle meşgul olmayı hiç düşünemez.* AH
- *Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz.* SFA
- *Türk tarihinde bir dakika bile buradaki Kur'an sesi kesilmemiştir.* YKB
- *Ne hasta bekler sabahı,
Ne taze ölüyü mezar,
Ne de şeytan bir günahı,
Seni beklediğim kadar.* NFK
- *Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar.* FNÇ
- *Ne bir vefa gördüm, ne fayda buldum.* AV

d. Fiil cümlelerinde soru, {-mI} soru eki ve soru kelimeleriyle yapılır. Bu yapı, soru dışında *onaylatma, doğrulatma, olumsuzlama, beklenmezlik, küçümseme, çaresizlik, yakınma, sitem, azarlama, rica, istek, şaşırma, endişe duyma* vb. anlamları karşılayabilir. Anlam ve mesaj, ancak bağlam yardımıyla anlaşılır.

- *Yalın ayaklarınla koştun mu tarla tarla?
Ağlayan kadınlarla, ihtiyarlarla
Yaşadın mı bir yağmur duasını? (soru eki) YBB*
- *Tam bu esnada ağustos böceği cırlamaya başlamaz mı? (soru eki) RNG*
- *Acaba bir sazlığın içinden dev kafasını çevirip iri heybetli bakışları ile bizi süzmüş müdür? (soru eki) FRA*
- *Bu kedi, tahta masanın üstüne çıkmış, köpeğime durmadan homurdanacak mı? (soru eki) SFA*
- *Bin bir başlı kartalı nasıl taşır kanarya? (soru zarfı) NFK*
- *Babam sana Doktor Ragıp'tan ne diye bahsetti? (soru zarfı) PS*
- *Tarhaları kim sürecek, çifti kim toplayacak? (soru zamiri) ÖS*
- *Aileniz hep imammış, sen niye imam olmadın ki? (soru zarfı, şüphe edatı) EI*

- *İnsan, Tebriz'de yaşamayacaksa eğer İstanbul'dan başka nerede yaşayabilirdi ki?* (soru zamiri, şüphe edatı) NB
- *Bir muhacir kafilesi günde ne kadar yol alabilir ki?* (azlık-çokluk zarfı, şüphe edatı) NB
- *Ne düşünüyordu acaba, şimdi, böyle ılgarla giderken?* (soru zamiri, şüphe edatı) KT
- *Acaba hangi zaruret sizi sevketti buna?* (şüphe edatı, soru sıfatı) MAE
- *Hangi dilden konuşacaktı?* (soru sıfatı) RHK
- *Hangi ihtiyaç, hangi zaruret, hangi zaptedilmez arzu, hangi his ve kader birliği seni bu son basamağa itti?* (soru sıfatı) PS
- *Kendisi bu bin çehrelî, bin cepheli büyük ve esrarlı varlığın hangi tarafını ve nesini temsil ediyordu?* (soru sıfatı, soru zamiri) YKK
- *Tanrım, nasıl kesildi köpüren, taşan sular?* (soru zarfı) FNÇ
- *Niçin Bursa'yı bu kadar seviyoruz?* (soru zarfı) AHT
- *Annesinin faziletleri niçin ona geçmemişti?* (soru zarfı) ÖS
- *Bu sonbahar sabahının donuk inci rengini nasıl anlatabilirim?* (soru zarfı) AHT
- *Neden coşkun suların sesi gittikçe dindi?* (soru zarfı) FNÇ
- *Bana bak Çinli! Kocamışlık seni bunaltmış mı ne?* (soru eki, şüphe edatı) HNA

e. {-ml} eki ile yapılan soru cümlelerinde soru eki, vurgulanan ögeden sonra gelir. Böyle cümlelerde soru yoluyla özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısının bildirdiği şahıs, nesne, yer, zaman, tarz vb. anlamların onaylanması istenmektedir. Soru ekinin yüklemden sonra kullanıldığı cümlelerde kılış, oluş veya durumun gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmaktadır.

- *Buraya girdik gireli peri masalından başka bir şey işittik mi?* (yüklem) ÖS
- *Benim gibi olun! Ben kimse ile görüşüyor muyum?* (yüklem) ÖS
- *Ben, hakikatin görüldüğü kadar çirkin olamayacağını sana söylemedim mi?* (yüklem) PS
- *Acaba bunlar bir gün olup da damarlarında hâlâ kırmızı kan ile beslenen atalarının kanı mevcut olduğunu ve dedelerinin, torunlarının hâlâ Türkistan ovalarında, Ural eteklerinde sefil ve kimsesiz süründüklerini anlamayacaklar mı?* (yüklem) AHM
- *Biz gezip tozmayalım mı?*
Yabanlar kıskanır diye
Destan da yazmayalım mı? (yüklem, yüklem) ANA

- *Acaba bir defa gözleri önünde duran toprağa baktılar mı?* (yüklem) YKB
- *Hiç topa tutmadan hücum mu edeceğiz?* (yüklem) ÖS
- *Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?* (özne) AH
- *Dağlar mı yassılaştı, ovalar mı delindi?* (özne) FNÇ
- *Biz mi ona doğru gelmiştik?* (özne) AHT
- *Acaba bu sudan kaplanlar mı içti?* (özne) FRA
- *Eviniz yakınsa acele etmeyin, dedi. Biz bire kadar açığız. Buradan iyi yer mi bulacaksınız?* (nesne) SFA
- *Kafeste solucan filan beslememi mi bekliyorsunuz?* (nesne) OA
- *Sen beni hizmetçi kız diye mi aldın?* (zarf) ÖS
- *Bu büyük olay, gazetelere alelade bir havadis gibi mi geçti?* (zarf) YKK
- *Evimi bana zorla mı sattıracaksın?* (zarf) AŞH
- *İmalathanenin nerede olduğunu o ne bilecekti?* (zarf) SFA
- *Necati, kendi memleketinde, kendi dilini söyleyenlerin bu kadar azalmış olmasına mı kızılıyordu?* (yer tamlayıcısı) YKK
- *Akşam eve gelirken bu derenin içinden mi geçmiştik?* (yer tamlayıcısı) SFA
- *Bilal, bir orta oyuncusunun kızına, bakkallık eden bir kıza mı kalmıştı?* (yer tamlayıcısı) HEA
- *Ne! Yoksa benim erlerden biri attan mı düştü?* (yer tamlayıcısı) HNA

f. {-mI} eki ile yapılan soru cümlelerinde cevap, genellikle *evet* veya *hayır*'dır. Söz gelimi *Kitabı okudun mu?* cümlesinin cevabı *evet / hayır* olabileceği gibi *okudum / okumadım* da olabilir. Bağlama göre farklı cevaplar vermek de mümkündür.

- *-Şimdi siz eve mi gidiyorsunuz?*
-Evet. MŞE
- *-Ben uyurken başımda oturur, bekler misin?*
-Beklerim. HEA
- *-Hercai menekşeleri sever misin?*
-Hercai menekşe mi? Çiçek mi? Nasıl bir çiçektir, hiç bilmem. EI

g. İki ve ikiden fazla seçenekli cümlelerde *evet* veya *hayır* cevabı kullanılmaz. Bu cümleler, *onay* veya *ret* cümleleri değil, seçenek soran cümlelerdir.

- *-Kırmızı mı olsun, yeşil mi olsun?*
-Yaşa be amca...Yeşil olsun. HEA

2. İsim Cümleleri

Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, *i-* ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme ihtimal anlamı katmak üzere {+Dir} eki de kullanılır. İsim cümleleri *durum* bildirir.

Özellikleri:

a. İsim cümleleri, genellikle iki ögeden, özne ve yüklemden meydana gelir.

- *Yalancılığa da doğruculuğa da tahammül etmeyen bir dünyadayız. PS*
- *Hastahannede her gün saatlerce başının ucunda bekleyen / ben değil mi idim? YKK*
- *Erzurum'da hikâyelerini dinlediğim insanlardan biri de / 93'te Erzurum mebusu olan Ahmet Muhtar Bey'dir. AHT*
- *Şiir, / kalpten kalbe geçen bir hadisenin lisan hâlinde tecelli edişidir. YKB*
- *Durmuş saat gibiydi / durup geçmeyen zaman. YKB*
- *Dilin sosyal bir kurum oluşundan doğan ikinci niteliği, / milliliğidir. ABE*
- *İnsan, / üç beş damla kan, / ırmak, üç beş damla su.
Bir hayata çattık ki hayata kurmuş pusu. NFK*
- *Bursa'nın güzelliği, / tabiatın ve tarihin bir iş birliğidir. AHT*
- *Her mimarî eser, / millî hayatın bir koruyucusudur. AHT*
- *Sabah rüzgârı, / doğan güneşin titreyen dudaklarıdır. AHM*
- *Babası, / gözünü budaktan sakınmaz bir adamdı. HB*
- *Kendisinin herhangi bir şekilde heyecanlandığını şimdiye kadar gören / yoktu. SA*
- *Bütün ruhum / korkunç bir boşluk hâlindeydi. SA*

b. İsim cümlelerinde zaman ve sebep bildiren zarflar ile bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları sık kullanılır.

- *Anadolu'da dağların ve köylerin sonsuz bir biteviyeliği var. HEA*
- *Eylül sonunun bu kapanık ve serin gününde bahçenin bütün ağaçları durgun ve karanlık. AH*

- *Sekiz saattir trendeyim; tren, boş ve neşesiz. AH*
- *Yakınımızda kimseler yok. PS*
- *Aynı duvarda bir başka fotoğraf var. FRA*
- *Ablamın ona çevrilen hayran ve minnettar gözlerinde iri yaşlar vardı. PS*
- *Bu dünyada ölümden başka hemen her şeyin bir çaresi vardır. PS*
- *Sorulan sualler hep aynı olunca, cevaplarda da büyük bir tazelik aramak boş. CM*
- *Geyik dağdan dağa atlarken güzel. CST*
- *Bu sabah hava berrak. CST*
- *Bahar gelesi kargalar sınırsız bir neşe içinde. AH*
- *O gelinceye kadar / hazırda ben varım. PS*
- *Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık. Bir handa yorgun argın tatlı uykudaydık. FNÇ*
- *Dış kısım tamamen dikenli çöplerden örüldüğünden elle tutmak zordu. ŞK*
- *Bu zavallılar için fecrin parıltıları, yeniden boyuna gecirilecek olan hayat ipinin kanlı ilmeğini aydınlatan bir ışıktır. AH*

c. İsim cümlelerinde yönelme ve ayrılma hâli ekli yer tamlayıcıları seyrek bulunur.

- *Kendi kendileriyle dolu olanlarda başkalarına yer yoktur. MEK*
- *Güneşe, yağmura, her şeye karşı en basit koruma tertiplerinden yoksun idiler. FRA*

ç. İsim cümlelerinde nesne bulunmaz. Yükleme yapma ve yaptırma bildirmeyen bir cümlede yüklem nesneye ihtiyacı yoktur. *Borçlu* kelimesinin yüklem olduğu cümlelerde nesnenin varlığı konusu tartışmalıdır (bk. Nesne).

- *Ben, en güzel ve en dinlendirici uykularımı, sinemanın ipek yastıklar gibi başın arkasına yığılan yumuşak karanlığına borçluyum. AH*
- *Kitaplardan istifadem belki yüzde kırkını, gecenin bu munis böceklerine borçluyum. AH*
- *İstanbul peyzajındaki asil hüznü, biz bu iki ağaçla çam ve fıstık çamlarına borçluyuz. AHT*

d. Yapısında bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı bulunan isim cümlelerinde özne, genellikle yüklem önünde bulunur.

- *Evin birkaç yüz adım uzağında, ovaya inen dik yokuşun başladığı noktada onun kendi taş kulübesi de vardır. RNG*

e. En çok kullanılan isim cümleleri, çeşitli kiplerdeki *var, yok* isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir.

- *Körfezde bizim Haliç suyunun koyu durgunluğu var. FRA*
- *Hava güzel olduğu hâlde, ortalıkta gizli bir hüznün vardı. ÖS*
- *Arkadaşları arasında hiç tanıdığı yoktu. HEA*
- *Gece yarısından sonra gelen ve bu müthiş soğukta kendisini rahatsız eden ziyaretçiye karşı belki de hak ettiğinden biraz fazla nezaket gösteren kapıcının bana verebilecek hiçbir bilgisi yoktu. SA*

f. İsim cümlelerinde olumsuzluk *değil* edatı veya *yok* ismi ile yapılır. Bu yapılar, bağlama göre olumluluk/olumsuzluk bildirebilir. Ayrıca *ne... ne...* bağlama edatlı yapılar da isim cümlelerine olumsuzluk anlamı verir.

- *Bu güler yüzlü adam ben değilim. CST*
- *Söylediğin türküler, bizim türkümüz değil. YBB*
- *Bu seferki gemi, on iki yaşında bir çocuğun yapacağı gemi değildi. SFA*
- *İçimde sönük bir ümit yok değildi. RNG*
- *Bir güllesiyile kaleyi yıkacak olan bu korkunç top, siyaha boyanmış kocaman bir kütükten başka bir şey değildi. ÖS*
- *Sanatın aynası da bundan başka bir şey değildir. AHT*
- *Hakiki hayatım benim için can sıkıcı bir rüyadan başka bir şey değildir. SA*
- *Salih'i artık çarşıda gören yoktu. TB*
- *Şimdi o dünyadan hiçbir haber yok, Yok bizi arayan soran kimsemiz. CST*
- *Başka çeşmelerden doldurmuşsun tasını Yüreğinde nakış yok, acı yok bizden. YBB*
- *Koca yemiş ağaçlarının çamlarla birleştiği Ada'nın lodos tarafında hiçbir ev yoktur. SFA*
- *Ne son dakikamız, ne son yaprağımız var. FRA*
- *Ne soluk var, ne de ses. MAE*

g. İsim cümlelerinde soru, {-ml} soru eki ve soru kelimeleriyle yapılır. Bu yapı, her zaman soru anlamı taşımayabilir. Anlam ve mesaj, ancak bağlam yardımıyla anlaşılır.

- *Etrafını bu kadar iyi tanıyan, karşısındakinin ta içini bu kadar keskin ve açık gören bir insanın heyecanlanmasına ve herhangi bir kimseye kızmasına imkân var mıydı? (soru eki) SA*
- *Hemşire istiyor ki Seniha kendisi gibi olsun. Bu mümkün mü? (soru eki) YKK*
- *Onlara soran var mı? Herkesin kendi derdi, kendi başından aşkın (soru eki) YKK*
- *Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak? (soru eki) MAE*
- *Bizim kaleden daha yüksek mi? (soru eki) ÖS*
- *Acaba hayale benzeyen bir hakikat yok mudur? (soru eki) ÖS*
- *Zıt fikirlere kulaklarımızı tıkamak, kendimizi hataya mahkûm etmek değil midir? (soru eki) CM*
- *Vatan, al bayrağın dalgalandığı yer değil midir? (soru eki) ÖS*
- *Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi? (soru zamiri, soru eki, şüphe edatı) MAE*
- *Demek bir tek öğretmeniymiş çocuğa bu duyguları veren, kimdi bu öğretmen? (soru zamiri) EI*
- *Gerçekler ha! Hangi gerçek? (soru sıfatı) EI*

ğ. İsim cümlelerinde soru eki, sadece yüklem değil diğer cümle öğelerinin sonunda da yer alabilir. Böyle cümlelerde soru yoluyla özne, zarf ve yer tamlayıcısının bildirdiği anlamların onaylanması istenmektedir.

- *Kırık taşlara bakıp
Işıklı bir asfalt düşünmek
Acaba yalnız
Şairlere mi mahsus? OVK*
- *Bir emri mi var Osman Beyimizin? KT*
- *Artık hep böyle burada, kasabada mı yaşamaya mahkûmdu. RHK*
- *Müsterih olmanın imkânı mı var, insaf et? MAE*

h. Soru eki ile yapılan iki ve ikiden fazla seçenekli soru cümleleri, onay veya ret cevabı isteyen değil, seçenek soran cümlelerdir.

- *-Batı kağanı mı daha ulu, yoksa Kara Kağan mı?
- İkisi de denktir. HNA*

IV. CÜMLE ÖGELERİNİN DİZİLİŞİ

1. Kurallı (Düz) ve Devrik Cümleler

Yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğer cümle ögeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer ögelerin değil yüklem yeridir.

1.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Yüklemi sonda bulunan cümleler, *kurallı (düz) cümleler*dir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türkçe cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtmek istenen ögedir.

- *Cins cins hurma ağaçları / yerden sekiz on metre havaya yükselerek / gergin, yeşil pençeleri andıran veyahut bir kirpi dikenini hissini veren sert yapraklarını / cam kubbeye / değdiriyorlardı. AH*
- *Etrafta / zelzeleden korkarak sokaklara dökülmüş bir memleket hâli / vardı. RHK*

1.2. Devrik Cümleler

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, *devrik cümleler*dir. Devrik cümlenin nesir dilinde üslup değiştirici; şiir dilinde de ahenk sağlayıcı etkisi vardır.

Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmaktadır. Yüklem taşıdığı bilgiyi önemseyen konuşur, yüklemi öne alabilir. Sözlü dilde devrik cümle kullanımının bir kısmı da unutulmuş bilgiyi onarma isteğinin

den ileri gelir. Devrik yapı, vurgulama ve tonlamayla yakından ilgilidir.³⁰

Özellikleri:

a. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, ahenk endişesi, diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde de yerini değiştirebilir.

- *Bir türkü söylüyorum güzelim gözlerine
Kanıyor içerimde gizli bir yara
Hasretin büyüyor yüreğimde çaresiz
Resmini çiziyorum kâğıtlara. YBB*
- *Kımıldıyor kozasında böcek
Bildiği hayata doğmak için. OVK*
- *Sana vereyim bir öğüt, kendi ununu kendin öğüt (Atasözü).*
- *Bu adam, nedense bir baba sıcaklığını duyurmuştu ona. Oysa Nazan Hanım'a karşı çektiği yabancılıktan kurtulamamıştı hiç. Çabuk incinen mevsimlik çiçekler gibiydi Nazan Hanım. SÇ*

b. Yüklemi kelime grubu olan cümlelerde, yüklem sonda bulunmasına rağmen kelime grubunun yargıyı üstlenen unsuru sonda bulunmayabilir. Bu durum, yüklemdeki yerini etkilemez. Devrik cümlelerin 'yüklemi sonda bulunmayan cümle' şeklindeki tanımına göre bu diziliş devrik cümle değildir.³¹

- *Seher altında, şafaklar gülüşündeydi senin. FNÇ*
- *Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün. CST*

c. Devrik cümlelerde cümlelerin diğer öğelerinden biri, birkaçı veya hepsi yüklemden sonra gelebilir.

- *Gitgide bir çığ gibi büyüdü kalabalık (özne). FNÇ*
- *Bir kömür dumanyıyla tütsülendi akşamlar (özne). FNÇ*

³⁰ Devrik cümle konusu Demircan 2009'da çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Bk. Ömer Demircan, *Devrik Cümle ve Odaklama*, 2009.

³¹ Böyle yapıları devrik cümle kabul etmek için tanımı 'Yüklemde veya yüklem içindeki yargı bildiren unsurun sonda bulunmadığı cümleler' şeklinde değiştirmek gerekir. Tartışmalı bir konudur.

- "Bizim hisarımız at sırtıyla yalın kılıç" diye gülüşür bu Türkmenler (özne). KT
- Niçin saklamak istiyordu paketi? (nesne) PS
- Şimdi ağır ağır kaldır göz kapaklarını (nesne). PS
- Kibar, iyi yürekli, mütevazı Muhlis Bey zaten istemezdi mezar taşı (nesne). SFA
- Durgun sular, başı boş bıraktığım sandalı
Yalıların önünden geçirdi yavaş yavaş (zarf). FNÇ
- Sıcaklardan bunalmışlardı yaz boyunca (zarf). CE
- Kapıcı beni bırakır mı hiç? (zarf) RNG
- Çok insan anlayamaz eski musikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden (yer tamlayıcısı). YKB
- Yaşanmamış bir ömrün suçunu sorma benden (yer tamlayıcısı). FNÇ
- Ağaçlar hâlâ yapraklıydı, sert bir rüzgâr, sayılı bir fırtına geçmemişti
üzerlerinden (yer tamlayıcısı). NB
- Çocuk başımı gizlemek için
Ürkek ellerimle çekmeliyim / üstüme / yorganı (yer tamlayıcısı, nesne).
CE
- Dalgalan / sen de / şafaklar gibi / ey şanlı hilal (özne, zarf, yardımcı
öge). MAE
- Murada ereceksin / yarın / sen / tek başına (zarf, özne, zarf). FNÇ
- Kırk yıl önce uğramış / kıtlık belası / buralara (özne, yer tamlayıcısı).
KT
- At vermez / kimseye / Deli Balta, / babamın emri olmadan (yer tam-
layıcısı, özne, zarf). KT

ç. Devrik cümlelerde öge görevindeki bir kelime grubunun unsurlarından biri yüklemden sonra gelebilir.

- Hepsini mi sıkayım yarım limonun Mansur Bey? SFA

V. CÜMLELERİN BAĞLANMA YOLLARI

1. Bağlı Cümleler

Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır. Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir. Anlamı bütün boyutlarıyla yansıtmada tek bir cümlenin yeterli olmadığı durumlarda, anlam başka cümlelerin yardımı ile tamamlanır. Yazılı veya sözlü iletişimde bu yolla oluşturulan metinler, anlam bakımından bir bütünlük gösterir. Bu bütünlük içinde hem yapıcı bağımsız cümleler hem de çeşitli dil bilgisi öğeleriyle birbirine bağlanmış cümleler yer alabilir.

Bir metinde anlam / konu bütünlüğünü sağlamanın çeşitli yolları vardır ve bunlar metin dil biliminin araştırma alanına girer. Cümleleri bağlama edatları, ortak kip / şahıs ekleri ve ortak yüklemle bağlama yöntemi, bu yollardan sadece biridir ve bunlar metin dil biliminin olduğu gibi söz diziminin de konusudur. Söz dizimi, bu yollarla birbirine bağlanmış cümlelerin yapısını ve aralarındaki anlam ilişkisini inceler.

Birden fazla cümleden oluşan ve çeşitli dil bilgisi öğeleriyle birbirine bağlanmış olan böyle cümleler, *bağlı cümleler*dir. Türkçede bağlı cümleler şu dil bilgisi öğeleriyle birbirine bağlanır:

1.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Türkçede cümleler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda bağlama edatı vardır. Bu edatlar yardımıyla aralarında anlam ilişkisi olan iki veya daha fazla cümleyi birbirine bağlamak mümkündür. Edatların görevi, *sıralama*, *karşılaştırma*, *benzetme*, *açıklama*, *sebep*, *sonuç*, *amaç*, *karşıtlık*, *eşitlik*, *beraberlik* vb. anlamlarla cümleleri birbirine bağlamak, aralarındaki ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin yönünü belirlemektir. Bağlantıyı, başka unsurlar da destekler, pekiştirir.

Aşağıda *ki*, ve bağlama edatları ve bağlama görevi yapan diğer edatların bir kısmı ile ilgili örnekler verilmiştir:

a. "Ki" bağlama edatı ile bağlanan cümleler

Ki bağlama edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir.

Ki, bir cümleyi bir cümleye/cümle topluluğuna; bir cümle topluluğunu da bir başka cümleye/cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında *açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç, amaç* gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar.

- *Tanyanlar bilir ki Yahya Kemal ile beraber olmak, onu dinlemek bir lezzettir. AHT*
- *Bu kesintili uykular sayesinde ki senelerden beri geceleri kalkar, lambamı yakar, masamın önüne geçer ve uykum tekrar gelinceye kadar okurum. AH*
- *Mefharet'in yuvarlak, etli yüzü o kadar şişiyor ve kızarıyordu ki platin saçları ağarmış gibi görünüyordu. PS*
- *Bu akşam saatlerinde ne kadar olgun bir hisle duyar ve anlardık ki faniyiz ve bu tılsımlı sular, bu füsunlu havalar bizim faniliğimizi aşan bir nizam ve intizamın ahenkleridir. AŞH*
- *Medeniyet öyle kuvvetli bir ışıktır ki ona bigâne olanları yakar, mahveder. A*

Ki'nin bağladığı cümle topluluklarında iç bağlantı, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi başka edatlarla, diğer ortak unsurlarla veya anlam ilişkisi ile sağlanır.

- *Son sözlerini söylerken hissetti ki genç kız yüzünü kendisine doğru çeviriyor ve ürkek gözleriyle gözlerinin içine bakıyor. YKK*
- *Gündüzleri onların sesleriyle o kadar dolmuş olurdum ki rüyamda yahut uykumun içinde hâlâ bunları duyardım ve hep bunları tefsir etmek isterdim. AŞH*

Bu yapıda, *ki* edatı ile bağlanan dil birliklerinden biri *ana cümle / cümleler*, diğeri de bunu / bunları zaman, tarz, nesne vb. bakımlardan tamamlayan *yardımcı cümle / cümlelerdir*. Ana ve yardımcı cümlelerin söz dizimi içindeki yerleri değişkendir.

Ana cümle/cümlelerin başta, yardımcı cümle/cümlelerin sonda bulunduğu yapılar, Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun değildir. Bu sıralanışta Farsçanın etkisi görülmektedir. Bilindiği gibi Türkçede ana unsur sonda bulunur. *Ki*, Farsça kökenli bir bağlama edatıdır.

- *Çocuklar isterler ki yanlarındaki büyükler, her zaman bütün suallerine cevap verebilecek âlimler olsun. AŞH*
- *Nice zaman sonra öğrendim ki bana en yakın ve en hüzünlü gelen ses, bir yara acısına benzettiğim ses, gevşemiş bir kancanın rüzgârla pencere pervazına sürünerek çıkardığı gürültü imiş. AŞH*

Ana cümle / cümlelerin sonda, yardımcı cümle / cümlelerin başta bulunduğu yapılar ise cümlelerin sıralanışı bakımından Türkçeye uygunluk gösterir.

- *Denizle yaşayan Roma, bir zamanlar bu korsanlardan o kadar yıldırı ki Pompe'yi beş yüz gemi, yüz yirmi bin yaya, binlerce süvari ile buralarda büyük bir sefere çıkardı. FRA*
- *Şişman vücudumla yarış atları gibi bir solukta muayenehaneye gidip gelmiş olmak yorgunluğu ve bu muvaffakiyetin heyecanı beni o hâlde getirmişti ki bu sefer az kaldı kendi kalbim duruyordu. RNG*
- *Öyle bir sessizliğe daldılar ki düşündüklerimi işitecekler diye korktum. HB*
- *Mayıs, çiçekleri etrafa öyle bir yaydı
Ki varlığım büyülenmişti en derin hazla. YKB*
- *Ben zaten onu öylesine severdim ki onu ya göklerin ya denizin koynunda doğmuş sanırdım. HB*
- *Kâinat dışında ebedî bir düşünce, gerçek ve sonsuz zamanın kendisi olan bir düşünce tasavvur edin ki bizi seyretsin. AHT*
- *Bir zaman gelmiş ki mahallenin bekçisi kapıyı vurup, susunuz, bu kadarı da fazla diyecek olmuş. YKK*
- *Yayla yolu o kadar tozluysa ve köycüler yaylaya gelinceye kadar öylesine toza belenirlerdi ki onların bu bağırışları bile neredeyse havada tozardı. ŞK*

b. "Ve" bağlama edatı ile bağlanan cümleler

Ve edatı, iki veya daha fazla cümleyi/cümle topluluğunu sıralama, sebep, sonuç vb. anlam ilişkileri ile birbirine bağlar. *Ve* ile bağlı cümlelerde, bağlantıyı gösteren başka ortak unsurlar da bulunabilir.

- *Sırt üstü kerevete uzanarak iki elimi parmaklarını enseme kilitledim ve yıldızlara bakarak düşünmeye başladım. RNG*

- *Yavaş yavaş yatağımdan iner, gürültü çıkarmamağa çalışarak terlikleri ayağıma geçirir ve korka korka aynaya yaklaşırdım. AH*
- *Seniha, dolabını açtı, içinden bir çekmece çıkardı, çekmecenin içinden birkaç tane mahfaza aldı ve birer birer Cemil'e uzattı. YKK*
- *İkide birde boynunu öne doğru uzatıyor, etrafındakilere "Susun, susun" diyor ve hiç kimsenin işitmediği bir sese kulak veriyordu. YKK*
- *Ben adımlarımı sıklaştırmaya uğraşırken arkadaşım birdenbire pence-
renin altında durmuş ve kendisinden beklenmeyecek bir cesaretle beni
kolumdan yakalamıştı. RNG*
- *Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi. AH*
- *Akşamı, Boğaziçi'ni ve gurubu bir kayık içinde seyrederek ve suların renk-
leri, kokuları, sesleri arasından yüzer gibi geçerdik. AŞH*
- *Çocuk bahçesindeki kadınlar, bahçeyi gazinodan ayıran tahta parmak-
lığın arkasına, bir tiyatro perdesi karşısında gibi sıralanmışlar, beni
seyrediyorlardı ve bazılarının ellerindeki mendilleri ikide bir yüzlerine
götürmelerinden ağıladıkları anlaşılıyordu. RNG*
- *Faik Bey, ağzını, yüzünü buruşturarak taşların üstüne oturdu ve bir şey
söylemiş olmak için "Gecenin aydınlığı gökten mi iniyor, denizden mi çı-
kıyor... Belli değil." dedi. YKK*
- *Kahvede birkaç gemici yelkenlerini dizlerinin üzerine almış yamıyorlar,
iki üç balıkçı da ağlarının gözlerine çıplak ayaklarının baş parmaklarını
sokarak onları geriyor ve mekikle deliklerini örüyorlardı. HB*
- *Harp cephelerinde, saç sakalına karışmış, nice pişkin ve sert askerler
gördüm ki felaket anında gözlerine bir ürkek çocuk bakışı geliyor ve
yere düşerken, daha büluğa ermemiş bir toy oğlan sesiyle, "Vay anacı-
ğım!" diye bağıriyordu. YKK*
- *Topuz dikkatli ve hesaplı bir el hareketiyle ağır ağır çevrildi ve kanat
ağır ağır açıldı. PS*
- *Tren, Kayışlar istasyonundan geçiyordu ve yavaş yavaş ortalık ağarıyor-
du. YKK*
- *Karla kaplı yamaçlar, bu yamaçlardı; buz tutmuş göl, bu göldü ve ara-
dan kırk yıl geçmişti. TB*
- *Köyde her ev birini bekler ve uzaklarda her köy evine bakan gözler var-
dır. MEK*
- *Eğer ressam etrafına yalnız gözleriyle bağlı olsaydı bize oradan bir ay-
nanın dibinde unutulmuş birkaç akisten başka bir şey getiremeyecek ve
bize büyük bir heyecan aşılayamayacaktı. BRE*

- *En katı cisimler bile eriyor ve Erenköy bayılıyor. PS*
- *Kahvede uyurken yahut konuşurken bir müşteri gelirse hizmetçileri haber verir, o da yavaş yavaş uyanır, giderdi ve çok defa hasta beklemediği için hemen dönerdi. AHT*
- *O gözlerini kapar kapamaz, etrafımız tatlı bir mısıltı ile dolardı ve havada sanki yüzlerce melek hep birden maddesiz kanatlarıyla uçuşurlar, çok yavaş fisiltılarla kulağına ninni söylerler, uykusunun peteğini masum rüyaların balıyla doldururlardı. AHT*

Aşağıdaki örneklerde ve bağlama edatı, birinci cümleyi; ve ile bağlı diğer iki cümleye bağlamıştır:

- *Yeni bir vatanda, yeni bir milletin o kadar çetin şartlarla kurulduğu bu asırlarda Konya ne hâlde idi ve başkent sıfatıyla nasıl yaşıyor ve ne düşünüyordu? AHT*

c. Diğer bazı bağlama edatlarıyla bağlanan cümleler

Cümleler arasında birbirinden farklı anlam bağlantıları kuran farklı yapılar da pek çok bağlama edatı vardır: *aksine, ancak, bilakis, hâlbuki, oysa, aksi hâlde, hiç değilse, tut ki, üstelik, çünkü* vb. Aşağıda bunların bir kısmı ile ilgili örnekler verilmiştir.

- *Ne konuştuklarını duyamıyordum, ama yüzlerinde hüzünlü bir şeyler vardı. SFA*
- *Vücudu baştanbaşa değişmiş, ama huyu değişmemişti. TB*
- *Gözleri, ağlamaya hazır çocukların gözlerine döndü, ama dudaklarında ufacak bir titreme gözükmedi. SFA*
- *Her dil imparatorluk dili olamaz. Çünkü her millet imparatorluk kuramaz. NSB*
- *Aman arkadaşlar, durup dinlenmeyelim, çünkü açlık dağ başında تنها yolcuyla kovalayan bir kurt gibi peşimize düşmüş bulunuyor. HB*
- *Gönlümle oturdum da hüzünlendim o yerde. YKB*
- *İstanbul'un dört köşesinden yedi kat yabancılar koştur geldi de onlar bir uşak göndermek lüzumunu bile hissetmediler. YKK*
- *Sonunda insanlar anlasın ne demek istediğimi de sormasınlar gerisini. OA*
- *İnsan, keşfetmek, öteye varmak, yeniye açılmak özleyişiyle ceviz kabuğu kadar bir tekneye biner, iki buçuk arşın bez parçasıyla göklerin rüzgâ-*

rını çalar **da** elâlemin muhakkak ölümdür, deliliktir diye bağırışıp ayak diremelerine kulak asmadan açılır, gider ve yeni dünyalar, yeni âlemler bulur. HB

- *Gülünç bir resme bakmamak, fena bir şiiri veya ahenksiz bir musikiyi dinlememek suretiyle, bunların zararlı tesirlerinden ruhumuzu koruyabiliriz; **fakat** fena mimarın eserinden sakınmak kolay bir iş değildir.* AH
- *Ağaç güneşte serpilir, **fakat** toprağın derinliklerindeki kökü ile beslenir.* AHT
- *Ona "Sen bunca yıldır kendini çobanlığa verdin, hiç çobandan denizci olur mu?" derdik. **Fakat** çok geçmeden denizcilikte hepimizi geride bıraktı.* HB
- *Orhan, onun yüzüne doğru biraz eğildi, **fakat** titremesi artınca durdu.* PS
- *Naim Efendi, son cümledeki bu vahşi imayı hissetti. **Fakat** kendinde cevap vermek kudretini bulamadı, gözlerini yere indirdi ve derin derin düşündü.* YKK
- *Yolumun üzerinde denize girinceye kadar hiçbir şey görmediğimi sanıyordum. **Hâlbuki** serinlik vücudumu kaplar kaplamaz, bir yeşil ot, bir harabe, bir çocuk, bir duman, bir tren yolu, bir köpek gördüğümü hatırladım.* SFA
- *Bakımsızlık yüzünden nice sanat eseri harabe hâline gelmiş, **hatta** kaybolmuştur.* MEK
- *Çalhıkuşu, benim **hem** hoşuma gider, **hem** işime yarardı.* RNG
- ***Kâh** onun etekleriyle, düğmeleriyle oynuyor, **kâh** başımı dizlerine koyuyor ve daima denize, uzaklara bakıyordum.* RNG
- *Bir sabah süvarilerimizin şehre girdikleri işitildi ve Hacı Arif Efendi'nin mahpus bulunduğu karakolun kapıları kendiliğinden açılıverdi. **Lakin** Arif Efendi sokağa çıktığı zaman etrafında kendisiyle hapsedilenlerden başka kimseyi görmedi.* YKK
- *Halis bir şiir fena okunabilir, **lakin** sahte bir şiir iyi okunmaz.* YKB
- *Çok parlak fetih vakaları, İstanbul'un fethinden evvelki asırlarda da, sonraki asırlarda da yüzlerce defa vuku bulmuş, **lakin** hiçbiri İstanbul'un fethi kadar efsunlu bir tesir bırakmamış, onun kadar derinden duyulmamış ve onun kadar sürekli bir merakla hatırlanmamıştır.* YKB
- *Elinden dal gibi düşerken ümit
Ne bir hasret dinle, ne bir ah işit.* NFK

- *IV. Mehmet, ne bir çocuk gibi terbiye edilir, ne de bir hükümdar muamelesi görür. AHT*
- *Ne doğan güne hükmüm geçer,
Ne hâlden anlayan bulunur. CST*
- *Elleri ceplerinde kendi kendine deniz kenarında dolaşır yahut ağaçların altında kitap okurdu. RNG*
- *Uğursuz konağı da düşünmeden ya satar, ya kiraya verirsin! YKK*
- *Ya bütün hayatınca kendinin ne olduğunu bildiği için hiç kıpırdamadan, tırnağını bile oynatmadan bir köşede oturur, ya da –Peter Sellers gibi bir kere başlayınca tutamaz kendini artık. OA*
- *Ya bir derenin kenarındasınız, ya sarp bir tepenin eteğinde. YKK*
- *Zannedirim ki başka bir mektepte bunu yapsam ya hapsedilir, yahut da bir başka ceza görürdüm. RNG*
- *Galip Bey, padişaha dil uzatma, yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler. HEA*
- *Sizin yapamadığınızı ben kendi kendime yaptım, zira bu arzu içimde kalmış olsaydı beni mutlaka zehirleyecekti. YKB*
- *Çocuk her şeyi anlar. Zira bunun için çok kere sezmek yetişir ve o her şeyi sezebilir. AŞH*
- *Uzaktan bana manalı işaretler yapıyorlardı, ama ben utanmış gibi yaparak başımı öte tarafa çeviriyor, gülüyordum. RNG*
- *Bu mevsimde kızlar ikişer, üçer kişilik gruplara ayrılır ve birbirine kenet gibi yapışırlardı, ancak ben biçare, bahçede ve sınıfta tek başıma kalırdım. RNG*
- *Söylentileri keyfince, inanışına ve dileklerine göre yorumlamak, bu yorumlara göre bol bol konuşmak, herkesin tercih ettiği işti, çünkü herkes ümidi tercih ediyordu. TB*
- *Küçük Ağa, “Sus, hoca demiyecektin hani.” diye hırçınlaşıyor, fakat bir yandan da seviniyordu. Çünkü Salih’i böyle görmekten çok memnundu. TB*
- *Ben daha böyle bir şey beceremediğim için yanlarında küçük düşüyorum. Gerçi yüzüme karşı bir şey söylemeye cesaret edemiyorlar, ama muhakkak benim ahmaklığımla eğleniyorlar. RNG*
- *Mavi Meriç, yeşil Arda
Geçen günü hatırlar da
Çağlayıp ağlar baharda,
Hıçkırırlar için için. AA*

- *Herkes gibi merdivenlerden inip çıkmak, benim için değildi, zira mutlaka bir köşeye sinerek arkadaşlarımla inmesini bekler, sonra ata biner gibi tırabzanın üzerine atlayarak kendimi yukarıdan aşağıya kapıp koyuverirdim. RNG*
- *Hemen karargâha yerleşmezsem, ne geri dönebilir, ne de otele kalabilirdim. FRA*
- *Hiç beklemediğim bu teklifi lüzumsuz bir heyecanla karşıladım. Fakat bu hâlimin onu daha çok yabancılaştırdığını görerek çabucak kendimi topladım ve önüme baktım. SA*
- *Tabiatımda manasız denilecek kadar ileri giden bir çekingenlik vardı ki çok kere etrafım tarafından yanlış anlaşılmana, aptal yerine konmama sebep olur ve beni üzerti. SA*
- *Eli yüzü karalı insanlar bana baktıkça sanıyordum ki orada niçin dikildiğimi biliyorlar, içlerinden bana gülüyorlar... OK*
- *İşsizlik zamanlarımda sadece irademle geçinebilmek için bu cevheri o kadar sarfetmişim ki çoktan beri bende zerresi bile kalmamıştı. Ve belki de bu yüzden aylardır Halit Ayaracı'nın ayağıyla ittiği bir futbol topuna benzemişim. AHT*
- *İhtiyarlar bile gençlere uyuyor, şen görünmeye kendilerini zorluyorlar, yahut sahiden de onların neşesi içinde neşeleniyorlardı. OK*

1.2. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlamada ortak kip / şahıs eklerinin de rolü vardır. Bu ekler her cümlede tekrarlanabilir. Ancak gerektiğinde tekrardan kaçmak üzere bu eklerin bir kısmı genellikle son cümleye kaydırılır. Yüklemi isim olan cümlelerde kip ekinin, tek kipli fiillerde şahıs ekinin, iki kipli fiillerde ise ikinci kip eki ile şahıs ekinin son cümlede kullanılması, cümleler arasındaki anlam ilişkisini pekiştirir.

- *Yüzü buğday rengi(ydi), gözleri ela(ydı), hâlâ dökülmemiş saçları, hafif kınalıydı. NB*
- *Gözleri alevlenmiş(ti), boyu birdenbire dev kadar büyümüş(tü), kavuğu sivrilmiş(ti), düşük bıyıkları kabarmıştı. ÖS*
- *Bu dünyada güzellik bir hayal(di), sezgi bir efsane(ydi), asalet ve zarafet, insanın üstünde hafif bir cılaydı. YKK*
- *Tamir ettiği aklar çoktan bozulmuş(tu), yazın hazırladığı oltalar kopmuş(tu), kayığın boyaları dökülmüş(tü), evin içi çoktan karmakarışık olmuştu. SFA*

- *Herkes, evvelce işitilmemiş eski bir mimar ismini bulmakla iftihar ediyor(du); makaleler, ihtiyar mermerlerin mana ve asaletinden bahsediyor(du); şiirler, kemer ve sütunların güzelliğini söylüyordu. AH*

Aşağıdaki örnekte ortak kip eki, yukarıdaki örneklerden farklı olarak birinci cümlede bulunmaktadır:

- *Başı gevşekti, saçları dağınık ve kabarık, yüzü kederli ve solgun(du). PS*

Cümleler, ortak kip ve şahıs ekleriyle birbirine bağlanırken, ortak ögeler de bu bağlantıyı anlam bakımından güçlendirir.

- *Çikolatalarımla bisküvilerime ortak olur, beni babama dövdürmek için ufacık kabahatlerimi büyütürdü (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). OK*
- *Hafif bir esinti, alevlerin uçlarındaki isli dumani inceltip büküyor, havada kırbaç gibi savuruyordu (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne, ortak nesne). KT*
- *Sokakta yürürken üzerimize bir çamur sıçrasa, bir gezintide potinlerimiz fazlaca tozlanırsa, sabahleyin çayımız kâfi derecede sıcak olmasa hemen içimizi çeker, "Bu memlekette yaşanır mı?" derdik (ortak kip ve şahıs eki, ortak özne, ortak zarf). YKK*
- *Bir saatten beri ikisi de susuyor, öyle duruyorlardı (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne, ortak zarf). ÖS*
- *Çocukken her gün ufuklara bakar, babam gelsin diye beklerdim (ortak kip ve şahıs eki, ortak özne, ortak zarf). MEK*
- *Salih ve binlerce Salih, sınırlarda kol bacak bırakır, meslek zanaat bırakırken Niko ve Nikolar usta olmuş, dükkânlar açmış, bahçeler satın almışlardı (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne, ortak zarf). TB*
- *Salih alevlerin içinde kaybolup gitmiş, anasını çoktan unutmuştu (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). TB*
- *Köylü heybesini açmış, heybeden kumlu bir ekmekle iki domates çıkarıyordu (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). SFA*
- *Evimden çıkınca, ortalığın sessizliğini, bu sessizliğe lapa lapa kar yağdığını görmüş; yürümek hevesine kapılmış; ana caddeleri, arkadaş tesadüflerini, malum kalabalık yolları bırakmış; karın daha tez, daha temiz biriktiği, insanların az geçtiği bir semte gitmek üzere تنها tramvaydan atlamış, buraya gelmiştim (ortak kip ve şahıs eki, ortak özne, ortak zarf). SFA*

- *Kepenek, her zaman duvarın dibindeki sedire çıkar; kapıya en yakın yere büzülür; bir gölgenin içine girer; zaten fazla aydınlık olmayan odada temelli gizlenerek, herkesi tek tek gözden geçirir; onları anlamaya çalışır, çoğu zaman anlayamazdı (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). ŞK*
- *Sarı çiçeğin saçları yolunmuş, / kana bulanmıştı (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). El*
- *Akşam öncesinin bulanık loşluğu, küçük ayrıntıları silmiş, her şeyi büyük parçalar hâline getirmişti (ortak kip eki ve ortak şahıs, ortak özne). KT*

1.3. Ortak Yüklemlerle Bağlanan Cümleler

Art arda sıralanan cümleler arasındaki anlam ilişkisi, ortak yüklem ile sağlanabilir. Birden fazla cümle, tekrardan kaçmak için ortak yüklem çevresinde toplanır. Kurucu bir öge olan yüklem ortaklığı, dil bilgisel olarak bağımsız olan birden fazla cümleyi bağlı cümleler hâline getirir.

- *Seni unutmak için yaşadıklarımı (hatırlıyorum), yaşadığım şeyi unutmak için de seni hatırlıyorum. NB*
- *Ne şekilleri insan şekline (benzer); ne yürüyüşleri insan yürüyüşüne (benzer); ne sesleri insan sesine benzer. YKK*
- *Genç yüzbaşı, ayın ışığı altında başını kaldıran Kara Ozan'ın yüzünü bunlu (gördü), gözlerini yaşlı gördü. HNA*
- *Kocaman kocaman adamlar şapkalarını yere çala çala haykırıyorlar, ellerini kaldırıp gökle (konuşuyor), dizlerine vurup yerle konuşuyor, oldukları yerde böyle böyle dönüyorlardı. ŞK*
- *Dağlar ufkunda mehabet (bulunur),
Ova ufkunda huzur (bulunur),
Deniz ufkunda teselli bulunur. YKB*
- *Yalımızın arkasındaki korulukta bir taş havuz (vardı), / bu havuzun kenarında, kolları omuz başlarından kopmuş bir çocuk heykeli vardı. RNG*
- *Körleştirilmiş pencereleri, düşmüş birer dişe (benzerdi); açık kayıkhanelerinin siyah deliği, kör olmuş birer göze (benzerdi); kabarmış ve yosunlaşmış bahçe duvarı, ermiş ağaçlara (benzerdi); bahçelerinden sulara sarkan ağaçları, türbelerinde yaşayan evliyalara benzerdi. AŞH*
- *Salih, demirci Hamdi Usta'nın (yanında çalışıyordu), Niko da terzi Yani'nin yanında çalışıyordu. TB*
- *Böğürtlenlerin dibinde böcekler uyanmaya (başlamıştı), / yollar tozlanmaya (başlamıştı), kırlar çiçeklenmeye başlamıştı. MŞE*

- *Yuvanın soğuk neşesizliği içinde başını kanatlarının arasına saklayarak titreyen hasta ve küskün Çalikuşu, yavaş yavaş canlanmaya (başlıyordu), eski şenliğini tekrar bulmaya başlıyordu. RNG*

Son iki örnekte birleşik fiil olan yüklem bir unsuru ortaktır.

2. Ardışık Cümlelerde Öge Ortaklığı

Bir metinde ardışık cümleler arasında yüklem dışındaki diğer ögeler de ortak olabilir. Ancak bu ortaklık, dil bilgisel olarak bağlı cümleleri oluşturmaz. Bir metindeki cümleler arasında, yüklem dışındaki diğer ögelerin ortaklığı, metnin anlam bütünlüğünü sağlamaya yardım eder. Bu bütünlük gerektiğinde dil bilgisel ögelerle de desteklenebilir.

Ortak Özneli Cümleler:

- *Bu, asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmişti, (bu) asırlar ve asırlarca da böyle sürüp gidecekti. TB*

Aşağıdaki örnekte öznenin bir parçası ortaktır:

- *O semtlerdeki minareler görülmez, (o semtlerdeki) ezanlar işitilmez, (o semtlerdeki) ramazan ve kandil günleri hissedilmez. YKB*

Ortak Nesneli Cümleler:

- *İskarpinlerimin başını çözdüm, sonra ağır ağır (iskarpinlerimin başını) yeniden bağlamaya başladım. RNG*
- *Islak ceketimi çıkardım, (ıslak ceketimi) onun yaş omuzlarına koydum. OK*

Ortak Yer Tamlayıcı Cümleler:

- *Töre, arkadaşına döndü, (arkadaşına) sordu.*
- *Sınıfta mütemediyen gevezelik eder, (sınıfta) oradan oraya dolaşırdım. RNG*

Ortak Zarflı Cümleler:

- *Sarı veya siyah bir kelebek göreceğiz diye korkar, (sarı ve siyah bir kelebek göreceğiz diye) ne kadar heyecanlar geçirirdik. ÖS*

3. Dil Bilgisel Ortaklık Bulunmayan Ardışık Cümlelerde Anlam İlişkisi

Bir metin, art arda sıralanan ve aralarında çeşitli anlam ilişkileri bulunan cümlelerden meydana gelir. Cümleler arasındaki bu ilişkiler, bağlama edatları, ortak yüklem, ortak kip ve şahıs ekleri ile sağlanabildiği gibi diğer ögelerin

ortaklığı, şahıs, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırma, açıklama, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, genellik-özellik vb. bakımlardan sıralama, dereceleme; zıt veya benzer kelimelerle oluşturulan anlam paralelizmi, aynı kavram alanına giren kelimeler, iyelik ekleri ve genel olarak bazı içerik özellikleri de cümleler arasındaki anlam ilişkisini göstermede yerli olabilmektedir.

- *Gündüz ateş yakamazsın, dumanı görünür. KT*
- *Kızıl Elma ile bu şiiri mukayese ediniz, arada muazzam bir fark görürsünüz. MEK*
- *Üç aydan fazla zaman geçti, bu deftere bir satır, bir düşünce, bir duygu kaydetmedim. OA*
- *Tenekeler düşmesin diye pencerenin iki kasası arasına çıtalar çaktım, daha çirkin oldu görünüşleri. OA*
- *Nohutla karıştırın da idareli kullanın, birkaç ay sonra hiç bulamayacağız. SFA*
- *Bu hissi ortadan kaldırınız; Suriye ve Arabistan meselesi Arap saçına döner, karmaşıklığın içinden çıkamazsınız. FRA*
- *Fabrika mimarisi doğdu, siyah bacalar hava ve gökyüzü manzaralarını değiştirdiler. AH*
- *O geçip gitti, ben arabamı getirttim. SFA*
- *Öğle yemeğinden sonra sinirlerim uyuytu, ufak bir uyku kestireyim diye kompartımda uzandım. AH*
- *Gözleri sarı sazlar içindeki sarı yılanı görür, kulakları uzaklardaki bir böcek vızıltısını duyar. FRA*
- *Kapıyı aralayacak, medresenin bahçesine doğru yürüyecek. Şadırvanda elini yüzünü yıkayacak, kızaran gözlerini kurulayacak. MK*
- *Muayene odasında, röntgen camlarına, dizime yarım saat kadar baktı. Bir derin nefes bıraktı. Ellerini temizleyinceye kadar bir kelime söylemedi. Sonra karşıma geldi. Kollarını kavuşturdu, omuzlarını tevekkülle öne doğru bırakırken, kaşlarını çatarak dağılmak üzere olan kuvvetlerini topladı. PS*

Hangi yolla sağlanırsa sağlansın bir metni oluşturan cümleler arasındaki anlam ilişkisi, metin dil biliminin inceleme alanına girer. Dil bilgisi/gramer ise sadece dil bilgisel/gramatikal yolla (bağlama edatları, ortak yüklem, ortak kip ve şahıs ekleri ile) bağlanmış cümlelerle ilgilenir.

VI. CÜMLE İNCELEMELERİ

-1-

Ey Türk istikbalinin evladı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır. / Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Atatürk

Bu metinde iki cümle vardır. *Ey Türk istikbalinin evladı* hitap sözü, her iki cümlenin de ortak yardımcı ögesidir.

1. Ey Türk istikbalinin evladı! / İşte / bu ahval ve şerait içinde dahi / vazifen, / Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır.

Cümlenin Öğeleri:

Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır: yüklem

vazifen: özne

bu ahval ve şerait içinde dahi: zarf (*dahi:* yardımcı öge)

işte: yardımcı öge

ey Türk istikbalinin evladı: yardımcı öge

Kelime Grupları:

Türk istiklal ve cumhuriyetini (bln) / kurtarmak (y): isim-fiil grubu

Türk (ty) / istiklal ve cumhuriyeti (tn): belirtisiz isim tamlaması

istiklal (i) / ve (be) / cumhuriyet (i): bağlama grubu

bu ahval ve şerait (i) / içinde (çe): edat grubu

bu (s) / ahval ve şerait (i): sıfat tamlaması

ahval (i) / ve (be) / şerait (i): bağlama grubu
ey (ü) / Türk istikbalinin evladı (i): ünlem grubu
Türk istikbalinin (ty) / evladı (tn): belirtili isim tamlaması
Türk (ty) / istikbali (tn): belirtisiz isim tamlaması

2. Muhtaç olduğun kudret, / damarlarındaki asil kanda / mevcuttur.

Cümlelerin Öğeleri:

mevcuttur: yüklem
muhtaç olduğun kudret: özne
damarlarındaki asil kanda: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

muhtaç olduğun (s) / kudret (i): sıfat tamlaması
muhtaç (i) / ol- (yf): birleşik fiil
damarlarındaki (s) / asil kan (i): sıfat tamlaması
asil (s) / kan (i): sıfat tamlaması

-2-

Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen, bütün ef'al ve harekâtımızla gösterelim. / Bilelim ki / millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin şikârdır.

Atatürk

Bu metinde üç cümle vardır. İkinci ve üçüncü cümle, bağlı cümlelerdir; bağlantı *ki* ile sağlanmıştır. *Ki* bağlama edatı, yardımcı ögedir.

1. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, / evvela / bizim kendi benliğimize ve milliyetimize / bu hürmeti / hissen, / fikren, / fiilen, / bütün ef'al ve harekâtımızla / gösterelim.

Cümlelerin Öğeleri:

gösterelim: yüklem
(biz: özne)

bütûn ef'al ve harekâtımızla: zarf

hissen: zarf

fikren: zarf

filen: zarf

bu hürmeti: belirtili nesne

bizim kendi benliğimize ve milliyetimize: yer tamlayıcısı

evvela: zarf

dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak: zarf

Kelime Grupları:

bütûn (s) / ef'al ve harekât (i): sıfat tamlaması

ef'al (i) / ve (be) / harekât (i): bağlama grubu

bu (s) / hürmet (i): sıfat tamlaması

bizim (ty) / kendi benliğimiz ve milliyetimiz (tn): belirtili isim tamlaması

kendi (s) / benliğimiz ve milliyetimiz (i): sıfat tamlaması

benliğimiz (i) / ve (be) / milliyetimiz (i): bağlama grubu

dünyanın bize hürmet göstermesini (bln) / istiyorsak (y): zarf-fiil grubu

dünyanın (ty) / bize hürmet göstermesi (tn): belirtili isim tamlaması

bize (yt) / hürmet gösterme (y): isim-fiil grubu

hürmet (i) / göster- (f): birleşik fiil

2. Bilelim.

Cümlelerin Öğeleri:

bilelim: yüklem

(biz: özne)

3. Milli benliğini bulmayan milletler, / başka milletlerin şikâridir.

Cümlelerin Öğeleri:

başka milletlerin şikâridir: yüklem

millî benliğini bulmayan milletler: özne

Kelime Grupları:

başka milletlerin (ty) / şikârı (tn): belirtili isim tamlaması

başka (s) / milletler (i): sıfat tamlaması

millî benliğini bulmayan (s) / milletler (i): sıfat tamlaması

millî benliğini (bln) / bulmayan (y): sıfat-fiil grubu

millî (s) / benlik (i): sıfat tamlaması

-3-

Kış, Haliç etrafında İstanbul'dakinden daha sert, daha sisli olur. / Bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş çamur parçalarını kırarak erkenden işe gidenler, mektep hocaları, celepler ve kasaplar, fabrikanın önünde bir parça dinlenirler; / kocaman bir duvara sırtlarını vererek üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş salep içerlerdi.

Sait Faik Abasıyanık, Semaver

Bu metinde üç cümle vardır. İkinci ve üçüncü cümleler bağlı cümlelerdir. Aralarındaki bağlantı {-di} ekiyle sağlanmıştır; özneleri ortaktır.

1. Kış, / Haliç etrafında / İstanbul'dakinden daha sert, daha sisli olur.

Cümlenin Öğeleri:

İstanbul'dakinden daha sert, daha sisli olur: yüklem

kış: özne

Haliç etrafında: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

İstanbul'dakinden daha sert, daha sisli (i) / ol- (yf): birleşik fiil

İstanbul'dakinden (i) / daha sert(i), / daha sisli (i): kısaltma grubu

daha (s) / sert (i): sıfat tamlaması

daha (s) / sisli (i): sıfat tamlaması

Haliç (ty) / etrafı (tn): belirtisiz isim tamlaması

2. Bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş çamur parçalarını kırarak erkenden işe gidenler, / mektep hocaları, celepler ve kasaplar, / fabrikanın önünde / bir parça / dinlenirler(di).

Cümlenin Öğeleri:

dinlenirler(di): yüklem

bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş çamur parçalarını kırarak erkenden işe gidenler: özne

mektep hocaları, celepler ve kasaplar: özne (Bu özne, ilk öznenin açıklayıcısıdır.)

bir parça: zarf

fabrikanın önünde: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş çamur parçalarını kırarak (z) / erkenden (z) / işe (yt) / gidenler (y): sıfat-fiil grubu

bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş çamur parçalarını (bln) / kırarak (y): zarf-fiil grubu

bozuk kaldırımların üzerinde buz tutmuş (s) / çamur parçaları (i): sıfat tamlaması

çamur (ty) / parçaları (tn): belirtisiz isim tamlaması

bozuk kaldırımların üzerinde (yt) / buz tutmuş (y): sıfat-fiil grubu

buz (i) / tut- (f): birleşik fiil

bözuk kaldırımların (ty) / üzeri (tn): belirtili isim tamlaması

bozuk (s) / kaldırımlar (i): sıfat tamlaması

mektep hocaları, (i) / celepler (i) / ve (be) / kasaplar (i): bağlama grubu

mektep (ty) / hocaları (tn): belirtisiz isim tamlaması

fabrikanın (ty) / önü (tn): belirtili isim tamlaması

bir (s) / parça (i): sıfat tamlaması

3. Kocaman bir duvara sırtlarını vererek / üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş salep / içerlerdi.

Cümlelerin Öğeleri:

içerlerdi: yüklem

(onlar: özne)

üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş salep: belirtisiz nesne

kocaman bir duvara sırtlarını vererek: zarf

Kelime Grupları:

üstüne zencefil ve tarçın serpilmiş (s) / salep (i): sıfat tamlaması

üstüne (yt) / zencefil ve tarçın (ö) / serpilmiş (y): sıfat-fiil grubu

zencefil (i) / ve (be) / tarçın (i): bağlama grubu
kocaman bir duvara (yt) / sırtlarını vererek (y): zarf-fiil grubu
sırtlarını (i) / ver- (f): birleşik fiil
kocaman (s) / bir duvar (i): sıfat tamlaması
bir (s) / duvar (i): sıfat tamlaması

-4-

Bu yarı aydınlık gecede / siyahımtırak bir mavinin bütün değişik şekilleri kucakladığı bu bahçede, / insanın içini bayıltan hanımeli, gül ve salkım kokuları / bin bir ot kokusuna / karışıyordu.

Halide Edip Adivar, Kalp Ağrısı

Cümlelerin Ögeleri:*karışıyordu*: yüklem*insanın içini bayıltan hanımeli, gül ve salkım kokuları*: özne*bin bir ot kokusuna*: yer tamlayıcısı*siyahımtırak bir mavinin bütün değişik şekilleri kucakladığı bu bahçede*: yer tamlayıcısı*bu yarı aydınlık gecede*: zarf**Kelime Grupları:***insanın içini bayıltan (s) / hanımeli, gül ve salkım kokuları (i)*: sıfat tamlaması*hanımeli, gül ve salkım (ty) / kokuları (tn)*: belirtisiz isim tamlaması*hanımeli (i), / gül (i) / ve (be) / salkım (i)*: bağlama grubu*insanın içini (bln) / bayıltan (y)*: sıfat-fiil grubu*insanın (ty) / içi (tn)*: belirtili isim tamlaması*bin bir (s) / ot kokusu (i)*: sıfat tamlaması*ot (ty) / kokusu (tn)*: belirtisiz isim tamlaması*bin (i) / bir (i)*: sayı grubu*siyahımtırak bir mavinin bütün değişik şekilleri kucakladığı (s) / bu bahçe (i)*: sıfat tamlaması*bu (s) / bahçe (i)*: sıfat tamlaması*siyahımtırak bir mavinin (ty) / bütün değişik şekilleri kucakladığı (tn)*: belirtili isim tamlaması

bütün değişik şekilleri (bln) / kucakladığı (y): sıfat-fiil grubu
bütün (s) / değişik şekiller (i): sıfat tamlaması
değişik (s) / şekiller (i): sıfat tamlaması
siyahımtırak (s) / bir mavi (i): sıfat tamlaması
bir (s) / mavi (i): sıfat tamlaması
bu (s) / yarı aydınlık gece (i): sıfat tamlaması
yarı aydınlık (s) / gece (i): sıfat tamlaması
yarı (s) / aydınlık (i): sıfat tamlaması

-5-

Cenap Şahabeddin, çocukluğumdan beri sevdiğim bir şairdir... / Geçenlerde تنها bir gece gezintisinde, unutulmuş zannettiğim bazı mısralarının, mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları gibi birden hafızamın uzak dalları üzerinde ötüştüklerini duydum.

Ahmet Haşim, Bize Göre

Bu metinde iki cümle vardır:

1. Cenap Şahabeddin, / çocukluğumdan beri sevdiğim bir şairdir.

Cümlenin Öğeleri:

çocukluğumdan beri sevdiğim bir şairdir: yüklem
Cenap Şahabeddin: özne

Kelime Grupları:

çocukluğumdan beri sevdiğim (s) / bir şair (i): sıfat tamlaması
bir (s) / şair (i): sıfat tamlaması
çocukluğumdan beri (z) / sevdiğim (y): sıfat- fiil grubu
çocukluğumdan (i) / beri (çe): edat grubu
Cenap Şahabeddin: kişi ismi grubu

2. Geçenlerde / تنها bir gece gezintisinde, / unutulmuş zannettiğim bazı mısralarının, mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları gibi birden hafızamın uzak dalları üzerinde ötüştüklerini / duydum.

Cümlelerin Ögeleri:

duydum: yüklem

(ben: özne)

unutulmuş zannettiğim bazı mısralarının, mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları gibi birden hafızamın uzak dalları üzerinde ötüştüklerini: belirtili nesne

tenha bir gece gezintisinde: zarf

geçenlerde: zarf

Kelime Grupları:

unutulmuş zannettiğim bazı mısralarının (ty) / mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları gibi birden hafızamın uzak dalları üzerinde ötüştükleri (tn): belirtili isim tamlaması

mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları gibi (z) / birden (z) / hafızamın uzak dalları üzerinde (yt) / ötüştükleri (y): sıfat-fiil grubu

hafızamın uzak dalları (ty) / üzeri (tn): belirtisiz isim tamlaması

hafızamın (ty) / uzak dalları (tn): belirtili isim tamlaması

uzak (s) / dallar (i): sıfat tamlaması

mehtaptan cesaret alan titrek kış kuşları (i) / gibi (çe): edat grubu

mehtaptan cesaret alan (s) / titrek kış kuşları (i): sıfat tamlaması

titrek (s) / kış kuşları (i): sıfat tamlaması

kış (ty) / kuşları (tn): belirtisiz isim tamlaması

mehtaptan (yt) / cesaret alan (y): sıfat-fiil grubu

cesaret (i) / al- (f): birleşik fiil

unutulmuş zannettiğim (s) / bazı mısralar (i): sıfat tamlaması

bazı (s) / mısralar (i): sıfat tamlaması

unutulmuş (z) / zannettiğim (y): sıfat-fiil grubu

zann (i) / et- (yf): birleşik fiil

tenha (s) / bir gece gezintisi (i): sıfat tamlaması

bir (s) / gece gezintisi (i): sıfat tamlaması

gece (ty) / gezintisi (tn): belirtisiz isim tamlaması

Bir limonlukta hapsedildiği için, uzaklarda kalan diğer hemcinsleri gibi öğle güneşlerinde sıcak toprağa gölge salamayan, yağmurlarda

ıslanamayan, fırtınalarda sarsılmayan, semayı, yıldızları, ayı görmeye görmeye unutan şu ağaç, / bulunduğu köşede / acaba / mesut muydu?

Ahmet Haşim, Bize Göre

Cümlelerin Ögeleri:

mesut muydu: yüklem

bir limonlukta hapsedildiği için, uzaklarda kalan diğer hemcinsleri gibi öğle güneşlerinde sıcak toprağa gölge salamayan, yağmurlarda ıslanamayan, fırtınalarda sarsılmayan, semayı, yıldızları, ayı görmeye görmeye unutan şu ağaç: özne

acaba: yardımcı öge

bulunduğu köşede: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bir limonlukta hapsedildiği için, uzaklarda kalan diğer hemcinsleri gibi öğle güneşlerinde sıcak toprağa gölge salamayan (s), / yağmurlarda ıslanamayan (s), / fırtınalarda sarsılmayan (s), / semayı, yıldızları, ayı görmeye görmeye unutan (s) / şu ağaç (i): sıfat tamlaması

şu (s) / ağaç (i): sıfat tamlaması

semayı (bln), / yıldızları (bln), / ayı (bln) / görmeye görmeye (z) / unutan (y): sıfat-fiil grubu

görmeye (i) / görmeye (i): tekrar grubu

fırtınalarda (z) / sarsılmayan (y): sıfat-fiil grubu

yağmurlarda (z) / ıslanamayan (y): sıfat-fiil grubu

bir limonlukta hapsedildiği için (z), / uzaklarda kalan diğer hemcinsleri gibi (z), / öğle güneşlerinde (z) / sıcak toprağa (yt) / gölge salamayan (y): sıfat-fiil grubu

gölge (i) / sal- (f): birleşik fiil

sıcak (s) / toprak (i): sıfat tamlaması

öğle (ty) / güneşleri (tn): belirtisiz isim tamlaması

uzaklarda kalan diğer hemcinsleri (i) / gibi (çe): edat grubu

uzaklarda kalan (s) / diğer hemcinsler (i): sıfat tamlaması

uzaklarda (yt) / kalan (y): sıfat-fiil grubu

diğer (s) / hemcinsler (i): sıfat tamlaması

bir limonlukta hapsedildiği (i) / için (çe): edat grubu

bir limonlukta (yt) / hapsedildiği (y): sıfat-fiil grubu

haps (i) / edil- (yf): birleşik fiil
bir (s) / limonluk (i): sıfat tamlaması
bulunduğu (s) / köşe (i): sıfat tamlaması

- 7 -

**Beyaz yelkenlerinde ölgün bir kızılığın
Titrek son akisleri dalgalandı belirsiz; /
Toplanırken göklerde bulutlar yığın yığın,
Hırçın bir fırtınayı düşünüyordu deniz.**

Ali Mümtaz Arolat, Bir Gemi Yelken Açtı

Bu şiirde iki cümle vardır:

1. Beyaz yelkenlerinde / ölgün bir kızılığın titrek son akisleri / dalgalandı / belirsiz.

Cümlenin Öğeleri:

dalgalandı: yüklem
ölgün bir kızılığın titrek son akisleri: özne
belirsiz: zarf
beyaz yelkenlerinde: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

ölgün bir kızılığın (ty) / titrek son akisleri (tn): belirtili isim tamlaması
titrek (s) / son akisler (i): sıfat tamlaması
son (s) / akisler (i): sıfat tamlaması
ölgün (s) / bir kızılık (i): sıfat tamlaması
bir (s) / kızılık (i): sıfat tamlaması
beyaz (s) / yelkenler (i): sıfat tamlaması

2. Toplanırken göklerde bulutlar yığın yığın, / Hırçın bir fırtınayı / düşünüyordu / deniz.

Cümlenin Öğeleri:

düşünüyordu: yüklem

deniz: özne

hırçın bir fırtınayı: belirtili nesne

toplanırken göklerde bulutlar yığın yığın: zarf

Kelime Grupları:

hırçın (s) / bir fırtına (i): sıfat tamlaması

bir (s) / fırtına (i): sıfat tamlaması

bulutlar (ö) / göklerde (yt) / yığın yığın (z) / toplanırken (y): zarf-fiil grubu

yığın (i) / yığın (i): tekrar grubu

-8-

**Delikanlım, işaret aldığın gün atandan
Yürüyeceksin... / Millet yürüyecek arkandan. /
Sana selam getirdim Ulubatlı Hasan'dan ... /
Sen ki burçlara bayrak olacak kumaştasın; /
Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın.**

Arif Nihat Asya, Fetih Marşı

Bu şiirde beş cümle vardır:

1. Delikanlım, / işaret aldığın gün atandan / yürüyeceksin.

Cümlelerin Öğeleri:

yürüyeceksin: yüklem

(*sen:* özne)

işaret aldığın gün atandan: zarf

delikanlım: yardımcı öge

Kelime Grupları:

atandan işaret aldığın (s) / gün (i): sıfat tamlaması

atandan (yt) / işaret aldığın (y): sıfat-fiil grubu

işaret (i) / al- (f): birleşik fiil

2. Millet / yürüyecek / arkandan.**Cümlelerin Öğeleri:***yürüyecek*: yüklem*millet*: özne*arkandan*: yer tamlayıcısı**3. Sana / selam getirdim / Ulubatlı Hasan'dan.****Cümlelerin Öğeleri:***selam getirdim*: yüklem*(ben*: özne)*sana*: yer tamlayıcısı*Ulubatlı Hasan'dan*: yer tamlayıcısı**Kelime Grupları:***selam (i) / getir- (f)*: birleşik fiil*Ulubatlı Hasan*: kişi ismi grubu**4. Sen ki / burçlara bayrak olacak kumaştasın.****Cümlelerin Öğeleri:***burçlara bayrak olacak kumaştasın*: yüklem*sen ki*: özne (*ki*: yardımcı öge)**Kelime Grupları:***burçlara bayrak olacak (s) / kumaş (i)*: sıfat tamlaması*burçlara (yt) / bayrak olacak (y)*: sıfat-fiil grubu*bayrak (i) / ol- (yf)*: birleşik fiil**5. Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın.****Cümlelerin Öğeleri:***Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın*: yüklem*(sen*: özne)

Kelime Grupları:

Fatih'in İstanbul'u fethettiği (s) / yaş (i): sıfat tamlaması

Fatih'in (ty) / İstanbul'u fethettiği (tn): belirtili isim tamlaması

İstanbul'u (bln) / fethettiği (y): sıfat-fiil grubu

feth (i) / et- (yf): birleşik fiil

-9-

Vakit vakit ince bir yağmur serpeliyordu. / Güneş yoktu. / Nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri aksediordu.

Ömer Seyfettin, Yalnız Efe

Bu metinde üç cümle vardır:

1. Vakit vakit / ince bir yağmur / serpeliyordu.

Cümlelerin Öğeleri:

serpeliyordu: yüklem

ince bir yağmur: özne

vakit vakit: zarf

Kelime Grupları:

ince (s) / bir yağmur (i): sıfat tamlaması

bir (s) / yağmur (i): sıfat tamlaması

vakit (i) / vakit (i): tekrar grubu

2. Güneş / yoktu.

Cümlelerin Öğeleri:

yoktu: yüklem

güneş: özne

3. Nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten / faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri / aksediordu.

Cümlelerin Ögeleri:*aksediyordu*: yüklem*faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır gamlı guguk sesleri*: özne*nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran dumanlı gökten*: yer tamlayıcısı**Kelime Grupları:***aks (i) / et- (yf)*: birleşik fiil*faniliğin geçmiş saatlerini hatırlatır (s) / gamlı guguk sesleri (i)*: sıfat tamlaması*gamlı (s) / guguk sesleri (i)*: sıfat tamlaması*guguk (ty) / sesleri (tn)*: belirtisiz isim tamlaması*faniliğin geçmiş saatlerini (bln) / hatırlatır (y)*: sıfat-fiil grubu*faniliğin (ty) / geçmiş saatleri (tn)*: belirtili isim tamlaması*geçmiş (s) / saatler (i)*: sıfat tamlaması*nihayetsiz mor bir kubbeyi andıran (s) / dumanlı gök (i)*: sıfat tamlaması*dumanlı (s) / gök (i)*: sıfat tamlaması*nihayetsiz mor bir kubbeyi (bln) / andıran (y)*: sıfat-fiil grubu*nihayetsiz (s) / mor bir kubbe (i)*: sıfat tamlaması*mor (s) / bir kubbe (i)*: sıfat tamlaması*bir (s) / kubbe (i)*: sıfat tamlaması**-10-**

Sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazı ibadet külahını geçirmiş olan ak sakallı bey, تنها odasında seccadesine oturmuş, boynu bükük Yasin okurken, dışarıda mahzun ve belirsiz bir yağmur serpeyor, / iç avlunun siyah taşlarındaki taze ve sıcak kanlar üstüne, sahipleri görünmeyen samimi gözyaşları gibi damlıyordu.

Ömer Seyfettin, Ferman

Yukarıdaki metinde iki cümle vardır. Bu cümleler, {-du} ekiyle birbirine bağlanmış bağlı cümlelerdir; özneleri ortaktır.

1. Sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazı ibadet külahını geçirmiş olan ak sakallı bey, تنها odasında seccadesine oturmuş, boynu bükük Yasin okurken / dışarıda / mahzun ve belirsiz bir yağmur / serpeyor(du).

Cümlelerin Ögeleri:

serpeliyor(du): yüklem

mahzun ve belirsiz bir yağmur: özne

dışarıda: yer tamlayıcısı

sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazı ibadet külahını geçirmiş olan ak sakallı bey, تنها odasında seccadesine oturmuş, boynu

bükük Yasin okurken: zarf

Kelime Grupları:

mahzun ve belirsiz (s) / bir yağmur (i): sıfat tamlaması

bir (s) / yağmur (i): sıfat tamlaması

mahzun (i) / ve (be) / belirsiz (i): bağlama grubu

sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazı ibadet külahını geçirmiş olan ak sakallı bey (ö) / تنها odasında (yt) / seccadesine oturmuş (z) / boynu bükük (z) / Yasin (bsn) / okurken: zarf-fiil grubu

boynu (i) / bükük (i): kısaltma grubu

seccadesine (yt) / oturmuş (oturup, oturmuş olarak) (y): zarf-fiil grubu

tenha (s) / oda (i): sıfat tamlaması

sırmalı resmî kavuğunu çıkararak başına mütevazı ibadet külahını geçirmiş olan (s) / ak sakallı bey (i): sıfat tamlaması

ak sakallı (s) / bey (i): sıfat tamlaması

ak (s) / sakal (i): sıfat tamlaması

sırmalı resmî kavuğunu çıkararak (z) / başına (yt) / mütevazı ibadet külahını (bln) / geçirmiş olan (y): sıfat-fiil grubu

geçirmiş (i) / ol- (yf): birleşik fiil

mütevazı (s) / ibadet külahı (i): sıfat tamlaması

ibadet (ty) / külahı (tn): belirtisiz isim tamlaması

sırmalı resmî kavuğunu (bln) / çıkararak (y): zarf-fiil grubu

sırmalı (s) / resmî kavuk (i): sıfat tamlaması

resmî (s) / kavuk (i): sıfat tamlaması

2. İç avlunun siyah taşlarındaki taze ve sıcak kanlar üstüne, / sahipleri görünmeyen samimi gözyaşları gibi / damlıyordu.

Cümlelerin Ögeleri:

damlıyordu: yüklem

(o: özne)

sahipleri görünmeyen samimi gözyaşları gibi: zarf

iç avlunun siyah taşlarındaki taze ve sıcak kanlar üstüne: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

sahipleri görünmeyen samimi gözyaşları (i) / gibi (çe): edat grubu

sahipleri görünmeyen (s) / samimi gözyaşları (i): sıfat tamlaması

samimi (s) / gözyaşları (i): sıfat tamlaması

sahipleri (ö) / görünmeyen (y): sıfat-fiil grubu

iç avlunun siyah taşlarındaki taze ve sıcak kanlar (ty) / üstü (tn): belirtisiz isim tamlaması

iç avlunun siyah taşlarındaki (s) / taze ve sıcak kanlar (i): sıfat tamlaması

taze ve sıcak (s) / kanlar (i): sıfat tamlaması

taze (i) / ve (be) / sıcak (i): bağlama grubu

iç avlunun (ty) / siyah taşları (tn): belirtili isim tamlaması

siyah (s) / taşlar (i): sıfat tamlaması

iç (s) / avlu (i): sıfat tamlaması

-11-

Sahipsiz olan memleketin batması haktır; /

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat

Bu beyitte iki cümle vardır:

1. Sahipsiz olan memleketin batması / haktır.

Cümlenin Ögeleri:

haktır: yüklem

sahipsiz olan memleketin batması: özne

Kelime Grupları:

sahipsiz olan memleketin (ty) / batması (tn): belirtili isim tamlaması

sahipsiz olan (s) / memleket (i): sıfat tamlaması

sahipsiz (i) / ol- (yf): birleşik fiil

2. Sen sahip olursan / bu vatan / batmayacaktır.

Cümlelerin Öğeleri:

batmayacaktır: yüklem

bu vatan: özne

sen sahip olursan: zarf

Kelime Grupları:

bu (s) / vatan (i): sıfat tamlaması

sen (ö) / sahip olursan (y): zarf-fiil grubu

sahip (i) / ol- (yf): birleşik fiil

-12-

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın? /
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın. /
Herc ü merc ettiğin edvara da yetmez o kitap /
Seni ancak ebediyetler eder istiap.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat

Bu şiirde dört cümle vardır:

1. Sana dar gelmeyecek makberi / kimler / kazsın?

Cümlelerin Öğeleri:

kazsın: yüklem

kimler: özne

sana dar gelmeyecek makberi: belirtili nesne

Kelime Grupları:

sana dar gelmeyecek (s) / makber (i): sıfat tamlaması

sana (yt) / dar gelmeyecek (y): sıfat-fiil grubu

dar (i) / gel- (f): birleşik fiil

2. "Gömelim gel seni tarihe" desem / sığmazsın.

Cümlelerin Öğeleri:

sığmazsın: yüklem

(*sen*: özne)

"*Gömelim gel seni tarihe*" *desem*: zarf

Kelime Grupları:

"*Gömelim gel seni tarihe*" (*bsn*) / *desem* (*y*): zarf-fiil grubu

gel (*yö*) / *seni* (*bn*) / *tarihe* (*yt*) / *gömelim* (*y*) /: cümle

gel: *haydi* anlamında kalıplaşmış yardımcı öge

3. Herc ü merc ettiğin edvara da / yetmez / o kitap.

Cümlelerin Öğeleri:

yetmez: yüklem

o kitap: özne

herc ü merc ettiğin edvara da: yer tamlayıcısı (*da*: yardımcı öge)

Kelime Grupları:

o (*s*) / *kitap* (*i*): sıfat tamlaması

herc ü merc ettiğin (*s*) / *edvar* (*i*): sıfat tamlaması

herc ü merc (*i*) / *et-* (*yf*): birleşik fiil

herc (*i*) / *ü* (*be*) / *merc* (*i*): bağlama grubu

4. Seni / ancak ebediyetler / eder istiap.

Cümlelerin Öğeleri:

istiap eder: yüklem

ancak ebediyetler: özne (*ancak*: yardımcı öge)

seni: belirtili nesne

Kelime Grupları:

istiap (*i*) / *et-* (*yf*): birleşik fiil

-13-

**Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var. /
Ulusun, / korkma / nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?**

Mehmet Akif Ersoy, İstiklal Marşı

Bu şiirde dört cümle vardır:

- 1. Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar, /
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim / var.**

Cümlelerin Öğeleri:

var: yüklem

benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim: özne

garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar: zarf

Kelime Grupları:

benim (ty) / iman dolu göğsüm gibi serhaddim (tn): belirtili isim tamlaması

iman dolu göğsüm gibi (s) / serhad (i): sıfat tamlaması

iman dolu göğsüm (i) / gibi (çe): edat grubu

iman dolu (s) / göğüs (i): sıfat tamlaması

iman (i) / dolu (i): kısaltma grubu

garbın afakını (bln) / çelik zırhlı duvar (ö) / sarmışsa (y): zarf-fiil grubu

çelik zırhlı (s) / duvar (i): sıfat tamlaması

çelik (s) / zırh (i): sıfat tamlaması

garbın (ty) / afakı (tn): belirtili isim tamlaması

2. Ulusun.

Cümlelerin Öğeleri:

ulusun: yüklem

(o: özne)

3. Korkma.

Cümlelerin Öğeleri:

korkma: yüklem

(*sen*: özne)

4. Nasıl / böyle bir iman / boğar, / Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Cümlelerin Öğeleri:

boğar: yüklem

medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar: özne

böyle bir iman: belirtili nesne

nasıl: zarf

Kelime Grupları:

medeniyet dediğin (s) / tek dişi kalmış canavar (i): sıfat tamlaması

tek dişi kalmış (s) / canavar (i): sıfat tamlaması

tek dişi (ö) / kalmış (y): sıfat-fiil grubu

tek (s) / dişi (i): sıfat tamlaması

medeniyet (bsn) / dediğin (y): sıfat-fiil grubu

böyle (s) / bir iman (i): sıfat tamlaması

bir (s) / iman (i): sıfat tamlaması

-14-

Geçmişten adam hisse kaparmış ... / Ne masal şey. /

Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi ? /

"Tarihi"ni "tekerrür" diye tarif ediyorlar; /

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?

Mehmet Akif Ersoy, Safahat

Bu şiirde beş cümle vardır:

1. Geçmişten / adam / hisse kaparmış.

Cümlenin Öğeleri:

hisse kaparmış: yüklem

adam: özne

geçmişten: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

hisse (i) / kap- (f): birleşik fiil

2. Ne masal şey.

Cümlenin Öğeleri:

ne masal şey: yüklem

o: özne

Kelime Grupları:

ne masal (s) / şey (i): sıfat tamlaması

ne (s) / masal (i): sıfat tamlaması

3. Beş bin senelik kıssa / yarım hisse mi / verdi?

Cümlenin Öğeleri:

verdi: yüklem

beş bin senelik kıssa: özne

yarım hisse mi: belirtisiz nesne ({-mi}): yardımcı öge

Kelime Grupları:

beş bin senelik (s) / kıssa (i): sıfat tamlaması

beş bin (s) / senelik (i): sıfat tamlaması

beş (s) / bin (i): sıfat tamlaması

yarım (s) / hisse (i): sıfat tamlaması

4. Tarihi / "tekerrür " diye / tarif ediyorlar.

Cümlelerin Öğeleri:

tarif ediyorlar: yüklem

(onlar: özne)

tarihi: belirtili nesne

"tekerrür" diye: zarf

Kelime Grupları:

tarif (i) / et- (yf): birleşik fiil

tekerrür (i) / diye (çe): edat grubu

5. Hiç / ibret alınsaydı / tekerrür mü ederdi?

Cümlelerin Öğeleri:

tekerrür mü ederdi: yüklem ({-mü}: yardımcı öge)

(o: özne)

hiç: zarf

ibret alınsaydı: zarf

Kelime Grupları:

tekerrür (i) / et- (yf): birleşik fiil

ibret (i) / alın- (f): birleşik fiil

-15-

Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
Nadir duyabildiği taze bir heyecanla,
Karıştım o gün bu gün bu zavallı çobanla
Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına./
Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına.

Kemalettin Kamu, Bingöl Çobanları

Bu şiirde iki cümle vardır:

**1. Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
Nadir duyabildiği taze bir heyecanla /
Karıştım / o gün bu gün / bu zavallı çobanla /
Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına.**

Cümlelerin Öğeleri:

karıştım: yüklem

(*ben*: özne)

Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına: yer tamlayıcısı

bu zavallı çobanla: zarf

o gün bu gün: zarf

şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun nadir duyabildiği taze bir heyecanla: zarf

Kelime Grupları:

Bingöl yaylalarının (ty) / mavi dumanları (tn): belirtili isim tamlaması

mavi (s) / dumanlar (i): sıfat tamlaması

Bingöl (ty) / yaylaları (tn): belirtisiz isim tamlaması

bu (s) / zavallı çoban (i): sıfat tamlaması

zavallı (s) / çoban (i): sıfat tamlaması

o gün (i) / bu gün (i): tekrar grubu

o (s) / gün (i): sıfat tamlaması

bu (s) / gün (i): sıfat tamlaması

şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun nadir duyabildiği (s) / taze bir heyecan (i): sıfat tamlaması

taze (s) / bir heyecan (i): sıfat tamlaması

bir (s) / heyecan (i): sıfat tamlaması

şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun (ty) / nadir duyabildiği (tn): belirtili isim tamlaması

nadir (z) / duyabildiği (y): sıfat-fiil grubu

duya (zf) / bil- (yf): birleşik fiil

şehrin uğultusundan usanmış (s) / ruh (i): sıfat tamlaması

şehrin uğultusundan (yt) / usanmış (y): sıfat-fiil grubu

şehrin (ty) / uğultusu (tn): belirtili isim tamlaması

2. Gönlümü / yayla yaptım / Bingöl çobanlarına.

Cümlelerin Öğeleri:

yayla yaptım: yüklem

(*ben*: özne)

gönlümü: belirtili nesne

Bingöl çobanlarına: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

yayla (i) / yap -(y)ff: birleşik fiil

Bingöl (ty) / çobanları (tn): belirtisiz isim tamlaması

-16-

İstanbul'da çok zaman yaşamış, yaşadıkça birçok semtleri sevmiş, sevdikçe onları zamanın derinliğine doğru enine boyuna öğrenmiş bir insan, yaşı ilerledikçe, öğrendikleriyle o kadar dolar / ki / bu şehrin sonu gelmez güzellikleri olduğuna inanır.

Yahya Kemal Beyatlı, Aziz İstanbul

Bu metinde, iki cümle vardır. Bunlar *ki* bağlama edatı ile bağlanmış bağlı cümlelerdir. *Ki*, yardımcı ögedir; özne ve birinci zarf ortaktır.

1. İstanbul'da çok zaman yaşamış, yaşadıkça birçok semtleri sevmiş, sevdikçe onları zamanın derinliğine doğru enine boyuna öğrenmiş bir insan / yaşı ilerledikçe / öğrendikleriyle / o kadar / dolar.

Cümlelerin Öğeleri:

dolar: yüklem

İstanbul'da çok zaman yaşamış, yaşadıkça birçok semtleri sevmiş, sevdikçe onları zamanın derinliğine doğru enine boyuna öğrenmiş bir insan: özne

yaşı ilerledikçe: zarf

öğrendikleriyle: zarf

o kadar: zarf

Kelime Grupları:

- İstanbul'da çok zaman yaşamış (s) / yaşadıkça birçok semtleri sevmiş (s) / sevdikçe onları zamanın derinliğine doğru enine boyuna öğrenmiş (s) / bir insan (i):* sıfat tamlaması
bir (s) / insan (i): sıfat tamlaması
sevdiğçe (z) / onları (bln) / zamanın derinliğine doğru (z) / enine boyuna (z) / öğrenmiş (y): sıfat-fiil grubu
enine (i) / boyuna (i): tekrar grubu
zamanın derinliğine (i) / doğru (çe): edat grubu
zamanın (ty) / derinliği (tn): belirtili isim tamlaması
yaşadıkça (z) / birçok semtleri (bln) / sevmiş (y): sıfat-fiil grubu
birçok (s) / semtler (i): sıfat tamlaması
İstanbul'da (yt) / çok zaman (z) / yaşamış (y): sıfat-fiil grubu
çok (s) / zaman (i): sıfat tamlaması
yaşı (ö) / ilerledikçe (y): zarf-fiil grubu
o (i) / kadar (çe): edat grubu

2. Bu şehrin sonu gelmez güzellikleri olduğuna / inanır.**Cümlelerin Öğeleri:**

- inanır:* yüklem
(o: özne)
bu şehrin sonu gelmez güzellikleri olduğuna: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

- bu şehrin sonu gelmez güzellikleri (ö) / olduğu (y):* sıfat-fiil grubu
bu şehrin (ty) / sonu gelmez güzellikleri (tn): belirtili isim tamlaması
sonu gelmez (s) / güzellikler (i): sıfat tamlaması
sonu (i) / gelme- (f): birleşik fiil
bu (s) / şehir (i): sıfat tamlaması

-17-

**Ulu mabet! Seni ancak bu sabah anlıyorum;/
 Ben de bir varisin olmakla bugün mağrurum;/
 Bir zaman hendeseden abide zannettimdi;/
 Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi,**

**Senelerden beri rüyada görüp özlediğim
Cetlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim.**

Yahya Kemal Beyatlı, Süleymaniye'de Bayram Sabahı

Bu şiirde dört cümle vardır. *Ulu mabet* sıfat tamlaması, bu dört cümle için ortak yardımcı ögedir:

1. Ulu mabet! Seni / ancak bu sabah / anlıyorum.

Cümlenin Öğeleri:

anlıyorum: yüklem
(ben: özne)
seni: belirtili nesne
ancak bu sabah: zarf (*ancak*: yardımcı öge)
ulu mabet: yardımcı öge

Kelime Grupları:

bu (s) / sabah (i): sıfat tamlaması
ulu (s) / mabet (i): sıfat tamlaması

2. Ben de / bir varisin olmakla / bugün / mağrurum.

Cümlenin Öğeleri:

mağrurum: yüklem
ben de: özne (*de*: yardımcı öge)
bugün: zarf
bir varisin olmakla: zarf

Kelime Grupları:

bir varisin (i) / ol- (yf): birleşik fiil
bir (s) / varis (i): sıfat tamlaması

3. Bir zaman / hendeseden abide / zannettimdi.

Cümlenin Öğeleri:

zannettimdi: yüklem

(ben: özne)

hendeseden abide: zarf

bir zaman: zarf

Kelime Grupları:

zann (i) / et- (yf): birleşik fiil

hendeseden (s) / abide (i): sıfat tamlaması

bir (s) / zaman (i): sıfat tamlaması

4. Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi, / Senelerden beri rüyada görüp özlediğim Cetlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim.

Cümlenin Öğeleri:

senelerden beri rüyada görüp özlediğim cetlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim: yüklem

(ben: özne)

kubben altında bu cumhura bakarken şimdi: zarf

Kelime Grupları:

senelerden beri rüyada görüp özlediğim cetlerin mağfiret iklimine girmiş (i) / gibi (çe): edat grubu

senelerden beri rüyada görüp özlediğim cetlerin mağfiret iklimine (yt) / girmiş (y): sıfat-fiil grubu

senelerden beri rüyada görüp özlediğim cetlerin (ty) / mağfiret iklimi (tn): belirtili isim tamlaması

mağfiret (ty) / iklimi (tn): belirtisiz isim tamlaması

senelerden beri rüyada görüp özlediğim (s) / cetler (i): sıfat tamlaması

senelerden beri rüyada görüp (z) / özlediğim (y): sıfat-fiil grubu

senelerden beri (z) / rüyada (yt) / görüp (y): zarf-fiil grubu

senelerden (i) / beri (çe): edat grubu

şimdi (z) / kubben altında (yt) / bu cumhura (yt) / bakarken (y): zarf-fiil grubu

bu (s) / cumhur (i): sıfat tamlaması

kubben (ty) / altı (tn): belirtisiz isim tamlaması

-18-

Bir lahzada bir pancur açılmış gibi yazdan
 Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan. /
 Coşmuş gine bir aşkın uzak hatırasıyla /
 Aksetti uyanmış tepelerden sırasıyla, /
 Dağ dağ o güzel ses bütün etrafı gezindi; /
 Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi.

Yahya Kemal Beyatlı, Ses

Bu şiirde beş cümle vardır:

1. Bir lahzada / bir pancur açılmış gibi yazdan /
 Bir bestenin engin sesi / yükseldi / Boğaz'dan.

Cümlelerin Öğeleri:

yükseldi: yüklem

bir bestenin engin sesi: özne

Boğaz'dan: yer tamlayıcısı

bir lahzada: zarf

bir pancur açılmış gibi yazdan: zarf

Kelime Grupları:

bir bestenin (ty) / engin sesi (tn): belirtili isim tamlaması

engin (s) / ses (i): sıfat tamlaması

bir (s) / beste (i): sıfat tamlaması

bir (s) / lahza (i): sıfat tamlaması

yazdan bir pancur açılmış (i) / gibi (çe): edat grubu

yazdan (yt) / bir pancur (ö) / açılmış (y): sıfat-fiil grubu

bir (s) / pancur (i): sıfat tamlaması

2. Coşmuş / gine / bir aşkın uzak hatırasıyla.

Cümlelerin Öğeleri:

coşmuş: yüklem

(o): özne

gine: zarf

bir aşkın uzak hatırasıyla: zarf

Kelime Grupları:

bir aşkın (ty) / uzak hatırası (tn): belirtili isim tamlaması
uzak (s) / hatıra (i): sıfat tamlaması
bir (s) / aşk (i): sıfat tamlaması

3. Aksetti / uyanmış tepelerden / sırasıyla.

Cümlelerin Öğeleri:

aksetti: yüklem
(o: özne)
uyanmış tepelerden: yer tamlayıcısı
sırasıyla: zarf

Kelime Grupları:

aks (i) / et- (yf): birleşik fiil
uyanmış (s) / tepeler (i): sıfat tamlaması

4. Dağ dağ / o güzel ses / bütün etrafı / gezindi.

Cümlelerin Öğeleri:

gezindi: yüklem
o güzel ses: özne
bütün etrafı: belirtili nesne
dağ dağ: zarf

Kelime Grupları:

o (s) / güzel ses (i): sıfat tamlaması
güzel (s) / ses (i): sıfat tamlaması
bütün (s) / etraf (i): sıfat tamlaması
dağ (i) / dağ (i): tekrar grubu

5. Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine / sindi.

Cümlelerin Öğeleri:

sindi: yüklem
(o: özne)
görmüş ve geçirmiş denizin kalbine: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

görmüş ve geçirmiş denizin (ty) / kalbi (tn): belirtili isim tamlaması
görmüş ve geçirmiş (s) / deniz (i): sıfat tamlaması
görmüş (i) / ve (be) / geçirmiş (i): bağlama grubu

-19-

Milliyetimizin en büyük abidesi olan Süleymaniye'de kaderin her cihetten mehib ve güzel tecellisini görmemek muhaldir. / Mimarı Sinan gibi bir dâhi, kemal yaşında olmasaydı, bu eser vücut bulmazdı; / lakin banisi Süleyman gibi fatih ve zengin bir padişah, o mimara, bir şaheser yaratmanın hudutsuz imkânlarını vermeseydi, bu eser gine vücut bulmazdı.

Yahya Kemal Beyatlı, Aziz İstanbul

Bu metinde üç cümle vardır. İkinci ve üçüncü cümle, yapı bakımından bağlı cümlelerdir. Bağlantı, *lakin* ile sağlanmışır; özneler ortakır.

1. Milliyetimizin en büyük abidesi olan Süleymaniye'de kaderin her cihetten mehib ve güzel tecellisini görmemek / muhaldir.

Cümlenin Öğeleri:

muhaldir: yüklem

milliyetimizin en büyük abidesi olan Süleymaniye'de kaderin her cihetten mehib ve güzel tecellisini görmemek: özne

Kelime Grupları:

milliyetimizin en büyük abidesi olan Süleymaniye'de (yt) / kaderin her cihetten mehib ve güzel tecellisini (bln) / görmemek (y): isim-fiil grubu
kaderin (ty) / her cihetten mehib ve güzel tecellisi (tn): belirtili isim tamlaması

her cihetten mehib ve güzel (s) / tecelli (i): sıfat tamlaması

her cihetten (s) / mehib ve güzel (i): sıfat tamlaması

mehib (i) / ve (be) / güzel (i): bağlama grubu

her (i) / cihetten (çe): edat grubu

milliyetimizin en büyük abidesi olan (s) / Süleymaniye (i): sıfat tamlaması

milliyetimizin en büyük abidesi (i) / ol- (yf): birleşik fiil
milliyetimizin (ty) / en büyük abidesi (tn): belirtili isim tamlaması
en büyük (s) / abide (i): sıfat tamlaması
en (s) / büyük (i): sıfat tamlaması

2. Mimarını Sinan gibi bir dâhi, kemal yaşında olmasaydı, / bu eser / vücut bulmazdı.

Cümlelerin Öğeleri:

vücut bulmazdı: yüklem
bu eser: özne
mimarını Sinan gibi bir dâhi, kemal yaşında olmasaydı: zarf

Kelime Grupları:

vücut (i) / bul- (f): birleşik fiil
bu (s) / eser (i): sıfat tamlaması
mimarını Sinan gibi bir dâhi (ö) / kemal yaşında olmasaydı (y): zarf-fiil grubu
kemal yaşında (i) / ol- (yf): birleşik fiil
kemal (ty) / yaş (tn): belirtisiz isim tamlaması
mimarını (olan) (s) / Sinan gibi bir dâhi (i): sıfat tamlaması
Sinan gibi (s) / bir dâhi (i): sıfat tamlaması
bir (s) / dâhi (i): sıfat tamlaması
Sinan (i) / gibi (çe): edat grubu

3. Lakin / banisi Süleyman gibi fatih ve zengin bir padişah, o mimara, bir şaheser yaratmanın hudutsuz imkânlarını vermeseydi, / bu eser / gine / vücut bulmazdı.

Cümlelerin Öğeleri:

vücut bulmazdı: yüklem
bu eser: özne
gine: zarf
banisi Süleyman gibi fatih ve zengin bir padişah, o mimara, bir şaheser yaratmanın hudutsuz imkânlarını vermeseydi: zarf
lakin: yardımcı öge

Kelime Grupları:

vücut (i) / bul- (f): birleşik fiil

bu (s) / eser (i): sıfat tamlaması

banisi Süleyman gibi fatih ve zengin bir padişah (ö) / o mimara (yt) / bir şaheser yaratmanın hudutsuz imkânlarını (bln) / vermeseydi (y): zarf-fiil grubu

bir şaheser yaratmanın (ty) / hudutsuz imkânları (tn): belirtili isim tamlaması

hudutsuz (s) / imkânlar (i): sıfat tamlaması

bir şaheser (bsn) / yaratma (y): isim-fiil grubu

bir (s) / şaheser (i): sıfat tamlaması

o (s) / mimar (i): sıfat tamlaması

banisi (olan) (s) / Süleyman gibi fatih ve zengin bir padişah (i): sıfat tamlaması

Süleyman gibi (s) / fatih ve zengin bir padişah (i): sıfat tamlaması

fatih ve zengin (s) / bir padişah (i): sıfat tamlaması

bir (s) / padişah (i): sıfat tamlaması

fatih (i) / ve (be) / zengin (i): bağlama grubu

Süleyman (i) / gibi (çe): edat grubu

-20-

Mümtaz bu bakışları, kucaklaşma hiçkırıklarına benzeyen gülüşleri gece gündüz beraberinde taşırdı. / Onlar her yerde karşısında idiler. / Onun ruhu, Nuran'ın bakışlarının yorulmaz dalgıcıydı ...

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur

Bu metinde üç cümle vardır:

1. Mümtaz / bu bakışları, / kucaklaşma hiçkırıklarına benzeyen gülüşleri / gece gündüz / beraberinde / taşırdı.

Cümlelerin Öğeleri:

taşırdı: yüklem

Mümtaz: özne

bu bakışları: belirtili nesne

kucaklaşma hıçkırıklarına benzeyen gülüşleri: belirtili nesne
gece gündüz: zarf
beraberinde: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bu (s) / bakışlar (i): sıfat tamlaması
kucaklaşma hıçkırıklarına benzeyen (s) / gülüşler (i): sıfat tamlaması
kucaklaşma hıçkırıklarına (yt) / benzeyen (y): sıfat-fiil grubu
kucaklaşma (ty) / hıçkırıkları (tn): belirtisiz isim tamlaması
gece (i) / gündüz (i): tekrar grubu

2. Onlar / her yerde / karşısında idiler.

Cümlelerin Öğeleri:

karşısında idiler: yüklem
onlar: özne
her yerde: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

her (s) / yer (i): sıfat tamlaması

3. Onun ruhu / Nuran'ın bakışlarının yorulmaz dalgıcıydı.

Cümlelerin Öğeleri:

Nuran'ın bakışlarının yorulmaz dalgıcıydı: yüklem
onun ruhu: özne

Kelime Grupları:

Nuran'ın bakışlarının (ty) / yorulmaz dalgıcı (tn): belirtili isim tamlaması
yorulmaz (s) / dalgıç (i): sıfat tamlaması
Nuran'ın (ty) / bakışları (tn): belirtili isim tamlaması
onun (ty) / ruhu (tn): belirtili isim tamlaması

-21-

Ölümün zaferinin yanı başında / imkânsız bir kışın kasıp kavurduğu
bir bahçede / buzların kilidi çözülür çözülmez başlayan o acaip baharlar
gibi / yavaş yavaş / hayatın türküsü / yükseliyordu.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir

Cümlelerin Öğeleri:

yükseliyordu: yüklem

hayatın türküsü: özne

yavaş yavaş: zarf

buzların kilidi çözülür çözülmez başlayan o acaip baharlar gibi: zarf

imkânsız bir kışın kasıp kavurduğu bir bahçede: yer tamlayıcısı

ölümün zaferinin yanı başında: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

hayatın (ty) / türküsü (tn): belirtili isim tamlaması

yavaş (i) / yavaş (i): tekrar grubu

buzların kilidi çözülür çözülmez başlayan o acaip baharlar (i) / gibi (çe):
edat grubu

buzların kilidi çözülür çözülmez başlayan (s) / o acaip baharlar (i): sıfat
tamlaması

o (s) / acaip baharlar (i): sıfat tamlaması

acaip (s) / baharlar (i): sıfat tamlaması

buzların kilidi çözülür çözülmez (z) / başlayan (y): sıfat-fiil grubu

buzların kilidi (ö) / çözülür çözülmez (y): zarf-fiil grubu

çözülür (i) / çözülmez (i): tekrar grubu

buzların (ty) / kilidi (tn): belirtili isim tamlaması

imkânsız bir kışın kasıp kavurduğu (s) / bir bahçe (i): sıfat tamlaması

bir (s) / bahçe (i): sıfat tamlaması

imkânsız bir kışın (ty) / kasıp kavurduğu (tn): belirtili isim tamlaması

kasıp (zf) / kavur- (f): (kasmak kavurmak) tekrar grubu

imkânsız (s) / bir kış (i): sıfat tamlaması

bir (s) / kış (i): sıfat tamlaması

ölümün zaferinin (ty) / yanı başı (tn): belirtili isim tamlaması

ölümün (ty) / zaferi (tn): belirtili isim tamlaması

yanı (ty) / başı (tn): belirtisiz isim tamlaması

-22-

Bu ince tebessüm, bu eski mabedin içinde bir akşamüstü taze bir gül gibi parıldamıştı / ve / ben onu seyrederken etrafımdaki havanın birdenbire bir yıldız doğmuş gibi altın akislerle perde perde aydınlandığını, bir fikre çok benzeyen bir musiki ile dolduğunu hissetmiştim.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir

Bu metinde iki cümle vardır. Bunlar ve ile birbirine bağlanmış bağlı cümlelerdir:

1. Bu ince tebessüm, / bu eski mabedin içinde / bir akşamüstü / taze bir gül gibi / parıldamıştı.

Cümlenin Öğeleri:

parıldamıştı: yüklem

bu ince tebessüm: özne

bu eski mabedin içinde: yer tamlayıcısı

bir akşamüstü: zarf

taze bir gül gibi: zarf

Kelime Grupları:

bu (s) / ince tebessüm (i): sıfat tamlaması

ince (s) / tebessüm (i): sıfat tamlaması

bu eski mabedin (ty) / içi (tn): belirtili isim tamlaması

bu (s) / eski mabet (i): sıfat tamlaması

eski (s) / mabet (i): sıfat tamlaması

bir (s) / akşamüstü (i): sıfat tamlaması

akşam (ty) / üstü (tn): belirtisiz isim tamlaması

taze bir gül (i) / gibi (çe): edat grubu

taze (s) / bir gül (i): sıfat tamlaması

bir (s) / gül (i): sıfat tamlaması

2. Ben / onu seyrederken / etrafımdaki havanın birdenbire bir yıldız doğmuş gibi altın akislerle perde perde aydınlandığını, / bir fikre çok benzeyen bir musiki ile dolduğunu / hissetmiştim.

Cümlelerin Öğeleri:

hissetmiştim: yüklem

ben: özne

etrafımdaki havanın birdenbire bir yıldız doğmuş gibi altın akislerle perde perde aydınlandığını: belirtili nesne

bir fikre çok benzeyen bir musiki ile dolduğunu: belirtili nesne

onu seyrederken: zarf

Kelime Grupları:

hiss (i) / et- (yf): birleşik fiil

etrafımdaki havanın (ty) / birdenbire bir yıldız doğmuş gibi altın akislerle perde perde aydınlandığı (tn): belirtili isim tamlaması

birdenbire (z) / bir yıldız doğmuş gibi (z) / altın akislerle (z) / perde perde (z) / aydınlandığı (y): sıfat-fiil grubu

perde (i) / perde (i): tekrar grubu

altın (s) / akisler (i): sıfat tamlaması

bir yıldız doğmuş (i) / gibi (çe): edat grubu

bir yıldız (ö) / doğmuş (y): sıfat-fiil grubu

bir (s) / yıldız (i): sıfat tamlaması

etrafımdaki (s) / hava (i): sıfat tamlaması

bir fikre çok benzeyen bir musiki ile (z) / dolduğu (y): sıfat-fiil grubu

bir fikre çok benzeyen bir musiki (i) / ile (çe): edat grubu

bir fikre çok benzeyen (s) / bir musiki (i): sıfat tamlaması

bir (s) / musiki (i): sıfat tamlaması

bir fikre (yt) / çok (z) / benzeyen (y): sıfat-fiil grubu

bir (s) / fikir (i): sıfat tamlaması

onu (bln) / seyrederken (y): zarf-fiil grubu

seyr (i) / et- (yf): birleşik fiil

-23-

Medeniyet, usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur. / Hars ise hem usulle yapılmayan hem de takitle başka milletlerden alınmayan duygulardır.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları

Bu metinde iki cümle vardır:

1. Medeniyet, / usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur.

Cümlelerin Öğeleri:

usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur: yüklem
medeniyet: özne

Kelime Grupları:

usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen mefhumların ve tekniklerin (ty) / mecmuu (tn): belirtili isim tamlaması
usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen (s) / mefhumlar ve teknikler (i): sıfat tamlaması
mefhumlar (i) / ve (be) / teknikler (i): bağlama grubu
usulle yapılan (i) / ve (be) / taklit vasıtasıyla bir milletten diğer millete geçen (i): bağlama grubu
usulle (z) / yapılan (y): sıfat-fiil grubu
taklit vasıtasıyla (z) / bir milletten (yt) / diğer millete (yt) / geçen (y): sıfat-fiil grubu
taklit (i) / vasıtasıyla (çe): edat grubu
bir (s) / millet (i): sıfat tamlaması
diğer (s) / millet (i): sıfat tamlaması

2. Hars ise / hem usulle yapılmayan hem de taklitle başka milletlerden alınmayan duygulardır.

Cümlelerin Öğeleri:

hem usulle yapılmayan hem de taklitle başka milletlerden alınmayan duygulardır: yüklem
hars ise: özne (*ise:* yardımcı öge)

Kelime Grupları:

hem usulle yapılmayan hem de taklitle başka milletlerden alınmayan (s) / duygular (i): sıfat tamlaması

hem (be) / usulle yapılmayan (i) / hem de (be) / taklitle başka milletlerden alınmayan (i): bağlama grubu
usulle (z) / yapılmayan (y): sıfat-fiil grubu
taklitle (z) / başka milletlerden (yt) / alınmayan (y): sıfat-fiil grubu
başka (s) / milletler (i): sıfat tamlaması

-24-

Ey gamlı ülke, taşın toprağın ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir. / İnsan, senin göğsünde ya destani bir kahramanlığa erer / veyahut / en ilahi mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine varır.
 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban

Bu metinde üç cümle vardır. *Ey gamlı ülke*, bütün cümlelerin ortak yardımcı ögesidir. İkinci ve üçüncü cümle, bağlı cümlelerdir; bağlantı *ya... veyahut...* ile sağlanmıştır; özne ve birinci yer tamlayıcısı ortaktır.

1. Ey gamlı ülke / taşın toprağın / ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir.

Cümlelerin Öğeleri:

ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir: yüklem
taşın toprağın: özne
ey gamlı ülke: yardımcı öge

Kelime Grupları:

ne bitmez (s) / bir sabır ve mukavemet hazinesi (i): sıfat tamlaması
bir (s) / sabır ve mukavemet hazinesi (i): sıfat tamlaması
sabır ve mukavemet (ty) / hazinesi (tn): belirtisiz isim tamlaması
sabır (i) / ve (be) / mukavemet (i): bağlama grubu
ne (z) / bitmez (y): sıfat-fiil grubu
taşın (i) / toprağın (i): tekrar grubu
ey (ü) / gamlı ülke (i): ünlem grubu
gamlı (s) / ülke (i): sıfat tamlaması

2. İnsan / senin göğsünde / ya / destani bir kahramanlığa / erer.

Cümlelerin Öğeleri:

erer: yüklem

insan: özne

destani bir kahramanlığa: yer tamlayıcısı

senin göğsünde: yer tamlayıcısı

ya: yardımcı öge

Kelime Grupları:

senin (ty) / göğsün (tn): belirtili isim tamlaması

destani (s) / bir kahramanlık (i): sıfat tamlaması

bir (s) / kahramanlık (i): sıfat tamlaması

3. En ilahi mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine / varır.

Cümlelerin Öğeleri:

varır: yüklem

(o: özne)

en ilahi mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

en ilahi mizaçlı velilerin (ty) / feragat ve mahviyet derecesi (tn): belirtili isim tamlaması

feragat ve mahviyet (ty) / derecesi (tn): belirtisiz isim tamlaması

feragat (i) / ve (be) / mahviyet (i): bağlama grubu

en ilahi mizaçlı (s) / veliler (i): sıfat tamlaması

en ilahi (s) / mizaç (i): sıfat tamlaması

en (s) / ilahi (i): sıfat tamlaması

-25-

Yunus Emre, yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini Türk halk diliyle birleştirmiş, / Anadolu Türkçesine o çağlara kadar hiçbir Türkçede görülmemiş bir musiki işlemiştir.

Nihat Sami Banarlı, Türkçenin Sırları

Bu metinde, iki cümleden oluşmuş bağlı cümleler vardır; bağlantı {-tir} ekiyle sağlanmıştır. Cümlelerin öznesi ortaktır.

1. Yunus Emre, / yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini / Türk halk diliyle / birleştirmiş(tir).

Cümlelerin Öğeleri:

birleştirmiş(tir): yüklem

Yunus Emre: özne

yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini: belirtili nesne

Türk halk diliyle: zarf

Kelime Grupları:

Yunus Emre: kişi ismi grubu

yeni vatan coğrafyasının (ty) / topraktan yükselen bütün güzel sesleri (tn): belirtili isim tamlaması

topraktan yükselen (s) / bütün güzel sesler (i): sıfat tamlaması

bütün (s) / güzel sesler (i): sıfat tamlaması

güzel (s) / sesler (i): sıfat tamlaması

topraktan (yt) / yükselen (y): sıfat-fiil grubu

yeni (s) / vatan coğrafyası (i): sıfat tamlaması

vatan (ty) / coğrafyası (tn): belirtisiz isim tamlaması

Türk (ty) / halk dili (tn): belirtisiz isim tamlaması

halk (ty) / dili (tn): belirtisiz isim tamlaması

2. Anadolu Türkçesine / o çağlara kadar hiçbir Türkçede görülmemiş bir musiki / işlemiştir.

Cümlelerin Öğeleri:

işlemiştir: yüklem

o: özne

o çağlara kadar hiçbir Türkçede görülmemiş bir musiki: belirtisiz nesne

Anadolu Türkçesine: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

o çağlara kadar hiçbir Türkçede görülmemiş (s) / bir musiki (i): sıfat tamlaması

bir (s) / musiki (i): sıfat tamlaması

o çağlara kadar (z) / hiçbir Türkçede (yt) / görülmemiş (y): sıfat-fiil grubu

hiçbir (s) / Türkçe (i): sıfat tamlaması

o çağlara (i) / kadar (çe): edat grubu

o (s) / çağlar (i): sıfat tamlaması

Anadolu (ty) / Türkçesi (tn): belirtisiz isim tamlaması

-26-

Bir tarih boyunca ordu ordu insanları savaş meydanlarından geçirerek zafere, gazi veya şehit olmaya koşturan cihangirler, / büyük başarılarını / birçok da / savaşçılara duyurabildikleri hitabet dilinin büyüleyici güzelliğiyle / kazandılar.

Nihat Sami Banarlı, Türkçenin Sırları

Cümlelerin Öğeleri:

kazandılar: yüklem

bir tarih boyunca ordu ordu insanları savaş meydanlarından geçirerek zafere, gazi veya şehit olmaya koşturan cihangirler: özne

savaşçılara duyurabildikleri hitabet dilinin büyüleyici güzelliğiyle: zarf

birçok da: zarf

büyük başarılarını: belirtili nesne

Kelime Grupları:

bir tarih boyunca ordu ordu insanları savaş meydanlarından geçirerek zafere, gazi veya şehit olmaya koşturan (s) / cihangirler (i): sıfat tamlaması

bir tarih boyunca (z) / ordu ordu insanları (bln) / savaş meydanlarından geçirerek (z) / zafere (z), / gazi veya şehit olmaya (z) / koşturan (y): sıfat-fiil grubu

gazi veya şehit (i) / ol- (yf): birleşik fiil

gazi (i) / veya (be) / şehit (i): bağlama grubu

savaş meydanlarından (yt) / geçirerek (y): zarf-fiil grubu
savaş (ty) / meydanları (tn): belirtisiz isim tamlaması
ordu ordu (s) / insanlar (i): sıfat tamlaması
ordu (i) / ordu (i): tekrar grubu
bir tarih (i) / boyunca (çe): edat grubu
bir (s) / tarih (i): sıfat tamlaması
savaşçılara duyurabildikleri hitabet dilinin (ty) / büyüleyici güzelliği (tn): belirtili isim tamlaması
büyüleyici (s) / güzellik (i): sıfat tamlaması
savaşçılara duyurabildikleri (s) / hitabet dili (i): sıfat tamlaması
savaşçılara (yt) / duyurabildikleri (y): sıfat-fiil grubu
hitabet (ty) / dili (tn): belirtisiz isim tamlaması

-27-

**Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
 Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz, /
 Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
 Sana uğurlar olsun... / Ayrılıyor yolumuz.**

Faruk Nafiz Çamlıbel, Sanat

Bu şiirde üç cümle vardır:

**1. Başka sanat / bilmeyiz, / karşımızda dururken
 Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz.**

Cümlenin Öğeleri:

bilmeyiz: yüklem

(biz: özne)

başka sanat: belirtisiz nesne

karşımızda dururken yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz: zarf

Kelime Grupları:

başka (s) / sanat (i): sıfat tamlaması

Anadolu'muz (ö) / yazılmamış bir destan gibi (z) / karşımızda (yt) / dururken (y): zarf-fiil grubu

yazılmamış bir destan (i) / gibi (çe): edat grubu
yazılmamış (s) / bir destan (i): sıfat tamlaması
bir (s) / destan (i): sıfat tamlaması

2. Arkadaş, / biz bu yolda türküler tuttururken, / Sana / uğurlar olsun.

Cümlenin Öğeleri:

uğurlar olsun: yüklem
sana: yer tamlayıcısı
biz bu yolda türküler tuttururken: zarf
arkadaş: yardımcı öge

Kelime Grupları:

uğurlar (i) / ol- (yf): birleşik fiil
biz (ö) / bu yolda (z) / türküler tuttururken (y): zarf-fiil grubu
türküler (i) / tuttur- (f): birleşik fiil
bu (i) / yolda (e): edat grubu

3. Ayrılıyor / yolumuz.

Cümlenin Öğeleri:

ayrılıyor: yüklem
yolumuz: özne

-28-

Serpilmeye başladı bir yağmur ince ince, /
Son yokuş noktasından düzlüğe çevrilince
Nihayetsiz bir ova ağarttı benzimizi, /
Yollar bir şerit gibi ufka bağladı bizi.

Faruk Nafiz Çamlıbel, Han Duvarları

Bu şiirde üç cümle vardır:

1. Serpilmeye başladı / bir yağmur / ince ince.

Cümlelerin Öğeleri:

serpilmeye başladı: yüklem

bir yağmur: özne

ince ince: zarf

Kelime Grupları:

serpilmeye (i) / başla- (yf): birleşik fiil

bir (s) / yağmur (i): sıfat tamlaması

ince (i) / ince (i): tekrar grubu

2. Son yokuş noktasından düzlüğe çevrilince /

Nihayetsiz bir ova / ağarttı / benzimizi.

Cümlelerin Öğeleri:

ağarttı: yüklem

nihayetsiz bir ova: özne

benzimizi: belirtili nesne

son yokuş noktasından düzlüğe çevrilince: zarf

Kelime Grupları:

nihayetsiz (s) / bir ova (i): sıfat tamlaması

bir (s) / ova (i): sıfat tamlaması

son yokuş noktasından (yt) / düzlüğe (yt) / çevrilince (y): zarf-fiil grubu

son (s) / yokuş noktası (i): sıfat tamlaması

yokuş (ty) / noktası (tn): belirtisiz isim tamlaması

3. Yollar / bir şerit gibi / ufka / bağladı / bizi.**Cümlelerin Öğeleri:**

bağladı: yüklem

yollar: özne

bizi: belirtili nesne

bir şerit gibi: zarf

ufka: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bir şerit (i) / gibi (çe): edat grubu

bir (s) / şerit (i): sıfat tamlaması

-29-

Küçük Ağa'nın bir şey düşündüğü yoktu. / Hiçbir şey düşünmüyor, / fakat atın başını devamlı olarak Akşehir'e doğru çeviriyordu. / Köye döndüğü zaman Recep'i o nasıl beklemişse onu da öyle bekliyorlardı. / Çakırsaraylı:

- Meraklandırdınız bizi ağam, dedi. /

- Meraklanacak ne var bunda? / Sevinecek çok şey var.

Tarık Buğra, Küçük Ağa

Bu metinde yedi cümle vardır. İkinci ve üçüncü cümleler *fakat* bağlama edatı ve {-du} eki ile bağlanmış bağlı cümlelerdir:

1. Küçük Ağa'nın bir şey düşündüğü / yoktu.

Cümlelerin Öğeleri:

yoktu: yüklem

Küçük Ağa'nın bir şey düşündüğü: özne

Kelime Grupları:

Küçük Ağa'nın (ty) / bir şey düşündüğü (tn): belirtili isim tamlaması

bir şey (bsn) / düşündüğü (y): sıfat-fiil grubu

bir (s) / şey (i): sıfat tamlaması

Küçük Ağa: kişi ismi grubu

2. Hiçbir şey / düşünmüyor(du).

Cümlelerin Öğeleri:

düşünmüyor(du): yüklem

(o: özne)

hiçbir şey: belirtisiz nesne

Kelime Grupları:

hiçbir (s) / şey (i): sıfat tamlaması

3. Fakat / atın başını / devamlı olarak / Akşehir'e doğru / çeviriyordu.

Cümlelerin Öğeleri:

çeviriyordu: yüklem

(o: özne)

atın başını: belirtili nesne

Akşehir'e doğru: zarf

devamlı olarak: zarf

fakat: yardımcı öge

Kelime Grupları:

atın (tn) / başı (tn): belirtili isim tamlaması

Akşehir'e (i) / doğru (çe): edat grubu

devamlı (i) / ol- (yf): birleşik fiil

4. Köye döndüğü zaman / Recep'i o nasıl beklemişse / onu da / öyle / bekliyorlardı.

Cümlelerin Öğeleri:

bekliyorlardı: yüklem

(onlar: özne)

onu da: belirtili nesne (*da:* yardımcı öge)

öyle: zarf

köye döndüğü zaman: zarf

Recep'i o nasıl beklemişse: zarf

Kelime Grupları:

Recep'i (bln) / o (ö) / nasıl (z) / beklemişse (y): zarf-fiil grubu

köye döndüğü (s) / zaman (i): sıfat tamlaması

köye (yt) / döndüğü (y): sıfat-fiil grubu

5. Çakırsaraylı / "Meraklandırınız bizi ağam" / dedi.

Cümlenin Ögeleri:

dedi: yüklem

Çakırsaraylı: özne

Meraklandırınız bizi ağam: belirtisiz nesne

Kelime Grupları:

Meraklandırınız (y) / bizi (bln) / ağam (yö): cümle

6. Meraklanacak ne / var / bunda?

Cümlenin Ögeleri:

var: yüklem

meraklanacak ne: özne

bunda: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

meraklanacak (s) / ne (i): sıfat tamlaması

7. Sevinecek çok şey / var.

Cümlenin Ögeleri:

var: yüklem

sevinecek çok şey: özne

Kelime Grupları:

sevinecek (s) / çok şey (i): sıfat tamlaması

çok (s) / şey (i): sıfat tamlaması

-30-

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarındır, /
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.

Orhan Şaik Gökyay, Bu Vatan Kimin?

Bu şiirde iki cümle vardır:

**1. Bu vatan / toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarıdır.**

Cümlenin Öğeleri:

toprağın kara bağrında sıradağlar gibi duranlarıdır: yüklem
bu vatan: özne

Kelime Grupları:

toprağın kara bağrında (yt) / sıradağlar gibi (z) / duranlar (y): sıfat-fiil grubu
sıradağlar (i) / gibi (çe): edat grubu
sıra (s) / dağlar (i): sıfat tamlaması
toprağın (ty) / kara bağı (tn): belirtili isim tamlaması
kara (s) / bağı (i): sıfat tamlaması
bu (s) / vatan (i): sıfat tamlaması

**2. Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.**

Cümlenin Öğeleri:

bir tarih boyunca onun uğrunda kendini tarihe verenlerindir: yüklem
(o: özne)

Kelime Grupları:

*bir tarih boyunca (z) / onun uğrunda (z) / kendini (bln) / tarihe (yt) /
verenler (y):* sıfat-fiil grubu
onun (i) / uğrunda (çe): edat grubu
bir tarih (i) / boyunca (çe): edat grubu
bir (s) / tarih (i): sıfat tamlaması

Ferit kalemi alırken, bu son tesadüfün lise filozofunu hiç hayrete düşürmediğini gördü / ve / hem zekânın bu soğukluğunu felsefeye yakıştırdığı için hem de bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve mer-

hamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan kurtulduğu için ferahladı.

Peyami Safa, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu

Bu metinde *ve* ile bağlanmış iki cümle vardır; bunlar bağlı cümlelerdir. Özne, ortaktır.

1. Ferit / kalemi alırken, / bu son tesadüfün lise filozofunu hiç hayrete düşürmediğini / gördü.

Cümlenin Öğeleri:

gördü: yüklem

Ferit: özne

bu son tesadüfün lise filozofunu hiç hayrete düşürmediğini: belirtili nesne

kalemi alırken: zarf

Kelime Grupları:

bu son tesadüfün (ty) / lise filozofunu hiç hayrete düşürmediği (tn): belirtili isim tamlaması

lise filozofunu (bln) / hiç (z) / hayrete düşürmediği (y): sıfat-fiil grubu

hayrete (i) / düşür-(f): birleşik fiil

lise (ty) / filozofu (tn): belirtisiz isim tamlaması

bu (s) /son tesadüf (i): sıfat tamlaması

son (s) / tesadüf (i): sıfat tamlaması

kalemi (bln) / alırken (y): zarf-fiil grubu

2. Hem zekânın bu soğukluğunu felsefeye yakıştırdığı için hem de bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan kurtulduğu için / ferahladı.

Cümlenin Öğeleri:

ferahladı: yüklem

(o): özne

hem zekânın bu soğukluğunu felsefeye yakıştırdığı için hem de bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan kurtulduğu için: zarf

Kelime Grupları:

- hem (be) / zekânın bu soğukluğunu felsefeye yakıştırdığı için (i) / hem de (be) / bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan kurtulduğu için (i): bağlama grubu*
bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan kurtulduğu (i) / için (çe): edat grubu
bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara mevzu olmaktan (yt) / kurtulduğu (y): sıfat-fiil grubu
bir hayretin peşinden gelebilecek istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygulara (yt) / mevzu olmak (y): isim-fiil grubu
mevzu (i) / ol- (yf): birleşik fiil
bir hayretin peşinden gelebilecek (s) / istihza ve merhamet gibi münasebetsiz duygular (i): sıfat tamlaması
istihza ve merhamet gibi (s) / münasebetsiz duygular (i): sıfat tamlaması
münasebetsiz (s) / duygular (i): sıfat tamlaması
istihza ve merhamet (i) / gibi (çe): edat grubu
istihza (i) / ve (be) / merhamet (i): bağlama grubu
bir hayretin peşinden (yt) / gelebilecek (y): sıfat-fiil grubu
gele (zf) / bil- (yf): birleşik fiil
bir hayretin (ty) / peşi (tn): belirtili isim tamlaması
bir (s) / hayret (i): sıfat tamlaması
zekânın bu soğukluğunu felsefeye yakıştırdığı (i) / için (çe): edat grubu
zekânın bu soğukluğunu (bln) / felsefeye (yt) / yakıştırdığı (y): sıfat-fiil grubu
zekânın (ty) / bu soğukluğu (tn): belirtili isim tamlaması
bu (s) / soğukluk (i): sıfat tamlaması

-32-

**Bana düşmez can vermek yumuşak bir kucakta, /
 Ben bu kaldırımların emzirdiği çocuğum, /
 Aman sabah olmasın bu karanlık sokakta, /
 Bu karanlık sokakta bitmesin yolculuğum.**

Necip Fazıl Kısakürek, Kaldırımlar

Bu şiirde dört cümle vardır:

1. Bana / düşmez / can vermek yumuşak bir kucakta.

Cümlelerin Öğeleri:

düşmez: yüklem

yumuşak bir kucakta can vermek: özne

bana: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

yumuşak bir kucakta (yt) / can vermek (y): isim-fiil grubu

can (i) / ver- (f): birleşik fiil

yumuşak (s) / bir kucak (i): sıfat tamlaması

bir (s) / kucak (i): sıfat tamlaması

2. Ben / bu kaldırımların emzirdiği çocuğum.

Cümlelerin Öğeleri:

bu kaldırımların emzirdiği çocuğum: yüklem

ben: özne

Kelime Grupları:

bu kaldırımların emzirdiği (s) / çocuk (i): sıfat tamlaması

bu kaldırımların (ty) / emzirdiği (tn): belirtili isim tamlaması

bu (s) / kaldırımlar (i): sıfat tamlaması

3. Aman / sabah / olmasın / bu karanlık sokakta.

Cümlelerin Öğeleri:

olmasın: yüklem

sabah: özne

bu karanlık sokakta: yer tamlayıcısı

aman: yardımcı öge

Kelime Grupları:

bu (s) / karanlık sokak (i): sıfat tamlaması

karanlık (s) / sokak (i): sıfat tamlaması

4. Bu karanlık sokakta / bitmesin / yolculuğum.

Cümlelerin Öğeleri:

bitmesin: yüklem

yolculuğum: özne

bu karanlık sokakta: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bu (s) / karanlık sokak (i): sıfat tamlaması

karanlık (s) / sokak (i): sıfat tamlaması

-33-

Yalıların çoğu, / eski zaman terbiyesi almış, başlarında mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşayan, gönüllerinde bize eski gelen bir âlem taşıyan ve ömürleri hülyalarına uymamış olan ihtiyar hanımlara / benzerlerdi.

Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları

Cümlelerin Öğeleri:

benzerlerdi: yüklem

yalıların çoğu: özne

eski zaman terbiyesi almış, başlarında mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşayan, gönüllerinde bize eski gelen bir âlem taşıyan ve ömürleri hülyalarına uymamış olan ihtiyar hanımlara: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

eski zaman terbiyesi almış, başlarında mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşayan, gönüllerinde bize eski gelen bir âlem taşıyan ve ömürleri hülyalarına uymamış olan (s) / ihtiyar hanımlar (i): sıfat tamlaması
ihtiyar (s) / hanımlar (i): sıfat tamlaması

eski zaman terbiyesi almış, (i) / başlarında mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşayan, (i) / gönüllerinde bize eski gelen bir âlem taşıyan (i) / ve (be) / ömürleri hülyalarına uymamış olan (i): bağlama grubu
ömürleri (ö) / hülyalarına (yt) / uymamış olan (y): sıfat-fiil grubu
uymamış (i) / ol- (yf): birleşik fiil

gönüllerinde (yt) / bize eski gelen bir âlem (bsn) / taşıyan (y): sıfat-fiil grubu

bize eski gelen (s) / bir âlem (i): sıfat tamlaması

bir (s) / âlem (i): sıfat tamlaması

bize (yt) / eski (z) / gelen (y): sıfat-fiil grubu

başlarında (yt) / mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim (ö) / yaşayan (y): sıfat-fiil grubu

mahalli, şarklı ve bize meçhul (s) / bir ilim (i): sıfat tamlaması

mahalli, (i) / şarklı (i) / ve (be) / bize meçhul (i): bağlama grubu

bize (i) / meçhul (i): kısaltma grubu

bir (s) / ilim (i): sıfat tamlaması

eski zaman terbiyesi (i) / al- (f): birleşik fiil

eski zaman (ty) / terbiyesi (tn): belirtisiz isim tamlaması

eski (s) / zaman (i): sıfat tamlaması

yahıların (ty) / çoğu (tn): belirtili isim tamlaması

-34-

Güzellikler, / ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak ve incelterek geçen zamanlar, / ruhları genişleterek ölen saatler, / dünyanın en güzel fakat hüznü bir köşesi olan Boğaziçi'ne / pek / yaraşır.

Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Yahıları

Cümlelerin Öğeleri:

yaraşır: yüklem

güzellikler: özne

ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak ve incelterek geçen zamanlar: özne

ruhları genişleterek ölen saatler: özne

dünyanın en güzel fakat hüznü bir köşesi olan Boğaziçi'ne: yer tamlamacısı

pek: zarf

Kelime Grupları:

dünyanın en güzel fakat hüznü bir köşesi olan (s) / Boğaziçi (i): sıfat tamlaması

dünyanın en güzel fakat hüznü bir köşesi (i) / ol- (yf): birleşik fiil

dünyanın (ty) / en güzel fakat hüzünlü bir köşesi (tn): belirtili isim tamlaması

en güzel fakat hüzünlü (s) / bir köşe (i): sıfat tamlaması

bir (s) / köşe (i): sıfat tamlaması

en güzel (i) / fakat (be) / hüzünlü (i): bağlama grubu

en (s) / güzel (i): sıfat tamlaması

ruhları genişleterek ölen (s) / saatler (i): sıfat tamlaması

ruhları genişleterek (z) / ölen (y): sıfat-fiil grubu

ruhları (bln) / genişleterek (y): zarf-fiil grubu

ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak ve incelterek geçen (s) / zamanlar (i): sıfat tamlaması

ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak ve incelterek (z) / geçen (y): sıfat-fiil grubu

ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak (i) / ve (be) / incelterek (i): bağlama grubu

ruhun ihtiyaçlarını (bln) / çoğaltarak (y): zarf-fiil grubu

ruhun (ty) / ihtiyaçları (tn): belirtili isim tamlaması

-35-

Acımak... Ben insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniyim. / Evet, / dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse, başkalarının elemi de bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini öğretir.

Reşat Nuri Güntekin, Acımak

Bu metinde iki cümle vardır:

1. Ben / insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine / kaniyim.

Cümlelerin Öğeleri:

kaniyim: yüklem

ben: özne

insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine: yer tamlamaya bağlı

Kelime Grupları:

insan ruhlarındaki derinliğin (ty) / ancak onunla ölçülebileceği (tn): belirtili isim tamlaması

ancak onunla (z) / ölçülebileceği (y): sıfat-fiil grubu

ancak: yardımcı öge

ölçüle (zf) / bil- (yf): birleşik fiil

insan ruhlarındaki (s) / derinlik (i): sıfat tamlaması

insan (ty) / ruhları (tn): belirtisiz isim tamlaması

2. Evet, / dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse, / başkalarının elemi de / bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle / bize / kendimizi, / insanlığımızın derecesini / öğretir.

Cümlelerin Öğeleri:

öğretir: yüklem

başkalarının elemi de: özne (*de:* yardımcı öge)

insanlığımızın derecesini: belirtili nesne

kendimizi: belirtili nesne

bize: yer tamlayıcısı

bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle: zarf

dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse: zarf

evet: yardımcı öge

Kelime Grupları:

başkalarının (ty) / elemi (tn): belirtili isim tamlaması

insanlığımızın (ty) / derecesi (tn): belirtili isim tamlaması

bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı (s) / ses (i): sıfat tamlaması

bizim yüreklerimize düştüğü zaman (z) / çıkardığı (y): sıfat-fiil grubu

bizim yüreklerimize düştüğü (s) / zaman (i): sıfat tamlaması

bizim yüreklerimize (yt) / düştüğü (y): sıfat-fiil grubu

bizim (ty) / yüreklerimiz (tn): belirtili isim tamlaması

dibi görünmeyen kuyulara atılan taş (ö) / nasıl (z) / çıkardığı sesle (z) / onların derinliğini (bln) / gösterirse (y): zarf-fiil grubu

onların (ty) / derinliği (tn): belirtili isim tamlaması
çıkarıldığı (s) / ses (i): sıfat tamlaması
dibi görünmeyen kuyulara atılan (s) / taş (i): sıfat tamlaması
dibi görünmeyen kuyulara (yt) / atılan (y): sıfat-fiil grubu
dibi görünmeyen (s) / kuyular (i): sıfat tamlaması
dibi (ö) / görünmeyen (y): sıfat-fiil grubu

-36-

**Öldük, ölümden bir şeyler umarak. /
Bir büyük boşlukta bozuldu büyü. /
Nasıl hatırlamazsın o türküyü, /
Gök parçası, dal demeti, kuş tüyü,
Aldığımız bir şeydi yaşamak. /**

Cahit Sıtkı Tarancı, Ölümünden Sonra

Bu şiirde dört cümle vardır:

1. **Öldük / ölümden bir şeyler umarak.**

Cümlenin Öğeleri:

öldük: yüklem

(biz: özne)

ölümden bir şeyler umarak: zarf

Kelime Grupları:

ölümden (yt) / bir şeyler (bsn) / umarak (y): zarf-fiil grubu

bir (s) / şeyler (i): sıfat tamlaması

2. **Bir büyük boşlukta / bozuldu / büyü.**

Cümlenin Öğeleri:

bozuldu: yüklem

büyü: özne

bir büyük boşlukta: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bir (s) / büyük boşluk (i): sıfat tamlaması

büyük (s) / boşluk (i): sıfat tamlaması

3. Nasıl / hatırlamazsın / o türküyü.

Cümlenin Öğeleri:

hatırlamazsın: yüklem

(sen: özne)

o türküyü: belirtili nesne

nasıl: zarf

Kelime Grupları:

o (s) / türkü (i): sıfat tamlaması

4. Alıştığımız bir şeydi / yaşamak.

Cümlenin Öğeleri:

alıştığımız bir şeydi: yüklem

yaşamak: özne

gök parçası, dal demeti, kuş tüyü: eksiltili cümle

Kelime Grupları:

alıştığımız (s) / bir şey (i): sıfat tamlaması

bir (s) / şey (i): sıfat tamlaması

gök (ty) / parçası (tn): belirtisiz isim tamlaması

dal (ty) / demeti (tn): belirtisiz isim tamlaması

kuş (ty) / tüyü (tn): belirtisiz isim tamlaması

-37-

Gördüm / giden günün ardından sulara dalan
Gözlerin yeni bir dünyaya açıldığını, /
Bir üstüva âlemine yaklaşıldığını, /
Bu akşam kuşlarının ufuktan koptuğu an.

Orhan Veli Kanık, Haber

Cümlelerin Öğeleri:*gördüm:* yüklem*(ben: özne)**giden günün ardından sulara dalan gözlerin yeni bir dünyaya açıldığını:* belirtili nesne*bir üstüva âlemine yaklaşıldığını:* belirtili nesne*bu akşam kuşlarının ufuktan koptuğu an:* zarf**Kelime Grupları:***giden günün ardından sulara dalan gözlerin (ty) / yeni bir dünyaya açıldı-
dığı (tn):* belirtili isim tamlaması*yeni bir dünyaya (yt) / açıldığı (y):* sıfat-fiil grubu*yeni (s) / bir dünya (i):* sıfat tamlaması*bir (s) / dünya (i):* sıfat tamlaması*giden günün ardından sulara dalan (s) / gözler (i):* sıfat tamlaması*giden günün ardından (z) / sulara (yt) / dalan (y):* sıfat-fiil grubu*giden günün (ty) / ardı (tn):* belirtili isim tamlaması*giden (s) / gün (i):* sıfat tamlaması*bir üstüva âlemine (yt) / yaklaşıldığı (y):* sıfat-fiil grubu*bir (s) / üstüva âlemi (i):* sıfat tamlaması*üstüva (ty) / âlemi (tn):* belirtisiz isim tamlaması*bu akşam kuşlarının ufuktan koptuğu (s) / an (i):* sıfat tamlaması*bu akşam kuşlarının (ty) / ufuktan koptuğu (tn):* belirtili isim tamlaması*ufuktan (yt) / koptuğu (y):* sıfat-fiil grubu*bu (s) / akşam kuşları (i):* sıfat tamlaması*akşam (ty) / kuşları (tn):* belirtisiz isim tamlaması

-38-

Biz, / yalnız dünyayı değil, kâinatı da bir birlik içinde gören Mevlana ve Yunus gibi iki dâhi şair ve mistik yetiştirmiş bir milletiz.

Mehmet Kaplan, Büyük Türkiye Rüyası

Cümlelerin Öğeleri:*yalnız dünyayı değil, kâinatı da bir birlik içinde gören Mevlana ve Yunus
gibi iki dâhi şair ve mistik yetiştirmiş bir milletiz:* yüklem*biz: özne*

Kelime Grupları:

yalnız dünyayı değil, kâinatı da bir birlik içinde gören Mevlana ve Yunus gibi iki dâhi şair ve mistik yetiştirmiş (s) / bir millet (i): sıfat tamlaması
bir (s) / millet (i): sıfat tamlaması

yalnız dünyayı değil, kâinatı da bir birlik içinde gören Mevlana ve Yunus gibi iki dâhi şair ve mistik (bsn) / yetiştirmiş (y): sıfat-fiil grubu
yalnız dünyayı değil, kâinatı da bir birlik içinde gören (s) / Mevlana ve Yunus gibi iki dâhi şair ve mistik (i): sıfat tamlaması

Mevlana ve Yunus gibi (s) / iki dâhi şair ve mistik (i): sıfat tamlaması

iki (s) / dâhi şair ve mistik (i): sıfat tamlaması

dâhi (s) / şair ve mistik (i): sıfat tamlaması

şair (i) / ve (be) / mistik (i): bağlama grubu

Mevlana ve Yunus (i) / gibi (çe): edat grubu

Mevlana (i) / ve (be) / Yunus (i): bağlama grubu

yalnız dünyayı değil, kâinatı da (bln) / bir birlik içinde (z) / gören (y):
sıfat-fiil grubu

bir birlik (i) / içinde (çe): edat grubu

bir (s) / birlik (i): sıfat tamlaması

yalnız dünyayı (i) / değil (be) / kâinatı (i) da (be): bağlama grubu

yalnız: yardımcı öge

da: yardımcı öge

-39-

O, ağaçların yapraklarını hiç dökmediği bir ülkedir... / Kırmızı kiremitli, beyaz badanalı evleri vardır; / bu evlerin bahçelerinde her mevsim ayrı çiçekler açar... / Korkunun hiç uğramadığı, yürek oynamasının, diz tutmasının bittiği yerdir Türkiye.

Emine Işınsoy, Azap Toprakları

Bu metinde dört cümle vardır:

1. O, ağaçların yapraklarını hiç dökmediği bir ülkedir.

Cümlelerin Öğeleri:

ağaçların yapraklarını hiç dökmediği bir ülkedir: yüklem

o: özne

Kelime Grupları:

ağaçların yapraklarını hiç dökmediği (s) / bir ülke (i): sıfat tamlaması
bir (s) / ülke (i): sıfat tamlaması
ağaçların (ty) / yapraklarını hiç dökmediği (tn): belirtili isim tamlaması
yapraklarını (bln) / hiç (z) / dökmediği (y): sıfat-fiil grubu

2. Kırmızı kiremitli, beyaz badanalı evleri / vardır.**Cümlelerin Ögeleri:**

vardır: yüklem
kırmızı kiremitli, beyaz badanalı evleri: özne

Kelime Grupları:

kırmızı kiremitli (s), / beyaz badanalı (s) / evler (i): sıfat tamlaması
kırmızı (s) / kiremit (i): sıfat tamlaması
beyaz (s) / badana (i): sıfat tamlaması

3. Bu evlerin bahçelerinde / her mevsim / ayrı çiçekler / açar.**Cümlelerin Ögeleri:**

açar: yüklem
ayrı çiçekler: özne
her mevsim: zarf
bu evlerin bahçelerinde: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

ayrı (s) / çiçekler (i): sıfat tamlaması
her (s) / mevsim (i): sıfat tamlaması
bu evlerin (ty) / bahçeleri (tn): belirtili isim tamlaması
bu (s) / evler (i): sıfat tamlaması

4. Korkunun hiç uğramadığı, yürek oynamasının, diz tutmasının bittiği yerdir / Türkiye.**Cümlelerin Ögeleri:**

korkunun hiç uğramadığı, yürek oynamasının, diz tutmasının bittiği yer-
dir: yüklem
Türkiye: özne

Kelime Grupları:

korkunun hiç uğramadığı (s), / yürek oynamasının, diz tutmasının bittiği (s) / yer (i): sıfat tamlaması

yürek oynamasının, (ty) / diz tutmasının (ty) / bittiği (tn): belirtili isim tamlaması

yürek (ty) / oynaması (tn): belirtisiz isim tamlaması

diz (ty) / tutması (tn): belirtisiz isim tamlaması

korkunun (ty) / hiç uğramadığı (tn): belirtili isim tamlaması

hiç (z) / uğramadığı (y): sıfat-fiil grubu

-40-

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı yerlerde adım adım dolaşmak, toprağa uzanıp masmavi göğü seyretmek ve mukaddes sulara girip yıkanmak ... / Moğolistan'da yaşayan en uzak kardeşlerimizle, Kazaklarla ve Tuvalarla görüşmek ... / Bunları ömrümün biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli günleri olarak kaydettim.

Ahmet B. Ercilasun, Moğolistan ve Çin Günlüğü

Bu metinde üç cümle vardır. İlk iki cümle eksiltili cümledir:

1. Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı yerlerde adım adım dolaşmak, toprağa uzanıp masmavi göğü seyretmek ve mukaddes sulara girip yıkanmak ...

Cümlelerin Öğeleri:

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı yerlerde adım adım dolaşmak, toprağa uzanıp masmavi göğü seyretmek ve mukaddes sulara girip yıkanmak...: özne

Bu cümle, *eksiltili cümledir*; yüklem, okuyucunun tasavvuruna bırakılmıştır.

Kelime Grupları:

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı yerlerde adım adım dolaşmak, (i) / toprağa uzanıp masmavi göğü seyretmek (i) / ve (be) / mukaddes sulara girip yıkanmak (i): bağlama grubu
mukaddes sulara girip (z) / yıkanmak (y): isim-fiil grubu

mukaddes sulara (yt) / girip (y): zarf-fiil grubu

mukaddes (s) / sular (i): sıfat tamlaması

toprağa uzanıp (z) / masmavi göğü (bln) / seyretmek (y): isim-fiil grubu

masmavi (s) / gök (i): sıfat tamlaması

toprağa (yt) / uzanıp (y): zarf-fiil grubu

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı yerlerde (yt) / adım adım (z) / dolaşmak (y): isim-fiil grubu

adım (i) / adım (i): tekrar grubu

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin yaşadığı (s) / yerler (i): sıfat tamlaması

Hunların, Göktürklerin ve dünyayı titreten Cengizlilerin (ty) / yaşadığı (tn): belirtili isim tamlaması

Hunlar (i), / Göktürkler (i) / ve (be) / dünyayı titreten Cengizliler (i): bağlama grubu

dünyayı titreten (s) / Cengizliler (i): sıfat tamlaması

dünyayı (bln) / titreten (y): sıfat-fiil grubu

2. Moğolistan'da yaşayan en uzak kardeşlerimizle, Kazaklarla ve Tuvalarla görüşmek ...

Cümlelerin Ögeleri:

Moğolistan'da yaşayan en uzak kardeşlerimizle, Kazaklarla ve Tuvalarla görüşmek...: özne

Bu cümle, *eksilteli cümledir*; yüklem, okuyucunun tasavvuruna bırakılmıştır.

Kelime Grupları:

Moğolistan'da yaşayan en uzak kardeşlerimizle (z), / Kazaklarla ve Tuvalarla (z) / görüşmek (y): isim-fiil grubu

Kazaklar (i) / ve (be) / Tuvalar (i): bağlama grubu

Moğolistan'da yaşayan (s) / en uzak kardeşlerimiz (i): sıfat tamlaması

en uzak (s) / kardeşler (i): sıfat tamlaması

en (s) / uzak (i): sıfat tamlaması

Moğolistan'da (yt) / yaşayan (y): sıfat-fiil grubu

3. Bunları, / ömrümün biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli günleri olarak / kaydettim.

Cümlelerin Ögeleri:*kaydettim*: yüklem*(ben)*: özne*bunları*: belirtili nesne*ömrümün biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli günleri olarak*: zarf**Kelime Grupları:***kayd* (i) / *et-* (yf): birleşik fiil*ömrümün biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli günleri* (i) / *ol-* (yf): birleşik fiil*ömrümün* (ty) / *biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli günleri* (tn): belirtili isim tamlaması*biraz zorlu fakat en güzel ve en talihli* (s) / *günler* (i): sıfat tamlaması*biraz zorlu* (i) / *fakat* (be) / *en güzel ve en talihli* (i): bağlama grubu*biraz* (s) / *zorlu* (i): sıfat tamlaması*en güzel* (i) / *ve* / *en talihli* (i): bağlama grubu*en* (s) / *güzel* (i): sıfat tamlaması*en* (s) / *talihli* (i): sıfat tamlaması

-41-

Uzar gider bir sessizlik içinde
 Bir uçtan bir uca Türkistan toprakları. /
 Beyaz altın dediğimiz pamuk tarlalarına
 Çöreklenir yedi başlı bir kızıl yılan. /
 Baş kaldırsa esarete yeni bir Osman Batur Han
 Bebekler bile vurulur beşiklerinde /
 Kana boyanır Türkistan.

(Yavuz Bülent Bakiler, Bizim Türkümüz)

Bu şiirde dört cümle vardır:

1. Uzar gider / bir sessizlik içinde/
 Bir uçtan bir uca / Türkistan toprakları.

Cümlelerin Ögeleri:

uzar gider: yüklem

Türkistan toprakları: özne

bir sessizlik içinde: zarf

bir uçtan bir uca: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

uzar (zf) / git- (yf): birleşik fiil

Türkistan (ty) / toprakları (tn): belirtisiz isim tamlaması

bir sessizlik (i) / içinde (çe): edat grubu

bir (s) / sessizlik (i): sıfat tamlaması

bir uçtan (i) / bir uca (i): kısaltma grubu

bir (s) / uç (i): sıfat tamlaması

**2. Beyaz altın dediğimiz pamuk tarlalarına /
Çöreklenir / yedi başlı bir kızıl yılan.****Cümlelerin Ögeleri:**

çöreklenir: yüklem

yedi başlı bir kızıl yılan: özne

beyaz altın dediğimiz pamuk tarlalarına: yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

yedi başlı (s) / bir kızıl yılan (i): sıfat tamlaması

bir (s) / kızıl yılan (i): sıfat tamlaması

kızıl (s) / yılan (i): sıfat tamlaması

yedi (s) / baş (i): sıfat tamlaması

beyaz altın dediğimiz (s) / pamuk tarlaları (i): sıfat tamlaması

pamuk (ty) / tarlaları (tn): belirtisiz isim tamlaması

beyaz altın (bsn) / dediğimiz (y): sıfat-fiil grubu

beyaz (s) / altın (i): sıfat tamlaması

**3. Baş kaldırırsa esarete yeni bir Osman Batur Han /
Bebekler bile / vurulur / beşiklerinde.**

Cümlelerin Öğeleri:

vurulur: yüklem

bebekler bile: özne (*bile:* yardımcı öge)

beşiklerinde: yer tamlayıcısı

baş kaldırırsa esarete yeni bir Osman Batur Han: zarf

Kelime Grupları:

yeni bir Osman Batur Han (ö) / esarete (yt) / baş kaldırırsa (y): zarf-fiil grubu

baş (i) / kaldır- (f): birleşik fiil

yeni (s) / bir Osman Batur Han (i): sıfat tamlaması

bir (s) / Osman Batur Han (i): sıfat tamlaması

Osman Batur (i) / Han (ünv): unvan grubu

Osman Batur: kişi ismi grubu

4. Kana boyanır / Türkistan.**Cümlelerin Öğeleri:**

kana boyanır: yüklem

Türkistan: özne

Kelime Grupları:

kana (i) / boyan- (f): birleşik fiil

KULLANILAN TERİMLER

ana öge	kişi ismi grubu
azlık-çokluk zarfı	kurallı cümle
bağlama edatı	nesne
bağlama grubu	olumlu cümle
bağlı cümleler	olumsuz cümle
belirtili nesne	öge
belirtisiz nesne	özne
belirtili isim tamlaması	sayı grubu
belirtisiz isim tamlaması	seçimlik öge
birleşik fiil	sıfat
cümle	sıfat-fiil grubu
çekim edatı	sıfat tamlaması
devrik cümle	soru cümlesi
düz cümle	tekrar grubu
edat grubu	unvan grubu
eksiltili cümle	ünlem
fiil	ünlem grubu
fiil cümlesi	yardımcı öge
isim	yer tamlayıcısı
isim cümlesi	yüklem
isim-fiil grubu	zamir
isim tamlaması	zarf
kelime grubu	zarf-fiil grubu
kısaltma grupları	zorunlu öge

KISALTMALAR

Terim Kısaltmaları:

be	: bağlama edatı
bln	: belirtili nesne
bsn	: belirtisiz nesne
çe	: çekim edatı
f	: fiil
i	: isim
n	: nesne
ö	: özne
s	: sıfat
tn	: tamlanan
ty	: tamlayan
unv	: unvan
ü	: ünlem
y	: yüklem
yf	: yardımcı fiil
yö	: yardımcı öge
yt	: yer tamlayıcısı
z	: zarf
zf	: zarf-fiil

Örneklere Kullanılan Kısaltmalar:

A	: Atatürk
AA	: Ali Akbaş
ADA	: Adalet Ağaoğlu
ABE	: Ahmet Bican Ercilasun
AH	: Ahmet Haşim
ABH	: Abdülkadir Hayber
AHM	: Ahmet Hikmet Müftüoğlu
AHT	: Ahmet Hamdi Tanpınar
Al	: Ayşe İlker
AMD	: Ahmet Muhip Dıranas
ANA	: Arif Nihat Asya

AŞH	: Abdülhak Şinasi Hisar
AV	: Âşık Veysel
BRE	: Bedri Rahmi Eyüboğlu
CE	: Coşkun Ertepinar
CK	: Cemal Kurnaz
CM	: Cemil Meriç
CST	: Cahit Sıtkı Tarancı
EI	: Emine İşinsu
FH	: Feyzi Halıcı
FNÇ	: Faruk Nafiz Çamlıbel
FRA	: Falih Rıfkı Atay
HB	: Halikarnas Balıkcısı
HEA	: Halide Edip Adivar
HNA	: Hüseyin Nihal Atsız
İOA	: İhsan Oktay Anar
İP	: İskender Pala
KK	: Kemalettin Kamu
KT	: Kemal Tahir
MAE	: Mehmet Akif Ersoy
MK	: Mustafa Kutlu
MEK	: Mehmet Kaplan
MNK	: Mustafa Necati Karaer
MNS	: Mustafa Necati Sepetçioğlu
MŞE	: Memduh Şevket Esendal
NB	: Nazan Bekiroğlu
NFK	: Necip Fazıl Kısakürek
NSB	: Nihat Sami Banarlı
OA	: Oğuz Atay
OÇ	: Osman Çeviksoy
OK	: Orhan Kemal
OSO	: Orhan Seyfi Orhon
OVK	: Orhan Veli Kanık
ÖS	: Ömer Seyfettin
PS	: Peyami Safa
RHK	: Refik Halit Karay
RNG	: Reşat Nuri Güntekin

SA	: Sabahattin Ali
SÇ	: Sevinç Çokum
SFA	: Sait Faik Abasıyanık
ŞK	: Şükrü Karaca
TB	: Tarık Buğra
YA	: Yahya Akengin
YBB	: Yavuz Bülent Bakiler
YKB	: Yahya Kemal Beyatlı
YKK	: Yakup Kadri Karaosmanoğlu
ZOS	: Ziya Osman Saba

KAYNAKLAR

Örneklerin Alındığı Kaynaklar:

- Abasıyanık, Sait Faik, *Seçme Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1990.
- _____, *Bütün Eserleri-1 Semaver, Sarnıç*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.
- Adivar, Halide Edip, *Kalp Ağrısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1962.
- _____, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963.
- _____, *Sinekli Bakkal*, Yeni Matbaa, İstanbul 1963.
- Ağaoğlu, Adalet, *Bir Düşün Gecesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Ahmet Haşim, *Bize Göre*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Akbaş, Ali, *Masal Çağı*, Ocak Yayınları, Ankara 1983.
- Akengin, Yahya, *Çağ Sürgünü*, Hisar Yayınları, Ankara 1977.
- Anar, İhsan Oktay, *Puslu Kıtalar Atlası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Arolat, Ali Mümtaz, *Bir Gemi Yelken Açtı*, Dünya Aktüel, İstanbul 2006.
- Asya, Arif Nihat, *Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.
- _____, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.
- Atay, Falih Rıfki, *Gezerek Gördüklerim*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- _____, *Zeytin Dağı*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Atay, Oğuz, *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Atsız, Hüseyin Nihal, *Bozkurtların Ölümü*, Baysan Basın ve Yayın, İstanbul 1990.
- Attilâ, Osman, *Türk Kahramanlık Şiirleri Antolojisi*, Ak Yayınları, İstanbul 1967.
- Bakiler, Yavuz Bülent, *Duvak*, Hisar Yayınları, Ankara 1971.
- Banarlı, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1972.
- Bekiroğlu, Nazan, *Nar Ağacı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- _____, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, Y. Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1967.

- _____, *Kendi Gök Kubbemiz*, Y. Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1967.
- _____, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1971.
- Buğra, Tarık, *Küçük Ağa*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1963.
- _____, *Osmancık*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, *Han Duvarları*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Çeviksoy, Osman, *Tutuklu Yürek*, Ocak Yayınları, Ankara 1988.
- Çokum, Sevinç, *Makina*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976.
- Emine Işınsoy, *Azap Toprakları*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976.
- _____, *Sancı*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2012.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Dilde Birlik*, Cönk Yayınları, İstanbul 1984.
- _____, *Moğolistan ve Çin Günlüğü*, TKAE Yayınları, Ankara 1991.
- _____, *Gülner*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1966.
- Ertepinar, Coşkun, *Şiir İkliminde Bir Ömür*, Tekışık Matbaası, Ankara 1995.
- Esendal, Memduh Şevket, *Otlakçı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.
- _____, *İhtiyar Çilingir*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.
- Evrimer, Rifat Necdet, *Ölümünden Sonra Kemalettin Kamu, Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri*, Üçler Basımevi, İstanbul 1949.
- Eyüboğlu, Bedri Rahmi, *Dost Dost*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Acımak*, Güven Basımevi, İstanbul 1941.
- _____, *Kavak Yelleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1979.
- _____, *Çalkuşu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991.
- Halıcı, Feyzi, *Yaşama Sevinci*, Ankara 1986.
- Halikarnas Balıkcısı, *Aganta Burina Burinata*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- Hayber, Abdülkadir, *Günortasında Arakesme*, Ankara 1986.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Çamlıcadaki Eniştemiz*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978.
- _____, *Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978.
- _____, *Boğaziçi Mehtapları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978.

İlker, Ayşe, *Def ve Mendil*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1973.

_____, *Büyük Türkiye Rüyası*, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973.

Kanık, Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Varlık Yayınları, İstanbul 1963.

Karaca, Şükrü, *Dünyayı Dolduran Kiraz*, Damla Neşriyat, İstanbul 1990.

Karaer, Mustafa Necati, *Sevmek Varken*, Hisar Yayınları, Ankara 1972.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1964.

_____, *Kıralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Millî Savaş Hikâyeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

_____, *Panorama*, İletişim Yayınları, İstanbul 1987.

Karay, Refik Halit, *Gurbet Hikâyeleri*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1965.

_____, *Sürgün*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1964.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1969.

_____, *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982.

_____, *Rahmet Yolları Kesti*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Şiirlerim*, Fatih Yayınları, İstanbul 1969.

Kurnaz, Cemal, *Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Kutlu, Mustafa, *Bu Böyledir*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987.

_____, *Ya Tahammül Ya Sefer*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

_____, *Umrandan Uygurlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, *Çağlayanlar*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Orhan Kemal, *Ekmek Kavgası*, Everest Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Baba Evi*, Epsilon Yayınevi, İstanbul 2005.

Orhon, Orhan Seyfi, *Şiirler*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Ömer Seyfettin, *Seçme Hikâyeler*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Pala, İskender *Katre-i Matem*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Şah ve Sultan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Saba, Ziya Osman, *Geçen Günler*, Şiirler, 1928-1946, Varlık Yayınları, İstanbul 1947.

- Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Safa, Peyami, *Biz İnsanlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1972.
- _____, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1964.
- _____, *9 uncu Hariciye Koşusu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1972.
- _____, *Yalnızız*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- _____, *Sözde Kızlar*, Ötüken, İstanbul 1995.
- Sepetçioğlu, M. Necati, *Kilit*, Türkiye Edebiyat Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1971.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Tercüman, 1001 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- _____, *Beş Şehir*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- _____, *Yaşadığım Gibi*, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970.
- _____, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Tarancı, Cahit Sıtkı, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Bilgi Kaynakları:

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, 2, 3, Ankara 1980.
- Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Aslan, Sema, *Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri*, Bilig, 2012 Güz, S. 63, s. 11-30.
- Atabay Neşe, S. Özel - A. Çam, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.
- Balyemez, Sedat, *Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu*, Dil Araştırmaları Dergisi Sayı: 2, Bahar 2008, s. 87-92.
- _____, *Türkiye Türkçesinde Tarih İfade Etmek İçin Kullanılan Yapıların Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi*, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-04 Ekim 2013, İstanbul 2014, s. 159-167.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul 1974.
- Bilgegil, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1982.

Boz, Erdoğan, *Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-26 Eylül 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 501-512.

_____, *Türkiye Türkçesinde "Özne" Durum Biçimbirimi Alabilir mi?* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, s. 2371-2377.

Ceritoğlu, Murat, *Cümle Dışı Unsur Üzerine*, 7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 16-18 Ekim 2014, Elazığ 2015, s. 499-505.

Çolak, Gülcan, *Türkçede Fossil Kelimeler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Delice, H. İbrahim, *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

Demircan, Ömer, *Devrik Tümce ve Odaklama*, DER Yayınları, İstanbul 2009.

Deny, Jean, *Türk Dili Grameri*, Tercüme: Ali Ulvi Elöve, İstanbul 1941.

Dizdaroğlu, Hikmet, *Tümce Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

Ediskun, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.

Emre, Ahmet Cevat, *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.

_____, *Türkçede Cümle*, TDAY-Belleten, Ankara 1954, s. 105 - 180.

Ergin, Muharrem, *Türk Dili*, Bayrak Basımevi, 3. Baskı, İstanbul 1987.

_____, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962.

Erkman-Akerson, Fatma, *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual, İstanbul 2000.

Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1975.

Gülsevin, Selma, *Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha*, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, S. 2, Şubat 2001, s. 197-204.

_____, *Geçişli Fiillerle Kurulmuş "Deyimleşmiş Birleşik Fiiller" in Yüklemler Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, s. 1181-1185,

_____, *Farklı Yapılardaki Bağlama Grupları Üzerine*, Selçuk Türkiyat, Aralık 2021, S. 53, s. 1-11.

Hatipoğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

Hirik, Erkan, *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları*, İstanbul Üniversitesi Türki-

- yat Mecmuası, 2008, C. 28, S. 2, s. 37-65.
- Hunutlu, Ümit, *Zarf Tümleci-Yüklem İlişkisine Farklı bir Yaklaşım*, Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20, s. 157-166.
- Karabeyoğlu, A. Rüstü, *Türkiye Türkçesinde (ad+fiil birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2008.
- Karademir, Fevzi, *Türkçede İsim Cümlesi ve Alabildiği Ögeler Üzerine*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 8, S: 41, Aralık 2015, s. 204-219.
- Karahan, Leylâ, *Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine*, Türk Dili, S. 583 (Temmuz), 2000, s. 16-23.
- _____, *Fiil - Tamlayıcı İlişkisi Üzerine*, Türk Dili, S. 549 (Eylül), 1997, s. 209-213.
- _____, *Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 1615 -1624.
- _____, *Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler*, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı, Editör: Ekrem Arıkoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.140-148.
- _____, *Vurgulama İşlevli Dil Birimleri Üzerine*, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 311-321.
- _____, *Köktürkçe Metinlerdeki Üçüncü Şahıs Özneli Ardeşik Cümlelerde Özne Bağlantıları ve Belirsiz Özneli Cümleler*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (26-29 Mayıs 2010). Bildiriler Kitabı, Ankara 2011, s. 457-462.
- _____, *"Sonra, Önce" Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu*, Dil Araştırmaları, Sayı:1, Ankara 2007, s. 39-48.
- Kerimoğlu, Caner, *Özne - Yüklem Uyumu Bakımından Farklı Bir Cümle Tipi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008, s. 749-756.
- _____, *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları*, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Sezer, Ayhan, *Türkçe Tümcelerde Sözdiziminin İşlevi*, Genel Dilbilim Dergisi, C. 2, S. 5-6, Ekim 1979, s. 53-63.
- Şimşek, Rasim, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon 1987.

- Tuna, Osman Nedim, *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi*, TDAY-Belleten'den Ayrı Basım, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- Uğurlu, Mustafa "Birleşik Fiil" Üzerine, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 309-412.
- Usta, Halil İbrahim, *Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?* Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 414-421.
- Uygur, Ceyhun Vedat, *Eşitlik (Ekuvatif) Eki ve Eşitlik (Ekuvatif) Grubu Üzerine*, Türk Dili S. 546 (Haziran) 1997, s. 547-548.
- Uzun, Nadir Engin, *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual, İstanbul 2000.
- Üstünova, Kerime, *Dil Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Zülfikar, Hamza, *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım*, Ankara 1977.
- _____, *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu Yayınları, Ankara 1980.

KİTAP ALİŞVERİŞLERİNİZİ YÜKSEK İNDİRİMLERLE İNTERNET SİTEMİZDEN YAPABİLİRSİNİZ

Bu kitapta, Türkçenin söz dizimi kuralları, çeşitli edebî metinlerden seçilmiş örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Yedi bölümlük bu çalışmanın ilk altı bölümünde cümle öğeleri ile kelime gruplarının yapısı, görevleri ve çeşitleri, cümlelerin gösterdiği özellikler ele alınmış, ayrıca olumluluk, olumsuzluk ve soru kavramları çerçevesinde cümlelerin anlam özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde, her yapı, her görev, her sınıflandırma ve her özellik, genellikle edebî eserlerden alınan bir veya birkaç örnekle açıklanmıştır. Kitabın uygulamaya ayrılan yedinci bölümünde ise değişik tür ve yazarlardan seçilmiş cümleler; diğer bölümlerde verilen bilgilerin ışığında tahlil edilmiştir.

9 789753 382793

/akcagyayinlari

Online Alışveriş İçin
www.akcag.com.tr

ISBN 9789753382793